

**ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΠΑΤΡΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΩΝ ΕΦΑΡΜΟΓΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΑΝΑΚΑΙΝΙΣΗΣ & ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ ΚΤΙΡΙΩΝ**

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΚΑΙ ΤΟ ΑΙΣΘΗΤΙΚΟ ΣΤΗΝ
ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΟΥ 20^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ ΣΤΟ
ΒΕΡΟΛΙΝΟ**

**ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ ΣΠΟΥΔΑΣΤΗ: ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ ΕΛΕΝΗ-ΧΡΙΣΤΙΝΑ
ΕΠΟΠΤΕΥΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΡΟΥΜΠΙΣΣΗ ΔΙΟΝΥΣΙΟΣ
ΠΑΤΡΑ – ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2012**

ΠΡΟΟΙΜΙΟ

«Ο φασισμός καλλιεργεί την αισθητικοποίηση της πολιτικής ο κομμουνισμός του απαντά με την πολιτικοποίηση της τέχνης» - W. Benjamin

Θα ήθελα να ευχαριστήσω όσους συνέβαλλαν στην διεκπεραίωση αυτής της εργασίας, ο καθένας με τον τρόπο του, καθώς και τον καθηγητή μου Διονύσιο Ρουμπιέν για την πολύτιμη βοήθειά του.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η πόλη είναι ο τόπος της νεωτερικότητας. Πάνω στη μορφή της είναι γραμμένα το αποτύπωμα της πολιτικής, κοινωνικής και πολιτισμικής ιστορίας. Μέσα από την ανάλυση του ίχνους των μορφών μπορούμε να αναψηλαφήσουμε την ιστορία. Εδώ εξετάζουμε το Βερολίνο. Την πόλη που πάνω της πάλεψαν σχεδόν όλα τα ουτοπικά οράματα του 19ου και 20ου αιώνα, την πόλη που ισοπέδωσαν οι πόλεμοι και χώρισε ένα τείχος, την πόλη που διαμόρφωσε αποφασιστικά η βιομηχανική επανάσταση, το ναζιστικό όραμα, η σοσιαλιστική ουτοπία και σήμερα η μεταμοντέρνα εποχή. Το Βερολίνο είναι σίγουρα το πιο ελκυστικό παράδειγμα.

ABSTRACT

The city is the mark of modernist society. On its form lies the imprint of political, social and cultural history. Through the analysis of a city, we can retrace its history. Here, we examine Berlin. Berlin, the city where all 19th and 20th century utopic visions have took shape. The city of Berlin has been divided by a wall, levelled by war, decisively shaped by the industrial revolution, the Nazi vision, as well as the National Socialist movement, and is now on its postmodern era. Berlin is certainly a rich and interesting specimen for examination.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	Σελίδα 1
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: Πρωτεύουσα της Γερμανικής Αυτοκρατορίας.....	Σελίδα 2
1. Βιομηχανικό Κέντρο.....	Σελίδα 2
2. Εργατικές Κατοικίες.....	Σελίδα 6
3. Καταδίκη και εκ νέου Ανακάλυψη των Mietskasernen.....	Σελίδα 10
4. Επανάσταση – Μοντερνισμός.....	Σελίδα 18
5. Οι Εβραίοι του Βερολίνου.....	Σελίδα 19
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: Ναζιστική Γερμανία.....	Σελίδα 26
1. Εκφυλισμένη Τέχνη.....	Σελίδα 26
2. Αρχιτεκτονική στη Ναζιστική Γερμανία.....	Σελίδα 26
3. «Welthauptstadt Germania».....	Σελίδα 30
4. Αρχιτεκτονική Κληρονομιά του Γ' Ράιχ.....	Σελίδα 38
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: Διχασμένη Πόλη.....	Σελίδα 46
1. Ψυχρός Πόλεμος.....	Σελίδα 46
2. Αστικός Σχεδιασμός στο Μεταπολεμικό Βερολίνο.....	Σελίδα 49
2.1 Stalinallee.....	Σελίδα 55
2.2 Περιοχή Hansa.....	Σελίδα 59
2.3 Ernst Reuter Platz / Alexanderplatz.....	Σελίδα 61
2.4 Kulturforum.....	Σελίδα 63
2.5 Μέγαρο ΛΔΓ.....	Σελίδα 65
2.6 Δορυφορικές Πόλεις.....	Σελίδα 66
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	Σελίδα 69
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	Σελίδα 71
ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗΣ.....	Σελίδα 72

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο χώρος της πόλης αποτελεί πεδίο εγγραφής των οικονομικών, πολιτικών, κοινωνικών και πολιτισμικών φαινομένων. Δεν είναι απλά μια συλλογή υλικών αντικειμένων, αλλά ένας τόπος μέσα στον οποίο εκφράζονται ιδεολογίες, προβάλλονται πολιτισμικές αξίες και ασκείται εξουσία.

«Η πολιτική εμφανίζεται όταν εδραιώνεται μια εξουσία σύμφωνα με ορισμένους κανόνες, μια εξουσία που περιβάλλεται από αυτό που ονομάζεται πολιτικό κατεστημένο. Οι Μαρξιστικές αναλύσεις μας διδάσκουν ότι τις περισσότερες φορές η πολιτική εξουσία προσανατολίζεται και σχεδόν υπηρετεί τις οικονομικές εξουσίες.» Υπάρχει, κατά συνέπεια, ένα πεδίο της πολιτικής που δεν είναι απομονωμένο ούτε μπορεί να απομονωθεί, αλλά σχετίζεται με διαφορετικά πεδία όπως τα πεδία της θρησκείας, της παιδείας καθώς και της τέχνης, κατ' επέκταση και της αρχιτεκτονικής.¹

Με βάση τα παραπάνω στην εργασία που ακολουθεί θα εξετάσουμε σαν βασικό παράδειγμα την πόλη του Βερολίνου. Θα τοποθετήσουμε την πόλη στο επίκεντρο της εργασίας, από την εποχή της βιομηχανικής επανάστασης ως και λίγο μετά την πτώση του τείχους, και συγκεκριμένα τις ρυθμιστικές εκείνες επιλογές (πολεοδομία, μοντέλα αστικού σχεδιασμού) που της δίνουν μορφή και ορίζουν προτεραιότητες κοινωνικές, πολιτικές, ιδεολογικές, οικονομικές. Η ανάλυση μας θα εστιάσει στη μορφή και στο χαρακτήρα της πόλης και στις συνθήκες που όρισαν τη σημερινή της παρουσία.

Το Βερολίνο είναι μια πόλη που έχει περάσει από εκ διαμέτρου αντίθετα πολιτικά καθεστώτα, ένα πολιτικό σκηνικό που διαμορφωνόταν και εναλλάσσονταν γρήγορα, μια πόλη με βαριά ιστορία. Μέσα από την παρουσίαση χαρακτηριστικών αρχιτεκτονικών έργων, η εργασία αυτή έχει στόχο να δείξει πως το εκάστοτε πολιτικό καθεστώς επηρέασε και καθοδήγησε την αρχιτεκτονική και τον αστικό σχεδιασμό.

Ο κύριος κορμός της εργασίας είναι χωρισμένος σε τρεις περιόδους. Η πρώτη αφορά τα χρόνια από το 1871 μέχρι το 1933, δηλαδή αμέσως μετά την πολιτική ενοποίηση της Γερμανίας. Παρουσιάζεται αναλυτικά η τυπική Βερολινέζικη κατοικία, καθώς και ο προεξέχον ρόλος των Εβραίων του Βερολίνου στην κουλτούρα, κυρίως μέσα από τα μεγάλα πολυκαταστήματα και το λιανικό εμπόριο. Στη συνέχεια βλέπουμε την αρχιτεκτονική στη Ναζιστική Γερμανία, τα μεγαλεπήβολα σχέδια του Χίτλερ, την εμμονή του με την αρχιτεκτονική, και την αρχιτεκτονική κληρονομιά που άφησε πίσω του το Γ' Ράιχ. Τέλος δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην περίοδο από το 1949 και μετά, με την ίδρυση των δύο Γερμανικών κρατών και την κατασκευή του τείχους. Μέσω της περιγραφής μίας μεγάλης λεωφόρου που κατασκευάστηκε στο Ανατολικό Βερολίνο, γίνεται αντιληπτή η προσπάθεια της κυβέρνησης της ΛΔΓ να κερδίσει την εμπιστοσύνη του λαού αλλά και η εικόνα που ήθελε να προβάλλει στον έξω κόσμο. Παράλληλα, συγκρίνοντας το έργο αυτό με την οικιστική έκθεση που έγινε μετά από λίγα χρόνια στο Δυτικό Βερολίνο γίνονται διακριτές οι διαφορετικές προθέσεις των δύο κυβερνήσεων, και τέλος η αρκετά όμοια εξέλιξη των δύο αρχιτεκτονικών έργων.

¹ (Dufrenne Mikel, 1981, Έννοιες της Τέχνης – Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών, Πούλος Παναγιώτης (επιστημονική επιμ.)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1: ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΑ ΤΗΣ ΓΕΡΜΑΝΙΚΗΣ ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙΑΣ

1. Βιομηχανικό Κέντρο

Το 1871 η πολιτική ενοποίηση της Γερμανίας ήρθε σε μια ώρα όπου η Γερμανική κοινωνία άλλαζε δραστικά. Πουθενά αλλού οι αλλαγές δεν ήταν τόσο δραματικές όσο στο Βερολίνο. Η αύξηση του πληθυσμού της πόλης είναι χαρακτηριστική: η πόλη των 170.000 ανθρώπων το 1800, αυξάνεται σε μισό εκατομμύριο μέχρι το 1850, σε ένα εκατομμύριο μέχρι το 1877 και σε δυο εκατομμύρια στην αλλαγή του αιώνα. Εκείνη την εποχή όλη σχεδόν η οικιστική ανάπτυξη λαμβάνει χώρα έξω από τα όρια της πόλης. Όταν τα προάστια προσαρτήθηκαν στο Βερολίνο το 1920 η πόλη έγινε η τρίτη μεγαλύτερη στον κόσμο μετά το Λονδίνο και την Νέα Υόρκη με τέσσερα εκατομμύρια πληθυσμό. Προς το τέλος του 19ου αιώνα η κοινωνική σημασία του Βερολίνου ως πρωτεύουσα ήταν ελάχιστη. Σε αντίθεση με άλλες εθνικές πρωτεύουσες, το Βερολίνο μετατρέπεται στο μεγάλο βιομηχανικό κέντρο της χώρας. Άνδρες και γυναίκες από όλη τα μήκη και τα πλάτη της Γερμανίας συρρέουν στην πόλη να βρουν εργασία. Ως τα μέσα του αιώνα υπάρχει έτσι μια αξιοπρόσεκτη βιομηχανική ανάπτυξη. Μεταλλουργεία, βιομηχανικά εργοστάσια μηχανών και σιδηροδρομικών γραμμών. Μερικές δεκαετίες αργότερα η νέα ηλεκτρική βιομηχανία κυριαρχεί ενώ μεγάλες εταιρίες όπως η AEG και η Siemens κάνουν την εμφάνισή τους.

Στην αρχή τα εργοστάσια συγκεντρώνονται στις βόρειες περιοχές ενώ στη συνέχεια εξαπλώνονται δυτικά, κάτω από τον ποταμό Spree του Moabit, και τελικά διασπείρονται σε όλες τις κατευθύνσεις. Γύρω από τα εργοστάσια συγκεντρώνονται οι βιομηχανικοί εργάτες σε περιοχές όπως το Wedding στο βορρά, το Neukölln στο νότο και σε ένα ευρύ φάσμα περιοχών που εκτείνεται προς τα βόρεια και ανατολικά ως την πλατεία Alexanderplatz. Η Βιομηχανική παραγωγή συμβάλει αποφασιστικά στην επέκταση και της μεσαίας τάξης που απλώνεται στα Δυτικά και Νοτιοδυτικά προάστια. Στο Charlottenburg, Schöneberg και Wilmersdorf κυριαρχούν τα ψηλά κτίρια, πέραν των πλουσίων προαστίων από το Grunewald, Dahlem, και Zehlendorf, μέχρι το Potsdam.

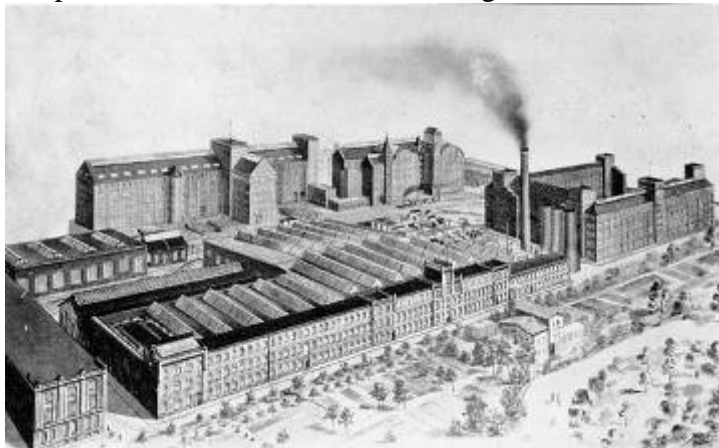

Εικόνα 1: Το παλάτι του Βερολίνου, Stadtschloss.

Εικόνα 2 : Εργοστάσιο AEG Μικρών Κινητήρων, (1910-1913)

Η είσοδος της βιομηχανία άλλαξε ουσιαστικά τη δομή της πόλης. Εκτός από ορισμένες ιστορικές περιοχές και μερικά νέα προάστια το σημερινό Βερολίνο είναι ουσιαστικά δημιούργημα της βιομηχανικής εποχής. Το ίδιο λίγο έως πολύ ίσχυσε και για τους κατοίκους του. Η μεταπολεμική βιομηχανία του δυτικού τομέα προέκυψε μέσα στις δεκαετίες του ψυχρού πολέμου όπου η μίση πόλη ήταν για τους δυτικούς ένα επιδοτούμενο οικονομικά πολιτικό σύμβολο. Όμως το Ανατολικό Βερολίνο παρέμενε το μεγαλύτερο βιομηχανικό κέντρο μέχρι το τέλος του 1990. Μόνο μετά της πτώση του τοίχους ο οικονομικός θάνατος της Ανατολικής Γερμανίας έκλεισε τις παλαιές βιομηχανίες κατά μήκος του ποταμού Spree και τράνταξε τη Δυτική Ευρώπη με εκατοντάδες άδειες βιομηχανικές μονάδες και πλήθη ανέργων προλετάρων. Ανεξάρτητα όμως από τον πόλεμο και την ανανέωση της αστικής ζώνης, η κοιλάδα του ποταμού Spree παραμένει έως και σήμερα ένα αστικό τοπίο γεμάτο παλαιά βιομηχανικά κτίρια. Μεταξύ αυτών των καινοτόμων και χαρακτηριστικών κτιρίων, που κτίστηκαν για την AEG μεταξύ 1909 και 1914, συγκαταλέγονται και κτίρια που σχεδιάστηκαν από αρχιτέκτονες σύμβολα της μοντέρνας αρχιτεκτονικής όπως ο Walter Gropius, ο Le Corbusier και ο Ludwig Mies van der Rohe.

Εικόνα 3: Εργοστάσιο AEG Μικρών Κινητήρων, (1910-1913)

Πολύ λίγα από τα παλαιότερα κτίρια της πόλης χρονολογούνται προ του 1850. Ακόμα και το κέντρο της άλλαξε ουσιαστικά κατά τη διάρκεια του μισού αιώνα πριν το 1914 καθώς τα παλιά μικρά σπίτια αντικαταστάθηκαν σιγά – σιγά από νέα και μεγαλύτερα . Χρόνια πριν τον καταστροφικό Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο μονό λίγα διασκορπισμένα κτίρια έδιναν την αίσθηση της πόλης κατά τις ημέρες του Schinkel. Από παλιά σκίτσα και περιγραφές μπορούμε να ανασύρουμε κάποιες πληροφορίες για την παλιά εικόνα της πόλης. Οι μόνες περιοχές που διατηρούν μια «γεύση» της προβιομηχανικής εποχής είναι το Potsdam, το

φρούριο, και η βασιλική κατοικία που κτίστηκε υπό την επίβλεψη του Friedrich Wilhelm I και του γιου του Friedrich II.

Εικόνα 4: Η γέφυρα Schlossbrücke, του Karl Friedrich Schinkel.

Υπήρχε βέβαια και παλαιότερο κομμάτι του Potsdam άλλα αυτό κυριολεκτικά εξαφανίστηκε από το μεγάλο βομβαρδισμό των συμμάχων το 1945. Το σημαντικότερο κομμάτι της πόλης του δέκατου όγδοου αιώνα που εκτείνεται βόρεια και δυτικά έχει ως επί το πλείστον γλιτώσει των καταστροφών. Εδώ μπορείς ακόμα να εντοπίσεις διάφορα σπίτια του 1700 τα οποία παρουσιάζουν μικρές διαφορές στο αρχιτεκτονικό ύφος. Μετά την επανένωση της Ανατολικής Γερμανίας τα σπίτια αυτά φαίνονται ετοιμόρροπα, αυτό μας επιτρέπει να υποθέσουμε πως πολύ λίγες αλλοιώσεις έχουν υποστεί κατά τη διάρκεια όλων αυτών των χρόνων².

Εικόνα 5: Αεροφωτογραφία του κεντρικού Βερολίνου, 1939³. Είναι ορατός ο ποταμός Spree, που απορρέει από ανατολικά προς τα δυτικά κατά μήκος του κέντρου, διακρίνουμε το Tiergarten στα αριστερά και κάτω από το Spree την Unter den Linden, και ανατολικά από το Tiergarten το νησί Cölln και το βασιλικό παλάτι

² Η τύχη που επιφυλάσσει για αυτά τα σπίτια η Ομοσπονδιακή Δημοκρατία είναι μεγάλο θέμα. Ξαφνικά το Potsdam από μια υποβαθμισμένη περιοχή έγινε ένα αξιόλογο προάστιο του Βερολίνου με τις τιμές των ακινήτων να εκτοξεύονται στα ύψη. Παράλληλα υπάρχουν προοπτικές για το αν θα πρέπει να συνεχιστεί η οικιστική ανάπτυξη ή να προστατευτεί η περιοχή λόγω ιστορικής βαρύτητας.

³ Αποτελείται από τα φύλλα 3344-3347, 3444, 3447, 3544-3547 και 3644-3647 από τον εναέριο χάρτη της Γερμανικής Αυτοκρατορίας, κλίμακα 1 : 25.000. Καταγραφής Φεβρουάριου/Μαρτίου 1939 (φύλλα 3344 και 3345 Οκτωβρίου 1941).

Τα περισσότερα σπίτια του παλαιού Βερολίνου χτιστήκαν με την επιχορήγηση του βασιλιά με το σχεδιασμό τους να βασίζεται σε ένα συγκεκριμένο μοντέλο. Έτσι μας βοηθούν να φανταστούμε τη μορφή της περιοχής Friedrichstadt, περιοχή νότια της Unten den Linden, όπου έλαβε χώρα το κύριο μέρος της πολεοδομικής ανάπτυξης κατά τον 18ο αιώνα. Ο βασιλείας παραχώρησε πολλές οικοδομικές άδειες ζητώντας από τους αποδέκτες να ανεγείρουν τις κατοικίες με δικά τους έξοδα σε διαστάσεις όμως τέτοιες και με μορφή στις προσόψεις που περιγράφονται από το βασιλικό διάταγμα. Τα περισσότερα από τα σπίτια ήταν διώροφα με λιτό διάκοσμο στην πρόσοψη. Ο κύριος στόχος ήταν η ανάπτυξη της πόλης αλλά και η επείγουσα για την εποχή ανάγκη της φιλοξενίας στρατιωτών, κάτι που κάθε ιδιοκτήτης σπιτιού ήταν υποχρεωμένος να πράξει.

Εικόνα 6: Σιδηροδρομικός σταθμός Friedrichstraße .

Στις αρχές του 19ου αιώνα οι νεωτεριστική αρχιτεκτονική του Karl Friedrich Schinkel και των συνεργατών του συνέβαλε στο να αλλάξει ο σχεδιασμός του τυπικού Βερολινέζικου σπιτιού αν και μονό μετά το 1850 η οικοδομική δραστηριότητα αλλάζει το πρόσωπο της πόλης. Εκείνη την περίοδο επισκέπτες άλλα και κάτοικοι κοιτούν αποσβολωμένοι τις αλλαγές στην περιφέρεια. Η τυπική μεταβατική ζώνη μεταξύ της προβιομηχανικής πόλης και της εξοχής – κήποι, μικρά σπίτια, εργαστήρια, φιλανθρωπικά και στρατιωτικά ιδρύματα – έδωσαν τη θέση τους σε μεγάλα εργοστάσια και επιβλητικά οικοδομικά τετράγωνα λαϊκών πολυκατοικιών. Η οικονομική άνθιση περί το 1870 έδωσε ώθηση στις κατασκευές. Με την αλλαγή του αιώνα το παλαιό Βερολίνο περικυκλώνεται από μια μεγάλη περιοχή γεμάτη με πενταόροφες κατοικίες χωρισμένες σε διαμερίσματα.

Εικόνα 7: Κοιτώντας από τη Taubentzenstraße προς την Μνημειακή Εκκλησία Kaiser Wilhelm, περίπου 1900.

Αυτού του είδους η κατασκευή γίνεται η συνηθισμένη κατοικία για τους Βερολινέζους με εξαίρεση τους πλουσιότερους από αυτούς. Ωστόσο, δεν έγινε ποτέ αποδεκτή και έως σήμερα παραμένει αντικείμενο έντονων διαφωνιών και πολεμικής.

2. Εργατικές Κατοικίες

Γρήγορα καθιερώθηκε το όνομα “Mietskaserne” για αυτές τις Λαϊκές Πολυκατοικίες, το οποίο σημαίνει “ενοικιαζόμενοι στρατώνες”. Το όνομα αυτό ορίστηκε σαν χαρακτηρισμός για όλα τα κτίρια του Βερολίνου μεταξύ 1860 και 1914. Η ιδέα των Mietskasernen αντανακλά περισσότερο στον μύθο παρά σε κάποιον αντικειμενικό προσδιορισμό. Τη συναντάμε ακόμα και σε βιβλία όπου χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν Μνημεία του Βερολίνου διαφορετικών ποιοτήτων, όπως υπάρχουσες κατασκευές (Reichstag), ή μνημεία που αναπολούν (Royal Palace). Οι εικόνες των Mietskasernen ενσωματώνονται στα πιστεύω της ιστορίας και της αναγνώριση της πόλης του Βερολίνου. Είναι τα ξεχωριστά του σύμβολα ως Βιομηχανική Μητρόπολη και η ιστορία τους είναι το κλειδί για την αναγνώριση του Βερολίνου.

Εικόνα 8: Mietskasernen, 1929. Φωτογράφος : Verlag Dr. Hans Epstein

Το όνομα Mietskaserne αντανακλά τη φτώχη φήμη των οικημάτων καθώς και την προέλευση τους. Πίσω από την αρχιτεκτονική των προσώπων της πόλης, όπου εκφράζεται η επιρροή του Schinkel και του νεοκλασικισμού και όποιων άλλων στυλ ήταν στη μόδα ανά περιόδους για βίλες, παλάτια και τράπεζες, κρύβεται η προγενέστερη εικόνα της πόλης που αποτελείται από έναν μεγάλο αριθμό στρατώνων. Πριν βιομηχανοποιηθεί το Βερολίνο ήταν μια πόλη φρούριο και το μεγαλύτερο τμήμα του πληθυσμού του που χρειαζόταν στέγαση, ήταν στρατιώτες. Ο ιστορικός αρχιτεκτονικής Goerd Peschken υποθέτει ότι η αναγκαστική κατάλυση των στρατιωτών σε ιδιωτικά σπίτια έφερε στην επιφάνεια τον όρο “ενοικιαζόμενοι στρατώνες”, αν και εκείνη την εποχή υπήρχαν κανονικοί στρατώνες κτισμένοι και συντηρούμενοι από τον ίδιο το στρατό. Στις αρχές του 19ου αιώνα ήρθαν αλλαγές στο Πρωσικό κράτος και στρατό, με αποτέλεσμα να αδειάσουν πολλοί από τους στρατώνες του Βερολίνου. Σε μερικές περιπτώσεις, εργάτες εργοστασίων πήραν τις θέσεις των στρατιωτών στα καταλύματα, και έτσι συνδέθηκε η βιομηχανοποίηση του Βερολίνου με τις ανάγκες του στρατού της μοναρχίας. Η μεταλλοβιομηχανία, απαραίτητη για το Βερολίνο, μεγάλωσε και επεκτάθηκε πέρα από την ανάγκη για τα δικά της μόνο όπλα. Έτσι, νωρίς τον 19ο αιώνα, πολίτες εργάτες αντικατέστησαν τους στρατιώτες στις στρατιωτικές βιομηχανίες.

Εικόνα 9: Σύνθεση της περιοχής του Βερολίνου, 1895-1899.⁴

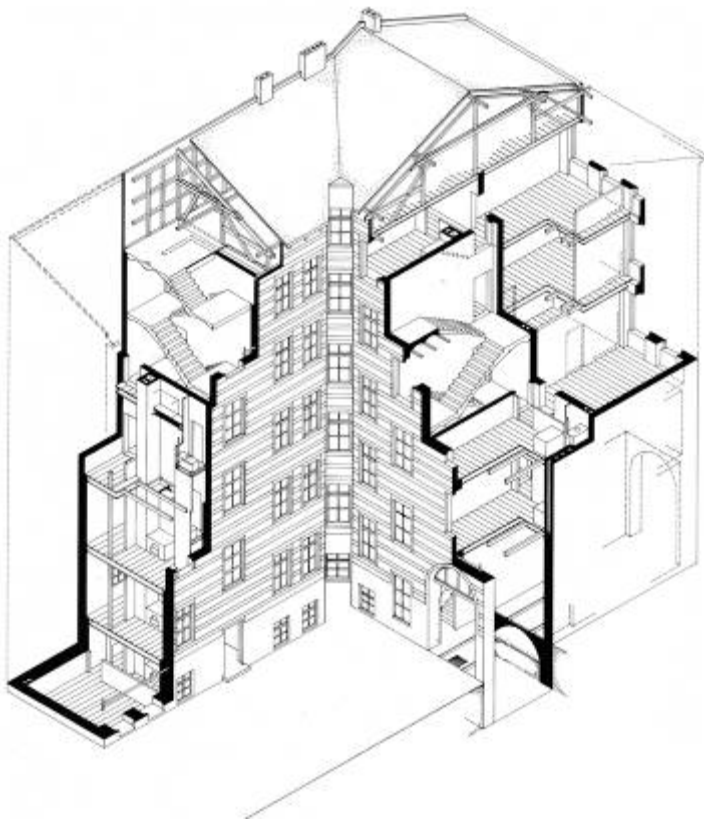

Εικόνα 10: Σχέδιο πόλης του Hobrecht 1862, πρώτο σχέδιο ανάπτυξης του Βερολίνου.

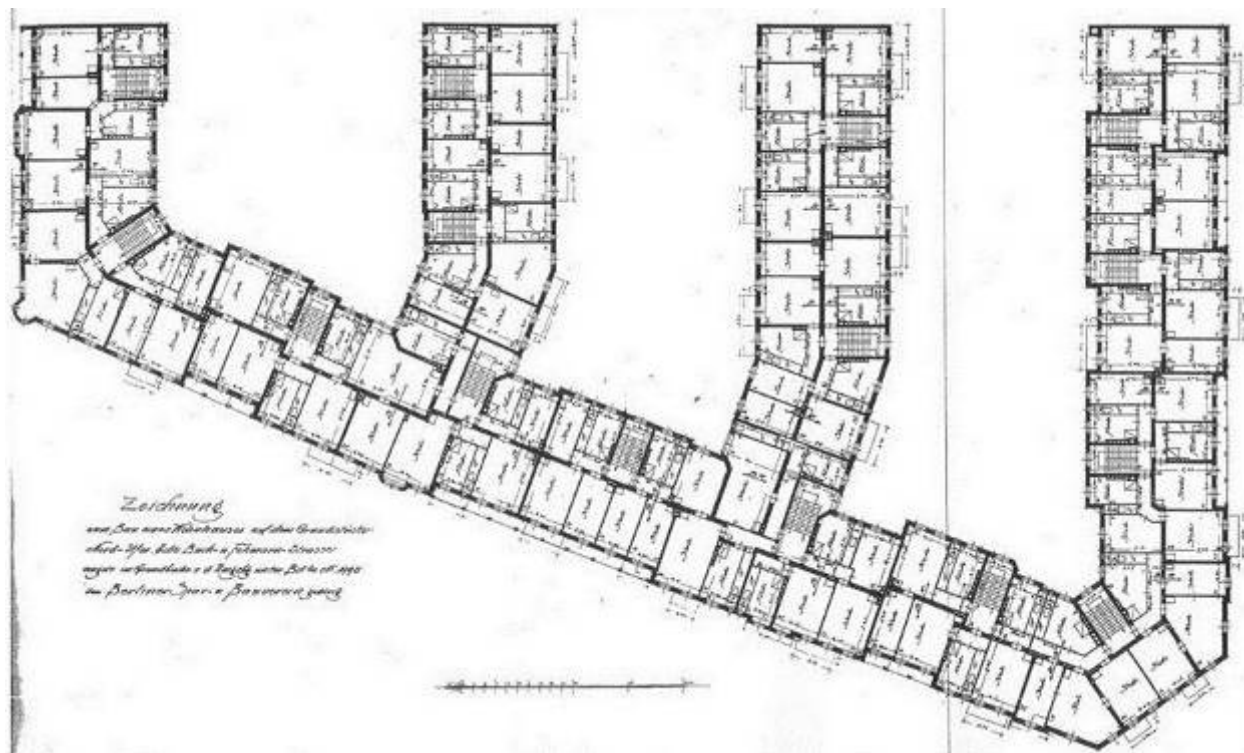
Στα μέσα του αιώνα, με την άνθηση της βιομηχανίας ξεπρόβαλε και η ιδιωτική αγορά κατοικιών για να ανταποκριθεί στη μεγάλη ζήτηση για στέγαση. Οι τυπικές Λαϊκές Πολυκατοικίες του Βερολίνου εξελίχθηκαν μέσα από τις προσπάθειες ιδιωτικών οικοδομών να επωφεληθούν από αυτή τη ζήτηση. Οι ιδιώτες δημιούργησαν νέα σχέδια που ταίριαζαν

⁴ Καταγεγραμμένος από το Βασιλικό Πρωσικό Γενικό Επιτελείο 1872-1895 με προσθήκες έως το 1900.

περισσότερους ενοικιαστές. Από το 1910 ο μέσος Όρος των ενοικιαστών σε κάθε συγκρότημα ήταν περίπου εβδομήντα έξι (76), ο μεγαλύτερος αριθμός ενοικιαστών συγκροτήματος στον Δυτικό κόσμο. Η στατιστική ακούγεται δυσοίωνα και μας λέει λίγα για την κατάσταση διαμονής. Παρόλα αυτά, συγκρινόμενη με τα καταλύματα των φτωχών σε ξένες πόλεις ή σε πόλεις της γερμανικής επαρχίας, οι περισσότερες “Λαϊκές Πολυκατοικίες” ήταν αρκετά καλής ποιότητας. Ήταν συμπαγείς κατασκευές με ψηλοτάβανα μεγάλα δωμάτια. Γεγονός είναι ότι από το σχεδιασμό τους, αυτά τα κτίσματα, δεν προορίζονταν για να γίνουν καταλύματα φτωχών. Καθώς το Βερολίνο έγινε μεγάλη και πυκνοκατοικημένη πόλη, η ανερχόμενη ευημερούσα μεσαία τάξη κατοικούσε κατ' επιλογή σε διαμερίσματα, με αποτέλεσμα οι κατασκευαστές να αποκριθούν με τη δημιουργία νέων σχεδίων, προορισμένων για αυτό το προσοδοφόρο νέο αγοραστικό κοινό. Ένα χαρακτηριστικό γνώρισμα των “Mietskasernen” παρέμεινε η ευελιξία τους. Οι κατασκευαστές θα μπορούσαν να αναδιαμορφώσουν τις μακριές σειρές παρόμοιων δωματίων κατά τη διάρκεια ή ακόμα και μετά την κατασκευή ικανοποιώντας με αυτόν τον τρόπο τη ζήτηση για μεγαλύτερα ή μικρότερα διαμερίσματα. Ήταν σύνηθες να τοποθετούν τα μεγάλα διαμερίσματα προς την πλευρά του δρόμου για τους εύπορους κατοίκους, και τα μικρά στο πίσω μέρος του τετραγώνου για τους φτωχότερους. Λόγω της απουσίας ανελκυστήρων (κάτι που έγινε μετά την αλλαγή του αιώνα και σε λίγα πολυτελή κτίσματα), οι πλουσιότερες οικογένειες κατοικούσαν στους πρώτους ορόφους των κτιρίων.

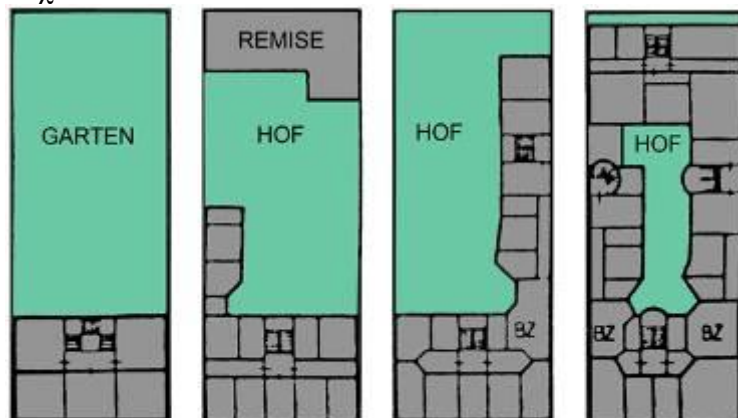
Εικόνα 12: Αξονομετρική τομή μιας τυπικής εργατικής κατοικίας

Εικόνα 13: Σχέδιο κάτοψης 3ου –4ου ορόφου, Grundriß Nordufer 10-14, 1904.

3. Καταδίκη και εκ νέου Ανακάλυψη των Mietskasernen

Η έντονη φτώχεια συνοδεύεται συνήθως από γρήγορη βιομηχανοποίηση. Το βερολινέζικο προλεταριάτο χτυπήθηκε χαρακτηριστικά από την κατάθλιψη των προαυλίων, λιγιστό το φως του ήλιου που μπορούσε να διαπεράσει τα σπίτια τους, ενώ οι τοίχοι, τα πατώματα και ο ρουχισμός ήταν υποταγμένα στην κάπνα και τη σκόνη. Για τη μεσαία τάξη, τα Mietskasernen ήρθαν να ενσαρκώσουν ότι ήταν κακώς κείμενο για μια βιομηχανική πόλη. Το "κοινωνικό ζήτημα" ερευνήθηκε, και ανακάλυψαν ότι οι περισσότεροι κατοικούν κάτω από άθλιες συνθήκες διαμονής: μεγάλος αριθμός ατόμων, συχνά χωρίς να είναι συγγενείς, μοιράζονταν διαμερίσματα του ενός ή των δύο δωματίων με προσανατολισμό προς την πίσω αυλή. Όλα αυτά λάμβαναν χώρα σε μια πόλη, που πριν το 1870 το τρεχούμενο νερό δεν ήταν διαθέσιμο παντού, βόθροι και ανοιχτά χαντάκια παρείχαν τη μόνη αποχέτευση. Τύφος, φυματίωση και χολέρα ήταν συχνά σε έξαρση και για τους υγιείς, οι ασθένειες συνδέθηκαν με "λανθάνουσα σεξουαλική συμπεριφορά" και τη "σοσιαλιστική αναταραχή", όπως συκοφαντικά δηλωνόταν συχνά.

Εικόνα 14: Σκαρίφημα Mietskaserne.

Με κοινή συναίνεση τα “Mietskasernen” καταδικαστήκαν ως από τα πιο ανθυγιεινά μέρη να ζει κανείς. Οι συντηρητικοί δεν ήταν ευτυχείς με την ανάπτυξη των πόλεων και της βιομηχανίας, καθώς έβλεπαν να διακρίνονται δυνάμεις ικανές να καταστρέψουν τους παραδοσιακούς δεσμούς της κοινωνίας. Στη μεσαία αστική τάξη αναδεικνυόταν ένα πνεύμα υπερηφάνειας για τα επιτεύγματα στην βιομηχανία και το εμπόριο, και οι κατοικίες της ανήσυχης εργατικής τάξης αντιπροσώπευαν τη σκοτεινή πλευρά του αστικού κόσμου απειλώντας την επερχόμενη ανάπτυξη. Από την άλλη πλευρά, για τους σοσιαλιστές τα “Mietskasernen” ήταν το ασχημότερο προϊόν ιδιωτικοποίησης του αστικού συστήματος και της σκληρής εκμετάλλευσης της εργατικής τάξης.

Εικόνα 15: Μακέτα εργατικών κατοικιών του 1880, στην Kastanienallee στη γειτονιά Prenzlauer Berg

Οι περισσότεροι που έψαχναν για διαμερίσματα ήταν φτωχοί, με αποτέλεσμα οι κατασκευαστές κατέληξαν να χωρίζουν τα μεγάλα διαμερίσματα σε μικρότερα. Ακόμη και ένα διαμέρισμα των δυο δωματίων ήταν ακριβό για αρκετές οικογένειες, έτσι νοικιάζονταν με επινοικίαση, συνήθως από άγαμους άντρες. Λίγα διαμερίσματα είχαν μπάνιο πριν την αλλαγή του αιώνα, και η ιδέα ότι μια τουαλέτα για κάθε διαμέρισμα δεν είναι πολυτέλεια έγινε αποδεκτή αργότερα. Κατά τον 20ο αιώνα λοιπόν, οι πραγματικές συνθήκες διαβίωσης σε αυτά τα υπερπληθυσμιακά καταλύματα ήταν ανθυγιεινές αν και η παροχή νερού και το σύστημα αποχέτευσης έκαναν μεγάλη διάφορα, ακόμη και πριν το 1900. Μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο, σε περίοδο μείωσης του πληθυσμού και μεγαλύτερης ευημερίας, τα οικήματα υποβαθμίστηκαν και αναζήτησαν νέα φήμη.

Πολύ πριν συμβούν αυτά στις αρχές του 20ου αιώνα, νέες ιδέες γύρω από την αρχιτεκτονική εμφανιστήκαν, νέες μορφές κτισμάτων που θα μπορούσαν να εξαφανίσουν τα “Mietskasernen”. Αυτές οι ιδέες κυριάρχησαν κατά τη δεκαετία 1914-24, όταν ο πόλεμος, η πολιτική αναταραχή και ο πληθωρισμός έφερε τις κατασκευές σε εικονική παύση. Οι μοντερνιστές του 1920 πρότειναν την κατάργηση των οικοδομικών τετραγώνων, των αυλών και των διακοσμητικών προσόψεων, προς όφελος των λιτών κτισμάτων που θα είχαν τη δυνατότητα να παρέχουν στους κατοίκους τους πρόσβαση στο φως, τον αέρα και τον ανοιχτό χώρο. Ειδικότερα οι αρχιτεκτονικές μορφές τους ήταν θέμα έντονης αντιπαράθεσης, κυρίως μεταξύ των καθαρολόγων (purists), οι όποιοι ήταν υπέρ της επίπεδης στέγης και των πιο συντηρητικών που ήθελαν σκεπές με κλίση. Παρόλα αυτά, αρχιτέκτονες και αναμορφωτές συμφώνησαν σε αρκετά ζητήματα σχετικά με τους στόχους που είχαν θέσει για τις νέες κατοικίες: αποκέντρωση, λιγότερος πληθυσμός ανά περιοχή και κατάργηση των “Mietskasernen”. Ένας νέος πολιτειακός κατασκευαστικός κώδικας, του 1925, επιβεβαίωσε αυτούς τους στόχους με νόμο. Με τη βοήθεια της κυβέρνησης του Βερολίνου, μη κερδοσκοπικές κοινωνικές κατασκευαστικές εταιρίες οικοδόμησαν αρκετά μεγάλα συγκροτήματα κατοικιών στις εξωτερικές συνοικίες της πόλης στην περίοδο της δεκαετίας του 1920 αλλά και στις αρχές της επόμενης δεκαετίας. Τα φημισμένα μοντέρνα σχέδια των Martin Wagner, Bruno Taut, Walter Gropius, Hans Scharoun και Hugo Häring, όπως το π.χ.

Britz Hufeisensiedlung⁵ Estate, Siemensstadt, δεν άλλαξαν την εικόνα της υπάρχουσας πόλης αλλά έγιναν το πρότυπο μιας εναλλακτικής των “Mietskasernen,” τουλάχιστον μέχρι το 1970.

Εικόνα 16: Britz Hufeisensiedlung, Neukoelln, 1925-1930, Bruno Taut, Martin Wagner.

Εικόνα 17: Συγκροτήματα κατοικιών στην περιοχή Britz (1925-1927), Bruno Taut, Martin Wagner.

Η καταδίκη των “Mietskasernen” ήταν κοινώς αποδεκτή, όποια και αν ήταν η προτεινόμενη εναλλακτική λύση. Στο Τρίτο Ράιχ για παράδειγμα, οι μεγάλοι μοντερνιστές δεν μπορούσαν να βρουν δουλειά, καθώς τα καινοτόμα σχέδια τους δεν ήταν αποδεκτά, ενώ παράλληλα οι Νάτσι δεσμεύθηκαν να μετακινήσουν τους Γερμανούς έξω από τις φτωχογειτονιές των εργατικών κατοικιών. Μετά τον πόλεμο, τα σχεδιαστικά και στεγαστικά προγράμματα στην Ανατολική και τη Δυτική Γερμανία αναβίωσαν τη μοντέρνα κληρονομιά, μολονότι ήταν αντιφατική με πολλούς και διαφόρους τρόπους. Σχετικά με οικήματα που είχαν εν μέρει καταστραφεί -κτισμένα πριν το 1914- σπάνια υπήρχε αμφιβολία, όταν επρόκειτο να αποφασιστεί για την επισκευή ή την κατεδάφιση τους. Όπου τα κτίρια ήταν ανέπαφα, στο Ανατολικό και στο Δυτικό Βερολίνο, ενθαρρυνόταν η αφαίρεση της γυψομαρμάρινης διακόσμησης της όψης ως ένα αισθητικό μέτρο. Χιλιάδες παλαιά οικοδομήματα έχουν σήμερα την ίδια επίπεδη εξωτερική εμφάνιση με τα μεταπολεμικά γειτονικά τους. Μια άλλη μεταπολεμική διαμόρφωση σε κάποιες περιοχές στο Ανατολικό και στο Δυτικό Βερολίνο ήταν η κατεδάφιση όλων των πίσω κτιρίων, με σκοπό την εξάλειψη των αυλών και τη δημιουργία ενός μεγάλου ανοιχτού χώρου στο εσωτερικό των οικοδομικών τετραγώνων. Σε

⁵Η περιοχή του Hufeisensiedlung (“πετάλου”) από το 2008 βρίσκεται κάτω από το πλαίσιο της UNESCO Μοντέρνες Κατοικίες του Βερολίνου Μνημείο Παγκόσμιας Κληρονομιάς (Berlin Modernism Housing Estates World Heritage).

μεγάλο βαθμό τα σχέδια του Δυτικού Βερολίνου από το 1950 έως το 1970, είχαν στόχο να καταργήσουν την παραδοσιακή πόλη των μεγάλων οικοδομικών τετραγώνων και να διαχωρίσουν τις κατοικήσιμες περιοχές από τις εμπορικές και τις βιομηχανικές, οι οποίες θα συνδέονταν με δρόμους ταχείας κυκλοφορίας και τρένα. Οι πολυώροφες, δορυφορικές πόλεις του Ανατολικού Βερολίνου των δεκαετιών '70 και '80, ήταν δομημένες με πολλούς τρόπους κάτω από την ίδια ιδέα.

Εικόνα 18: Συγκροτήματα κατοικιών στην περιοχή Britz (1925-1927), Britz, Bruno Taut, Martin Wagner.

Εικόνα 19: Περιοχή Hansa, 1957-1961.

Η δεκαετία του '70 σηματοδότησε μια αλλαγή στον τρόπο σκέψης. Τα Mietskasernen ανακαλύφθηκαν ξανά, καθώς διανοούμενοι και διαμορφωτές της κοινής γνώμης τα αγάπησαν. Στην περίοδο αυτή που η εναλλακτική σκηνή του Δυτικού Βερολίνου μεγάλωνε, φοιτητές, καλλιτέχνες και μη κομφορμιστές διαφορετικών κοινωνικών υπόβαθρων ανακάλυψαν τα μη ανακαινισμένα οικήματα. Προβλήματα όπως η έλλειψη μπάνιου, ή η κοινή τουαλέτα στο διάδρομο υπήρχαν, αλλά τα διαμερίσματα ήταν μεγάλα και οικονομικά με τη δυνατότητα να ανακαινιστούν βήμα-βήμα. Για τους επαναστάτες εναντίον της κοινωνίας και της παραδοσιακής οικογένειας, τα μεγάλα ψηλοτάβανα δωμάτια και η ευελιξία της διαρρύθμισης στην οποία στόχευαν οι κατασκευαστές των διαμερισμάτων προσέφεραν έναν ιδανικό τρόπο κατοίκησης. Τα Mietskasernen παρουσιάζουν μια εναλλακτική ως προς τα μοντέρνα διαμερίσματα τα οποία αποτελούνται από μικρά δωμάτια προσεκτικά τοποθετημένα με τον τυπικό τρόπο: κουζίνα, τραπεζαρία, υπνοδωμάτια. Καθώς οι παλαιές πολυκατοικίες προσέλκυαν κατοίκους και μικρές επιχειρήσεις, οι σχετικά ανέπαφες γειτονιές

εργατικών κατοικιών έγιναν οι πιο ζωντανές περιοχές του Βερολίνου. Πολεοδόμοι και κριτικοί αστικών πόλεων άρχισαν να επαινούν τα παλιά κτίρια ως τα φυτώρια ταυτότητας της γειτονιάς και θελκτικά προς την αστικοποίηση. Παρουσιάζονταν πλέον ως καλαισθητα και σταμάτησαν να είναι ερειπωμένα.

Εικόνα 20-21: Mulackstraße, Βερολίνο, αρχές '80.

Ο Δεύτερος Παγκόσμιος Πόλεμος έκανε τις περιοχές των Mietskasernen πιο υποφερτές, καθώς πτέρυγες κτιρίων ή ολόκληρα κτίρια είχαν καταστραφεί. Έτσι ο ήλιος στην κυριολεξία μπορούσε να διώξει τη σκοτεινιά από τα διαμερίσματα και τις στενές πίσω αυλές. Η αντιπαράθεση των τεράστιων τοίχων και κενών ελευθέρων χώρων έγινε η καθοριστική εικόνα του μεταπολεμικού Βερολίνου, ακριβώς η ίδια με αυτή της εποχής που άρχισαν να χτίζονται τα Mietskasernen στην αλλαγή του αιώνα. Επειδή σχεδόν πάντα το κάθε κτίριο σχεδιάζόταν και κατασκευαζόταν μεμονωμένα, τα κτίρια έβλεπαν προς το εσωτερικό, με αυλές και τυφλούς τοίχους, καταλήγοντας συνήθως το ένα στις γραμμές ιδιοκτησίας του άλλου. Όταν ένα οικοδόμημα γκρεμιζόταν, οι γείτονες ήταν ξαφνικά εκτεθειμένοι. Χαρακτηριστικό αξιοθέατο του Βερολίνου σήμερα, είναι ένας τυφλός τοίχος με τραχιά τούβλα, 21μ. ύψος και 30μ. ή και περισσότερα μέτρα πλάτος. Άλλοι τοίχοι επιδεικνύουν ξεθωριασμένα απομεινάρια ζωγραφισμένων διαφημίσεων προ δεκαετιών. Τη δεκαετία του '80 είχαν γίνει μέρος της γοητείας του διαιρεμένου Βερολίνου, στη δεκαετία του '90 πολλοί εξαφανίστηκαν πίσω από τις νέες κατασκευές. Οι τοίχοι αυτοί αποκαλύπτουν το Βερολίνο σαν μια ανολοκλήρωτη πόλη και ως εκ τούτου συχνά θεωρείται αντιαισθητικό. Συνοδευτικά με την ανεύρεση των Mietskasernen, ξαναγράφτηκε η ιστορία του Βερολίνου. Σε αντίθεση με την αυστηρή κριτική των αστών (bourgeois) μεταρρυθμιστών, οι νεότεροι ιστορικοί που έχουν επηρεαστεί από την κοινωνική ακαδημαϊκή ιστορία καθώς και από την οικιστική κοινότητα, προτείνουν να εισέλθουμε στον κόσμο της κατοικίας της εργατικής τάξης. Αν και η δουλειά τους συναισθηματοποιείται μερικές φορές από τις ζωές που μελετά,

δίνει νέα προοπτική στη σχέση μεταξύ των κτιρίων και των κατοίκων τους – και αυτό είναι που ορίζει την ιδέα της γειτονιάς.

Τα Mietskasernen ήταν τα σπίτια των πραγματικών Βερολινέζων. Πολλοί από αυτούς πιθανώς να μην ενδιαφέρονταν τόσο για το σκοτάδι, την υγρασία και τον υπερπληθυσμό, ωστόσο οι αυλές ήταν ο τόπος που ζούσε η οικογένεια, όπου χαρές-λύπες και άλλα γεγονότα λάμβαναν μέρος. Στην αλλαγή του αιώνα, η Βερολινέζικη γειτονιά απαρτιζόταν από πολυκατοικίες διαμερισμάτων, αυλές και δρόμους. Όταν οι εργαζόμενοι δραπέτευαν από τα πυκνοκατοικημένα διαμερίσματα τους, μαζεύονταν στις αυλές, στα μαγαζιά και στις παμπ που βρίσκονταν στους δρόμους μπροστά από τα οικήματα. Στο τέλος του 20ου αιώνα οι κάτοικοι των ίδιων κτιρίων είχαν περισσότερο ελεύθερο χρόνο και περισσότερες επιλογές, αλλά επιδίωκαν να ανακτήσουν την αίγλη της παλιάς γειτονιάς.

Εικόνα 22: Πίσω Εσωτερική αυλή 1952.

Η πιο γνωστή περιοχή αλλαγής ήταν το Kreuzberg, συνοικία Δυτικού Βερολίνου νότια του παλαιού κέντρου. Το Ανατολικό Kreuzberg συμπεριλαμβάνει τη μεγαλύτερη συλλογή στην πόλη από κτίσματα των δεκαετιών 1860 και 1870, πολλά σε ένα συνδυασμό από διαμερίσματα και lofts (βιομηχανικές σοφίτες) στις αυλές. Η επίσημη πολιτική τα ταξινομούσε ως παραγκουπόλεις (τρώγλες), και η γειτνίασή τους με το Τοίχος τα έκανε ακόμα λιγότερο επιθυμητά. Στη διάρκεια των δεκαετιών του 1960 και '70 μετόκησαν στην περιοχή πολλοί Τούρκοι εργάτες, καθώς και Γερμανοί φοιτητές, καλλιτέχνες, αναρχικοί και πανκς. Οι νέοι κάτοικοι αναγνώριζαν ότι η επίσημη πολιτική ήταν αρνητική, αν και τα κτίρια ήταν στερεά, προσαρμόσιμα και εκπροσωπούσαν την αναντικατάστατη χειροτεχνία τεχνιτών μιας εποχής. Τη δεκαετία του 1980 τα κτίρια της περιοχής του Kreuzberg είχαν ακόμα μεγαλύτερη ζήτηση, ακόμα και από την περίοδο της μεταπολεμικής περιόδου.

Εικόνα 23: καταληψίες Κίνημα Μαΐου, Ιουν. 1981

Τα ενοίκια για αυτά τα οικήματα παρέμειναν ιδιαίτερα χαμηλά, ιδιαίτερα λόγω της θέσπισης νόμων την περίοδο της μεγάλης έλλειψης σπιτιών μετά τον πόλεμο. Αριστεριστές του Δυτικού Βερολίνου ισχυρίζονταν(υποψιάζονταν) ότι η κυβέρνηση είχε έρθει σε κρυφή συμφωνία με τους κατασκευαστές να αφήσουν τα κτίρια ανεπιδιόρθωτα, έτσι ώστε να κατεδαφιστούν και να αντικατασταθούν με νέες, πιο προσοδοφόρες κατασκευές. Τη δεκαετία του 1980, καταληψίες άρχισαν να μένουν στα εγκαταλελειμμένα κτίρια, τα οποία έγιναν κοινωνικά κέντρα διαμαρτυρίας που αφορούσαν από το θέμα της πολιτικής των κατοικιών, ως και την εκμετάλλευση του Τρίτου Κόσμου. Οι προσπάθειες της αστυνομίας να εκδιώξει τους καταληψίες έφεραν μεγάλη βία και αντιπαράθεση στην πόλη του Βερολίνου τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του '80.

Οι ενέργειες των καταληψιών να αποκαταστήσουν/ανακαινίσουν τα κτίρια και τις γειτονιές, προσέλκυσαν τη δημόσια συμπάθεια όπως παρόμοια εργάστηκαν και λιγότερο αντιπαραθετικές ομάδες, έτσι η Δημοκρατική Αρχή σιγά-σιγά αποφάσισε να εγγυηθεί τις διαπραγματεύσεις και να νομιμοποιήσει κάποια από τα αιτήματά τους. Εν τω μεταξύ, κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '80 η ίδια η κυβέρνηση άρχισε την προώθηση της αποκατάστασης των Mietskasernen. Τα αρχιτεκτονικά ζητήματα της δεκαετίας ήταν η Διεθνής Κατασκευαστική Έκθεση (International Bauausstellung, IBA), η αποκατάσταση παλαιών κτιρίων αλλά και ο σχεδιασμός νέων ώστε να συμπληρώσουν την έλλξη των παλαιών εργατικών οικοδομικών τετραγώνων.

Εικόνα 24: καταληψίες Κίνημα Μαΐου, Ιουν. 1981

Επίσης και στο Ανατολικό Βερολίνο οι παλαιές Λαϊκές πολυκατοικίες έγιναν το καταφύγιο για πολλούς κοινωνικά πάσχοντες. Το Prenzlauer Berg, η περιοχή με τις περισσότερα άθικτα λαϊκά οικήματα στην Ανατολή, έγινε το κέντρο της μικρής εναλλακτικής σκηνης της Γερμανικής Λαοκρατικής Δημοκρατίας. Εκείνοι που αποφάσισαν να μην υπακούσουν στους

κανόνες -μια ακριβοπληρωμένη απόφαση για το Ανατολικό Βερολίνο- βρήκαν θέση για την ελευθερία και τη μοναδικότητά τους στις εργατικές κατοικίες του Prenzlauer Berg. Εκεί μπορούσαν να βρουν διαμερίσματα σχετικά εύκολα διότι πολλά είχαν εγκαταλειφθεί μετά από τις δεκαετίες της απόλυτης παραμέλησης που είχαν υποστεί.

Από τα μέσα της δεκαετίας του '80 ακόμα και η κυβέρνηση της Ανατολικής Γερμανίας ακολούθησε το ρεύμα της εποχής, αν και όχι εξολοκλήρου. Μιμούμενη τη Δυτική Γερμανία, άρχισε να ανακαινίζει σειρές από παλαιά οικοδομήματα και λίγους επιλεγμένους δρόμους και να αποκαθιστά τις προσόψεις τους με το να αφαιρεί τον διάκοσμό τους. Το μεγαλύτερο εγχείρημα ήταν η ανακαίνιση και των δύο πλευρών ενός οικοδομικού τετραγώνου, το οποίο εκτείνονταν σε όλο το μήκος της Husemannstrasse στη μέση του Prenzlauer Berg.

Αποκαταστάθηκε ο διάκοσμος των προσόψεων, τοποθετήθηκαν στους δρόμους λάμπες παλαιάς εποχής και αντλίες νερού, άνοιξαν cafés με τη διακόσμηση της τότε περιόδου για να εξυπηρετούνται οι τουρίστες, καθώς και μουσεία, συμπεριλαμβανομένου και του δημοφιλούς Μουσείου των Κομμωτών. Για την 750η επέτειο του Βερολίνου το 1987, η κυβέρνηση του Ανατολικού Βερολίνου παρουσίασε το ανακαινισμένο τετράγωνο ως την τυπική Βερολινέζικη εργατική κατοικία από την αλλαγή του αιώνα. Για τους κατοίκους του Prenzlauer Berg, καθώς και για τους επισκέπτες που περνούσαν δίπλα από μισογκρεμισμένα κτίρια για να φτάσουν εκεί ήταν παράξενο, αν όχι ενοχλητικό θέαμα. Ήταν λοιπόν φανερό ότι και στο Ανατολικό Βερολίνο οι πολεοδόμοι μοιράζονταν την ίδια λανθασμένη ιδέα, ότι τα Mietskasernen υπήρξαν τα γκέτο της εργατικής τάξης. Σε αντίθεση με πολλά μέρη του Prenzlauer Berg οι μεγαλοπρεπείς προσόψεις της Husemannstrasse είχαν χτιστεί για διαμερίσματα της αστικής τάξης. Αυτός ο “τυπικά εργατικός δρόμος” έγινε δρόμος των εργατών, μόνον όταν οι εργαζόμενοι της Ανατολικής Γερμανίας κήρυξαν ακαλαίσθητη και κακής ποιότητας την ανακαίνισή του. Στα 1990 πάντως η περιοχή του Prenzlauer Berg έγινε το κέντρο της νυχτερινής ζωής.

Εικόνα 25: καταληψίες Κίνημα Μαΐου, Ιουν.1981

Μετά την επανένωση, δεν αποτέλεσε έκπληξη η αφοσίωση των πολεοδόμων που ήθελαν να δώσουν νέα ώθηση στα παλαιά Λαϊκά οικήματα και στις γειτονίες. Ήταν εκφρασμένη στο Βερολίνο, μια διεθνής τάση: μετά από δεκαετίες, έχοντας καταστρέψει τον αστικό ιστό, οι πόλεις τώρα επιδιώκουν να αναβιώσουν τις διακυβευμένες παραδόσεις της κοινής αστικότητας. Και καθώς η κύρια προσοχή ήταν στραμμένη στο ιστορικό κέντρο της πόλης, το μάθημα που επιτεύχθηκε με πολλές θυσίες από περιοχές όπως το Kreuzberg και το Prenzlauer Berg εφαρμόστηκε και σε αυτό. Επίσημος στόχος της δεκαετίας του '90 έγινε η “κριτική ανοικοδόμηση” του κέντρου της πόλης. Αυτό το ξεκίνησε από το Friedrichstadt, το παλαιό εμπορικό κέντρο του οποίου οι πλακοστρωμένοι φαρδιοί δρόμοι του 18ου αιώνα και τα ορθογώνια οικοδομικά τετράγωνα καθιέρωσαν το μοντέλο σχεδιασμού που επεκτάθηκε αργότερα τον 19ο αιώνα και σε άλλες περιοχές. Μεγάλα κομμάτια αυτού του καννάβου είχαν εξαφανιστεί από τα μεγαλεπήβολα σχέδια και των δύο πλευρών του Τοίχους (το νότιο Friedrichstadt ανήκε στο Δυτικό Βερολίνο). Οι πολεοδόμοι του Βερολίνου στη δεκαετία του '90 αποκατέστησαν μερικώς τον ορθογώνιο κάνναβο, ως πρώτο βήμα για την αποκατάσταση στη συνέχεια του Βερολίνου με το παραδοσιακό αστικό μοντέλο. Η σχεδιαστική κλίμακα που είχαν κατά νου, αν και σπάνια το παραδέχονται, είναι εμπνευσμένη από τα τέλη του 19ου αιώνα.

Εικόνες 26-27: Εργατικές κατοικίες, δεκαετία 1980

4. Επανάσταση – Μοντερνισμός

Τα περισσότερα απ' όσα είναι γνωστά γύρω από τον μοντερνισμό του Βερολίνου ξεκίνησαν πριν τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, αλλά ο θάνατος της μοναρχίας επισφράγισε τις νέες πολιτιστικές δυνάμεις με το ανεξίτηλο σημάδι της επανάστασης. Το 1918, το Βερολίνο είδε

την “επανάσταση” των Dada (Ντανταϊστών) παράλληλα με την επανάσταση των στρατιωτικών, των ναυτικών και των σοσιαλιστών που ανέτρεψαν τη μοναρχία. Στα χρόνια που ακολούθησαν λίγες ήταν οι παραδόσεις, οι θεσμοί ή τα πιστεύω που μπορούσαν να θεωρηθούν ως δεδομένα, ο πειραματισμός και η αμφισβήτηση έγιναν ο κανόνας. Οι όψεις που διαμόρφωσαν τη φήμη του Βερολίνου στη δεκαετία του 1920 στον περισσότερο κόσμο είναι: το Βερολίνο ως «η νέα πόλη της αρχιτεκτονικής» (Walter Gropius, Ludwig Mies van der Rohe, Erich Mendelsohn), νέο θέατρο (Max Reinhardt, Erwin Piscator, Bertolt Brecht), νέοι ζωγράφοι (Max Beckman, George Grosz, Otto Dix), νέοι μουσικοί (Arnold Schoenberg, Paul Hindemith, Kurt Weill), νέος κινηματογράφος (Fritz Lang, F.W. Murnau, Marlene Dietrich), και νέοι επιστήμονες (Max Planck, Albert Einstein, Leo Szilard). Πάνω απ' όλα όμως στη λαϊκή μνήμη αποτυπώθηκε η νυχτερινή ζωή του Βερολίνου και η λαϊκή διασκέδαση – όχι τόσο για τα τολμηρά θέατρα όσο για τα πειραματικά καμπαρέ, τους τόπους συνάντησης όπου η σεξουαλική ελευθερία και η αβεβαιότητα της γενετικής ταυτότητας ήταν σε επίδειξη, γυμνά σόου στα θέατρα, ερωτικοί χοροί. Ελευθερία και πειραματισμός πορεύονταν μαζί με μια αίσθηση ανησυχίας και αταξίας όπως μας πληροφορούν τα έργα των καλλιτεχνών εκείνης της περιόδου.

Η χρυσή δεκαετία του '20 του Βερολίνου προσέφερε συμπυκνωμένες πολιτιστικές ζυμώσεις και πολιτική αναταραχή. Η ταραχώδης γέννηση της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης άρχισε σε μία εποχή αβεβαιότητας, η οποία κορυφώθηκε με τον υπερπληθωρισμό του 1923. Τα επόμενα χρόνια φαίνονται ήρεμα μόνο συγκρίνοντας τα με ότι έγινε πριν και το τι ακολούθησε μετά. Τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του '30, στα έγκατα της καταστολής, η πολιτική βία ήταν ένα καθημερινό φαινόμενο στο Βερολίνο. Τυπικές οδομαχίες Ναζί εναντίον κομμουνιστών, με την κάθε πλευρά να επικαλείται μια εντολή από το λαό ικανή να καταστρέψει την καθεστηκυία τάξη. Οι μνήμες της Βαϊμάρης παραμένουν βέβαια τόσο ζωντανές εν μέρει από το γεγονός ότι η άνοδος και η πτώση της δημοκρατίας ήταν τόσο σύντομη. Μετά τη ναζιστική κυριαρχία του τρόμου που ξεκίνησε το 1933, οι εξαπλωμένοι εξόριστοι του Βερολίνου διέδωσαν την κληρονομιά της πόλης του πολιτιστικού πειραματισμού και της πολιτικής διαφωνίας σε όλο τον κόσμο. Από τη δεκαετία του '60 και πέρα διαδηλωτές φοιτητές, καταληψίες, αναρχικοί, πανκς, και σκίνχεντ κατακλύζουν τα παλαιά προαύλια των κατοικιών του Βερολίνου και επαναφέρουν τις μνήμες της πολιτιστικής ζύμωσης που οι Ναζί είχαν καταστρέψει. Αν και συχνά η νοσταλγία τους ήταν ξένη προς τη δεκαετία του 1920.

5. Εβραίοι του Βερολίνου

Από το 1923 υπάρχουν γραπτές αναφορές και παρατηρήσεις γύρω από την ορατή αλλαγή του μεταπολεμικού Βερολίνου: *“Την μεγάλη εισροή ξένων, κυρίως από την Ανατολική Ευρώπη.”* Ποιοι ήταν αυτοί οι ξένοι; Οι αναφορές δεν ήταν λεπτομερείς, αλλά το μυαλό πολλών σήμερα πηγαίνει στους Εβραίους. Αν και οι περισσότεροι Εβραίοι του Βερολίνου δεν ήταν αλλοδαποί δεν μπορούσαν να δραπετεύσουν από την κοινωνική θέση που τους ήθελε ξένους. Οι Εβραίοι κάνοντας πατρίδα τους το Βερολίνο το μετασχημάτισαν και αποτύπωσαν επάνω του κάτι από τον ξεριζωμό τους, την ανησυχία τους, την αποξένωση από την πατρίδα τους και την παράδοση τους, τη διάχυτη έλλειψη σεβασμού τους για την εξουσία”. Το μυθικό μοντέρνο Βερολίνο των αρχών του 1900 *“έρχεται από την Ανατολή και δεν έχει χρόνο”*, *“όπως έλεγε ένα γνωστό ρητό: ένας άνδρας ή μία γυναίκα μετακινείται, ένας ανήσυχος ξένος γεννιέται”* (όπως και τόσοι πολλοί Βερολινέζοι) στις πολύγλωσσες επαρχίες ανατολικά της Πρωσίας. Η εικόνα αυτή είχε ξεκάθαρα ένα Εβραϊκό στοιχείο: κανείς δεν αγνόησε τον προεξέχοντα ρόλο των Εβραίων του Βερολίνου στην κουλτούρα.

Η παλαιά εικόνα της επιχειρηματικότητας των Εβραίων πήρε μορφή μέσα στους αιώνες. Καθώς οι Εβραίοι της Ευρώπης αποκλείονταν από τα περισσότερα επαγγέλματα ανέπτυξαν δραστηριότητα στο τραπεζικό σύστημα και στο λιανικό εμπόριο. Έτσι οι Εβραίοι συνδέονται

εκλεκτικά με τη δυναμική ανάπτυξη του καπιταλισμού (μια σύνδεση κοινωνιολογικά γνωστή ήδη από τις αναλύσεις του Karl Marx). Μεγάλος αριθμός από τους Εβραίους παίζει κεντρικό ρόλο στη δημοσιογραφία και στις εκδόσεις, στις επιχειρήσεις ρουχισμού και σε πολυκαταστήματα.

Εικόνα 28: Πολυκατάστημα Wertheim στη Leipziger Platz,

Εικόνα 29: Πολυκατάστημα KaDeWe στη Wittenbergplatz, Βερολίνο 1930.

Όταν τα πολυκαταστήματα εμφανίζονται στο Βερολίνο με την αλλαγή του αιώνα γίνονται τα μεγαλύτερα αστικά μνημεία στο νέο γενναίο κόσμο της εμφανούς κατανάλωσης. Τα περισσότερα από αυτά συμπεριλαμβανομένων και των μεγαλύτερων ήταν ιδιοκτησίες Εβραίων. Το μεγαλύτερο κόσμημα του κεντρικού εμπορικού δρόμου ήταν το Wertheim, στη γωνία της Leipziger Strasse και Leipziger Platz, που κτίστηκε το 1896 από τον αρχιτέκτονα Albert Messel και επεκτάθηκε αρκετές φορές τα επόμενα χρόνια. Με τη γυάλινη οροφή του αίθριου, δέκα χιλιάδες λαμπτήρες και ογδόντα τρεις ανελκυστήρες, τραβούσε καθημερινά πλήθος από εύπορους ή και λιγότερο εύπορους αγοραστές. Η Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας ισοπέδωσε τα βομβαρδισμένα ερείπια του, εκτός από ένα υπόγειο κελάρι το οποίο έγινε γρήγορα μετά την επανένωση ένα μοντέρνο μουσικό κλαμπ. Μετά το 1907, η νέα εμπορική περιοχή στο Tiergarten, στα δυτικά βρήκε έναν ισάξιο ανταγωνιστή, το Hermann Tietz της αλυσίδας των Kaufhaus des Westens (KaDeWe, τα πολυκαταστήματα της Δύσης) στην Wittenbergplatz. Σε αντίθεση με τους ανατολικούς της ανταγωνιστές, τα KaDeWe ξαναχτίστηκαν μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Συνεχίζοντας μια παράδοση καλαισθητής ανοχής που μετά βίας κανένας τη συνδέει τώρα με τους Εβραίους.

Από τους 170.000 Εβραίους του Βερολίνου τη δεκαετία του 1920 (4% του πληθυσμού της πόλης, αλλά το 1/3 των Εβραίων όλης της Γερμανίας) οι περισσότεροι είχαν ολοκληρωτικά αφομοιωθεί στην Γερμανική κουλτούρα και στη μεσαία τάξη. Από αυτούς προέκυψαν

καταστηματάρχες, μεγιστάνες του εμπορίου, γιατροί και καλλιτέχνες. Το ένα τέταρτο όμως των Εβραίων του Βερολίνου έως και το 1925 ήταν “Ostjuden”, μιλούσαν Εβραϊκή διάλεκτο και ήταν μετανάστες ερχόμενοι πρόσφατα από Πολωνία, Ουγγαρία ή Ρωσία. Ενώ οι περισσότεροι από τον αφομοιωμένο πληθυσμό των Εβραίων ζούσαν στο Δυτικό Βερολίνο, οι “Ostjuden” εγκαταστάθηκαν στα στενά δρομάκια πίσω από την Alexanderplatz, μια περιοχή γνωστή ως Scheunenviertel, «το τετράγωνο με τις παράγκες», διότι εκεί κατά τον 18ο αιώνα στάβλιζαν τα ζώα. Στην αλλαγή του αιώνα, καθώς οι Ostjuden κατέκλυσαν την περιοχή, το Scheunenviertel ήταν ήδη η περιβόητη φτωχογειτονιά του Βερολίνου. Έτσι η απομάκρυνσή τους από την περιοχή γίνεται ένας από τους μεγαλύτερους στόχους για τους Γερμανούς πριν από τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Εικόνα 30: Περιοχή Scheunenviertel.

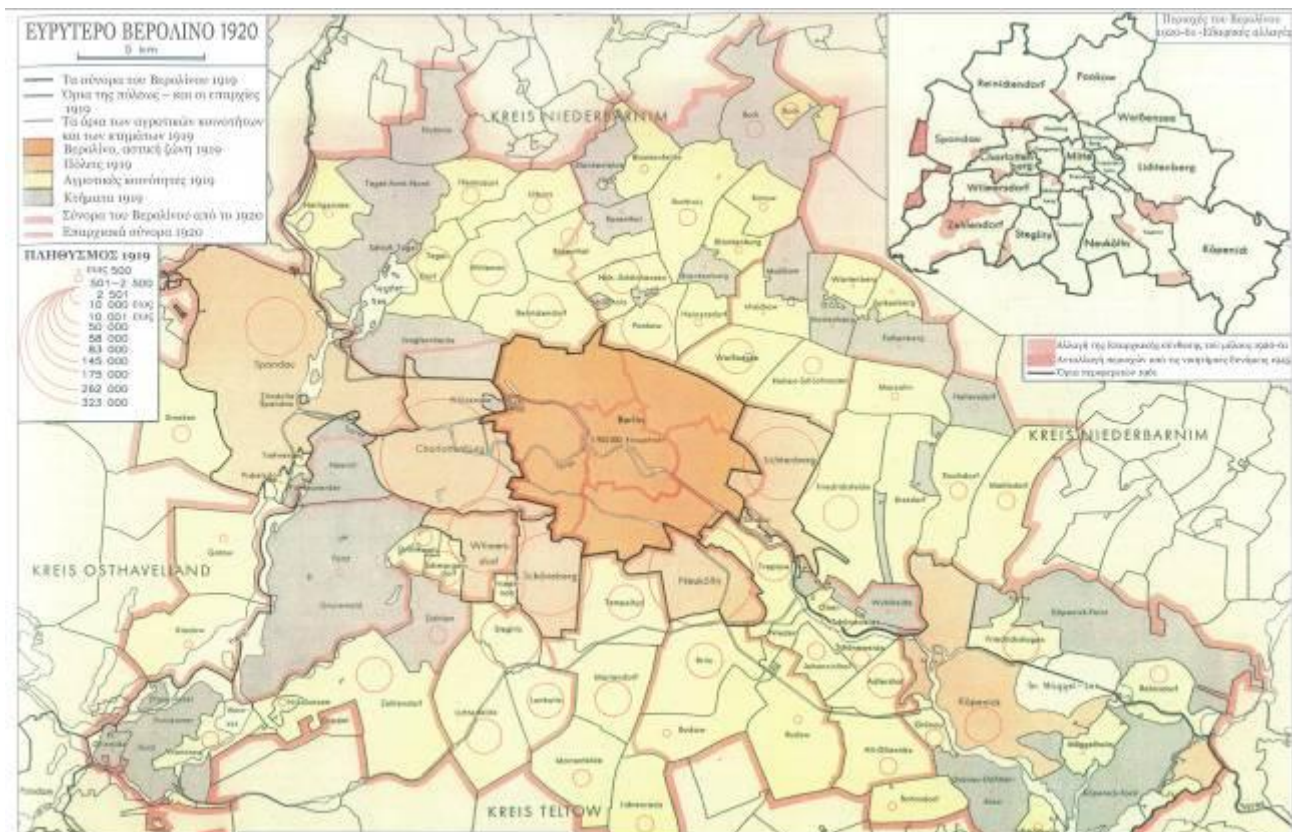
Εικόνα 31: Έδρα του Κομμουνιστικού Κόμματος, Karl Liebknecht-Haus, Βερολίνο 1932.

Το κέντρο του ισοπεδώθηκε μεταξύ 1906-1908, καθώς όμως οι Ostjuden μαζεύτηκαν στους γειτονικούς δρόμους το όνομα του δρόμου τους ακολούθησε. Επιπλέον εκκαθάριση συνεχίστηκε στη δεκαετία του 1930 όταν οι Ναζί ανοιχτά συνέδεσαν τις παλαιωμένες φήμες της γειτονιάς με τον πληθυσμό των Εβραίων. Οι Ναζί απεχθάνονταν την γειτονιά και για έναν ακόμα λόγο. Η μεγαλύτερη συγκέντρωση ψήφων του Κομμουνιστικού Κόμματος που καταγραφόταν στην περιοχή τους έκανε να μεταφέρουν εκεί το αρχηγείο τους το 1926. Το κτίριο που ονόμασε το Κομμουνιστικό Κόμμα Karl-Liebknecht-Haus υπάρχει ακόμα αλλά από την παλιά φτωχογειτονιά λίγα ίχνη έχουν μείνει.

Εικόνα 32: Εβραϊκό σπίτι στο Βερολίνο, εν μέρει κατεδαφισμένο.

Από το 1989 το Scheunenviertel ανακαλύφθηκε ξανά. Για τους Βερολινέζους το όνομά του ζωντανεύει δύο χαμένους κόσμους: τους Εβραίους και τον υπόκοσμο. Οι Βερολινέζοι ελκύονται από αυτές τις εικόνες του παρελθόντος, εργάστηκαν να σώσουν, να αποκαταστήσουν ή και να τραβήξουν την προσοχή στα παλαιά κτίρια που απέμειναν στην περιοχή. Καθώς το Scheunenviertel, όπως αρχικά ήταν γνωστό είχε εξαφανιστεί, το ηχηρό του όνομα χρησιμοποιήθηκε ευρέως στους σχετικά ανέπαφους δρόμους του 19^{ου} αιώνα δυτικά της πόλης. Εκεί οι επισκέπτες μπορούν να βρουν κατάλοιπα των πρώτων Εβραϊκών νεκροταφείων (σε χρήση από το 1672-1827). Ονόματα και σύμβολα σκαλισμένα σε πέτρινες προσόψεις, να θυμηθούν τα Εβραϊκά σχολεία αρρένων στη Grosse Hamburger Strasse, τα δύο σχολεία για ραβίνους (φιλελεύθερο και ορθόδοξο) στη Tucholskystrasse, και κυρίως τη Νέα Συναγωγή στην Oranienburger Strasse, η οποία ολοκληρώθηκε το 1866 ως ένα από τα πιο αξιόλογα μνημεία ως προς την πολιτική και θρησκευτική ισότητα και ελευθερία των Εβραίων στη Γερμανία. Αυτό το μεγαλόπρεπο κτίριο γλίτωσε από τη Νύχτα των Κρυστάλλων (Kristallnacht) το 1938 με ελάχιστες φθορές, βομβαρδίστηκε όμως κατά τη διάρκεια του πολέμου και παρέμεινε για δεκαετίες ερείπιο. Μια επιγραφή ανεγέρθηκε το 1966 εξηγώντας ότι η πρόσοψη παραμένει ως μνημείο. Το 1988 η κυβέρνηση της Ανατολικής Γερμανίας ενέκρινε την αποκατάσταση του χρυσού θόλου και του μπροστινού κομματιού του κτιρίου, αλλά οι εργασίες ολοκληρώθηκαν αρκετά χρόνια μετά την επανένωση.

Εικόνα 33: Ευρύτερο Βερολίνο 1920, με τις πόλεις, τις αγροτικές κοινότητες και τα κτήματα.

Ορισμένοι Γερμανοί παρατηρούν ότι η εξαφάνιση των Εβραίων εξηγεί την απώλεια μιας συγκεκριμένης δυναμικής από την κουλτούρα των Γερμανών. Όταν οι Ναζί έδωξαν ή δολοφόνησαν τους περισσότερους Εβραίους του Βερολίνου γκρεμίστηκε και η εμπιστοσύνη της πόλης στο μοντερνισμό. Η ανυπόφορη μνήμη του ολοκαυτώματος και η εξαφάνιση των Εβραίων του Βερολίνου ρίχνει σκιά επίσης στη χρυσή δεκαετία του 1920. Η τύχη των Εβραίων ενίσχυσε την εικόνα της δεκαετίας του '20 όπου οι Βερολινέζοι πέταξαν τα δεσμά της παράδοσης από τη μία αλλά έκλεισε με καταστροφικά αποτελέσματα από την άλλη. Ακόμα και ένα μεγάλο μέρος της πρόσφατης εκ νέου ανακάλυψης του μοντερνισμού φτάνει πίσω έως την εποχή πριν από τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο. Για παράδειγμα η Νέα Συναγωγή και τα άλλα ορατά ίχνη των Εβραίων από την εποχή την μοναρχίας έως σήμερα. Πριν το 1914 οι Εβραίοι ήταν χειραφετημένοι, η καλλιτεχνία αναπτυσσόταν, η αρχιτεκτονική ήταν τολμηρή και εφευρετική αλλά περιορισμοί και αναστολές κρατούσαν έναν αποδεκτό βαθμό ευταξίας, περιορισμοί που αντικατοπτρίζουν την παράδοση παρά μια συνειδητή επιλογή.

Εικόνα 34: Συναγωγή Adass Yisroel - Ίδρυση και Λειτουργία της (1869 – 1933)

Figure 1 Εικόνα 35: Ταφόπλακες και μια αναμνηστική πινακίδα στο εβραϊκό νεκροταφείο Grosse Hamburger Strasse στο Βερολίνο

Εικόνα 36: Η περιοχή Scheunenviertel, Eike Geisel, 1981.

Εικόνα 37: Συναγωγή της Ισραηλιτικής Κοινότητας & Εβραϊκό Μουσείο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2: ΝΑΖΙΣΤΙΚΗ ΓΕΡΜΑΝΙΑ

1. Εκφυλισμένη Τέχνη

Οι Ναζί χρησιμοποίησαν ως όργανο προπαγάνδας όλες τις μορφές της Τέχνης. Ιδιαίτερα όμως, η περί τέχνης αντίληψή τους εκφράστηκε στην Αρχιτεκτονική όπου υιοθέτησαν ένα κράμα ρωμαϊκής και γοθτικής μεγαλοπρέπειας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα της Ναζιστικής αρχιτεκτονικής υπήρξε το κτίριο της Νέας Καγκελαρίας. Ο αγαπημένος αρχιτέκτονας του Χίτλερ, Άλπερτ Σπέερ, ο οποίος το σχεδίασε, δημιούργησε ένα κτίριο δωρικού - ρωμαϊκού ρυθμού, το οποίο προκαλούσε δέος με την πρώτη ματιά, λόγω του μεγάλου του μεγέθους. Ο ίδιος σχεδίασε το Γερμανικό περίπτερο στην έκθεση του Παρισιού το 1937, ενώ στις ίδιες, περί ρυθμού και μεγέθους, αντιλήψεις βασίστηκε και το σχέδιο του Ολυμπιακού Σταδίου του Βερολίνου για την διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων του 1936, αν και εδώ αρχιτέκτονας ήταν ο Βέρνερ Μαρξ (Werner March).

Στη Ναζιστική Γερμανία ο κυρίαρχος στόχος του "Πολιτισμού" ήταν να διαδώσει τη Ναζιστική κοσμοθεωρία. Γι' αυτό και μια από τις πρώτες ενέργειες, στις οποίες προέβησαν οι Ναζιστές ηγέτες, ήταν ο "Συγχρονισμός" (Gleichschaltung) όλων των επαγγελματικών και κοινωνικών οργανώσεων και φορέων με την ναζιστική ιδεολογία και πολιτική, δηλαδή, ουσιαστικά η πλήρης ναζιστικοποίηση της χώρας.

Για τον αποτελεσματικό έλεγχο της πολιτιστικής ζωής στη Γερμανία, ο Υπουργός Προπαγάνδας Γιόζεφ Γκέμπελς ιδρύει, το 1933, το Πολιτιστικό Επιμελητήριο του Ράιχ (Reichskulturkammer), του οποίου και ηγείται μέχρι το θάνατό του. Σκοπός αυτού του Επιμελητηρίου είναι, όπως αναφέρεται, «...να κρίνει αν όλα τα πολιτιστικά προϊόντα που θα παραχθούν, αλλά και αυτά που ήδη υπάρχουν, θα έχουν ως αποτέλεσμα την πρόοδο του Γερμανικού Λαού. Ο χαρακτήρας και η προσωπικότητα του Δρ. Γκέμπελς εγγυώνται γι' αυτό». Σε αυτό υπάγονται τα εξής επιμέρους Επιμελητήρια:

- Επιμελητήριο Καλών Τεχνών (Reichskammer der bildenden Künste)
- Επιμελητήριο Κινηματογράφου (Reichsfilmkammer)
- Μουσικό Επιμελητήριο (Reichsmusikkammer)
- Επιμελητήριο Τύπου (Reichspressekammer)
- Ραδιοφωνικό Επιμελητήριο (Reichsrundfunkkammer)
- Λογοτεχνικό Επιμελητήριο (Reichsschrifttumskammer)
- Θεατρικό Επιμελητήριο (Reichstheaterkammer)⁶

Εφόσον κάποιος δημιουργός δεν είναι εγγεγραμμένος στο αντίστοιχο Επιμελητήριο, δεν μπορεί να εκθέσει, δημιουργήσει ταινίες, εκδώσει βιβλία κτλ. Με άλλα λόγια, όλο το πολιτιστικό έργο, το οποίο δεν είναι αρεστό στην ηγεσία του Ράιχ, απλά αποσιωπάται, σαν να μην είχε ποτέ δημιουργηθεί.

Ο Χίτλερ αντιπαθούσε την μοντέρνα τεχνοτροπία στην ζωγραφική. Θεωρώντας εαυτόν ως μεγάλο καλλιτέχνη και ζωγράφο, έδωσε εντολή να αφαιρεθούν από τα γερμανικά μουσεία όλα τα εκθέματα που αυτός θεωρούσε μοντέρνας τεχνοτροπίας: Έργα των Κοκότσα και Γκρος, αλλά και των Πωλ Σεζάν, Πάμπλο Πικάσο, Πωλ Γκωγκέν, Ανρί Ματίς και Βίνσεντ βαν Γκογκ δεν είναι κατάλληλα για τα μάτια του εθνικοσοσιαλιστή Γερμανού φιλότεχνου και αποσύρονται.

2. Αρχιτεκτονική στη Ναζιστική Γερμανία

Στην ναζιστική Γερμανία η απόρριψη του μοντερνισμού είναι πιο ριζική και συνολική καθώς η κριτική στάση απέναντι του υποστηρίζεται από την αντι-αστική (anti-urban) και μονιστική

⁶ <http://el.wikipedia.org>

ιδεολογία του εθνικοσοσιαλισμού. Η δημοσίευση του βιβλίου του Richard Walther Darré⁷, το 1929, "Ο αγροτικός κόσμος σαν πηγή ζωής της Άριας φυλής" λειτουργεί σαν αιχμή για την κριτική της βιομηχανικής αστικοποίησης, της αισθητικής και της ιδεολογίας που την συνοδεύει και συμπληρώνει την προβολή της αγροτικής κοινότητας, που θεωρείται το προπύργιο του πατριωτισμού και φυλετικού διαχωρισμού. Σ' αυτό το πλαίσιο δεν απορρίπτεται μόνο η μορφολογία και αισθητική που συνοδεύουν τον φονξιοναλισμό αλλά και η χρήση των τεχνικών που συνδυάστηκαν μ' αυτόν, όπως η χρήση του ενισχυμένου σκυροδέματος, της δομής ή σκελετού μεταφοράς των φορτίων, που αντικαθίστανται από την φέρουσα οικοδομική δομή και τις τεχνικές της χειροτεχνικής παραγωγής.

Παρ' όλη όμως την καθολικότητα της απόρριψης του μοντερνισμού η εθνικοσοσιαλιστική εκδοχή του ιστορικισμού δεν είναι ομοιογενής. Τα διάφορα τμήματα της γερμανικής αστικής τάξης δεν φθάνουν σε μια ομοφωνία, οι σχεδιαστές δεν υλοποιούν ένα συνθετικό και συμβιβαστικό πρόγραμμα, γεγονός που οδηγεί σε μια υστερία ανάμιξης στυλ και μορφών του παρελθόντος. Ο Albert Speer συνθέτει μέσα σε μνημειακές προτάσεις αιγυπτιακά, βαβυλωνιακά και νεοκλασικά θέματα και στοιχεία. Τα ολοκληρωτικά καθεστώτα, που έρχονται στην εξουσία στην περίοδο του μεσοπολέμου, αποπέμπουν στη βάση του φονξιοναλισμού. Παρ' όλα αυτά η αιτιότητα της σύγκρουσης και απόθησης του μοντερνισμού είναι πολύ πιο σύνθετη και δεν πρέπει να μας διαφεύγει ότι αρχιτέκτονες όπως ο Mies van der Rohe παρέμειναν στην Γερμανία και συμμετείχαν στον αρχιτεκτονικό και αστικό σχεδιασμό. Ακόμη ότι η φασιστική κριτική του μοντερνισμού δεν περιορίζεται μόνο στη μορφολογία του αλλά επεκτείνεται στην βιομηχανική τεχνική του κτισμένου χώρου και στους ρυθμούς της αστικοποίησης, δεδομένα που μας αναγκάζουν να συσχετίζουμε την απόρριψη με τα συνολικά πρότυπα της οργάνωσης της πόλης, της μαζικής κατανάλωσης και των λαϊκών αναγκών.

Ο Άλμπερτ Σπέερ (Albert Speer) ήταν Γερμανός αρχιτέκτονας και εθνικοσοσιαλιστής πολιτικός. Κατά τη διάρκεια της πολιτικής του σταδιοδρομίας ήταν υπουργός Εξοπλισμών, υψηλότερος βιομηχανικός ηγέτης του Τρίτου Ράιχ και καταδικασμένος εγκληματίας πολέμου. Η ιδιαίτερη θέση του Σπέερ μεταξύ των ναζιστικών στελεχών βασιζόταν στην εξαιρετικά καλή σχέση του με τον ηγέτη του Τρίτου Ράιχ. Μέχρι το τέλος του Τρίτου Ράιχ είχε πάντα την στενότερη επαφή με τον Αδόλφο Χίτλερ. Η εξάρτησή του από τον Χίτλερ ήταν απόλυτη. Επιπλέον ο Σπέερ είχε τα δικά του ενδιαφέροντα και στόχους, τους οποίους μπόρεσε να ακολουθήσει ως αρχιτέκτονας του Χίτλερ. Το μεγαλύτερο του έργο, που φυσικά πραγματοποιήθηκε μονάχα σε ελάχιστο βαθμό, ήταν η γιγάντια μετατροπή του Βερολίνου σε παγκόσμια πρωτεύουσα, την "Welthauptstadt Germania", που προορίζονταν να γίνει ένα είδος υπερ-Ρώμης και υπερ-Παρισιού.

Σαν υπουργός Εξοπλισμών του Ράιχ, ο Σπέερ είχε όλο και περισσότερη ευθύνη για τα εγκλήματα των εθνικοσοσιαλιστών. Ζητούσε συνεχώς περισσότερους "εργάτες σκλάβους". Πέραν αυτού, οι απάνθρωπες συνθήκες εργασίας αυτών των σκλάβων δεν τον ενδιέφεραν καθόλου. Ο Σπέερ όχι μόνο γνώριζε περί της μετατροπής του στρατοπέδου Άουσβιτς σε στρατόπεδο εξολόθρευσης, αλλά και ο ίδιος βοήθησε ενεργά στην πραγματοποίηση του σχεδίου. Από την μια πλευρά χρειαζόταν σαν Υπουργός Εξοπλισμού τους "ικανούς για εργασία" αιχμάλωτους ως εργάτες της βιομηχανίας εξοπλισμού, από την άλλη, ακόμη και η εξολόθρευση ηλικιωμένων και παιδιών τον ευνοούσε ως αρμόδιο για την μετατροπή του Βερολίνου στην παγκόσμια πρωτεύουσα, επειδή με την εκτόπισή τους άδειαζε ο απαιτούμενος για την μετατροπή χώρος στο Βερολίνο. Ευθύνεται κυρίως για την εκτόπιση των Εβραίων του Βερολίνου.

⁷ Υπηρέτησε ως Υπουργός Επισιτισμού και Γεωργίας από το 1933 έως το 1942

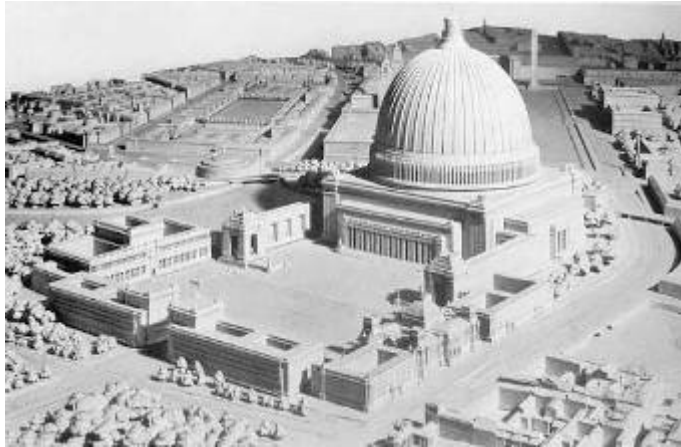
Από το 1932 και μετά εργάστηκε σαν αρχιτέκτονας για το κόμμα, κάνοντας μικρές επισκευές σε κομματικά κτίρια. Αφού το 1934 πέθανε ο μέχρι τότε αρχιτέκτονας του Χίτλερ Πάουλ Λούντβιχ Τρόοστ, αναλαμβάνει ο Σπέερ στο εξής την εργασία του.

Στα έτη μετά το 1933 ο Σπέερ σχεδιάζει διάφορα μνημειακά κτίρια για τα συνέδρια του NSDAP⁸ στη Νυρεμβέργη, τα οποία λόγω του πολέμου θα πραγματοποιηθούν μονάχα μερικώς. Σε χρόνο ρεκόρ χτίζει το 1938/39 στο Βερολίνο την Καγκελαρία (*Reichskanzlei*) εφαρμόζοντας πρωινές, απογευματινές και νυχτερινές βάρδιες. Η Καγκελαρία περιλάμβανε μια απέραντη αίθουσα, δύο φορές μεγαλύτερη από την αίθουσα των καθρεφτών στο παλάτι των Βερσαλλιών. Μεταξύ των σχεδίων του για μετατροπή του Βερολίνου σε παγκόσμια πρωτεύουσα ήταν και η κατασκευή της *Große Halle* (μεγάλης αίθουσας), η οποία θα ήταν η μεγαλύτερη σε διαστάσεις, θολωτή αίθουσα του κόσμου, με ύψος περίπου 200 μέτρα και διάμετρο που θα ξεπερνούσε τα 300. Έτσι ο θόλος θα ήταν δεκαέξι φορές μεγαλύτερος από το θόλο του ναού του Αγίου Πέτρου στη Ρώμη. Στο νότιο άκρο της μεγάλης λεωφόρου θα χτιζόταν μια ανίδα με πρότυπο την Ανίδα του Θριάμβου του Παρισιού. Για να ευνοηθεί η σιδηροδρομική επικοινωνία, ο Σπέερ σχεδίασε δυο σιδηροδρομικούς σταθμούς (βόρειο και νότιο), οι οποίοι επίσης είχαν τεράστιες διαστάσεις. Συμφώνησε με τον Χίμλερ ότι οι φυλακισμένοι των στρατοπέδων συγκεντρώσεως θα παρήγαγαν τις απαραίτητες πέτρες για τα κτίρια αυτά. Για τον σκοπό αυτό ιδρύθηκε η "*Deutsche Erd-und Stein-Werke GmbH*", εταιρεία της SS. Η εταιρεία αυτή χρηματοδοτούνταν από την υπηρεσία του Σπέερ με άτοκα δάνεια, ενώ εξοφλούσε τα χρέη της με πέτρες από τα στρατόπεδα συγκεντρώσεως. Για αυτό το λόγο μάλιστα τα περισσότερα στρατόπεδα συγκέντρωσης, που δημιουργήθηκαν μεταξύ 1937 και 1942, βρίσκονται κοντά σε λατομεία.

Εικόνα 38: Καγκελαρία

⁸ *Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei* - Εθνικοσοσιαλιστικό Γερμανικό Εργατικό Κόμμα

Εικόνα 39: Μακέτα Große Halle

Έτσι, ο Σπέερ, υποστηρίζοντας την οικονομία με τον τρόπο αυτό, συνέβαλε σημαντικά στην εξέλιξη των στρατοπέδων συγκεντρώσεως.

Το αρχιτεκτονικό στυλ του Σπέερ περιγράφεται ως ένα είδος ξηρού, μειωμένου κλασικισμού, επίσης γνωστό ως νεοκλασικισμός. Ήθελε να είναι ορατή μια "σαφής γραμμή" στα δημιουργήματά του. Η αρχιτεκτονική έπρεπε να απεικονίσει την ναζιστική ιδεολογία. Έτσι, π.χ., το πολύ μεγάλο μέγεθος των κτιρίων αποσκοπούσε στην κατάδειξη της γερμανικής δύναμης σε ξένους πολιτικούς (σοβινισμός). Επίσης, σκοπός ήταν να εκφοβισθεί ο γερμανικός πληθυσμός με την θέα των τεράστιων αυτών κτιρίων, για να γίνει κατανοητό στον κάθε γερμανό πολίτη ότι ως πολίτης είναι μονάχα ένα πολύ μικρό και ασήμαντο μέρος του συνόλου.

Η μορφή αυτή της αρχιτεκτονικής εκπροσωπούσε και άλλες ιδεολογικές αξίες:

-Μιλитарισμός: δίνοντας στον πόλεμο ηρωικό φόντο μέσω μιλιταριστικής διακόσμησης πολλών κτιρίων.

-Ιμπεριαλισμός: η κλασική αρχιτεκτονική και οι διαστάσεις των κτιρίων φανέρωναν τις ιμπεριαλιστικές διαθέσεις των ναζί. Ήθελαν να δημιουργήσουν μια αυτοκρατορία όπως η "Imperium Romanum" και φανερά έδειχναν έτσι ότι διεκδικούν περισσότερο χώρο και δύναμη.

-Προπαγάνδα: ήδη τα νυχτερινά συνέδρια του NSDAP στη Νυρεμβέργη, με σημαίες ύψους σαράντα μέτρων, με ισχυρούς προβολείς και τεράστιες παρελάσεις, αποτελούσαν γιγαντιαία σε βαθμό αυτοπροβολή του NSDAP και, επίσης, έπαιζαν σημαντικό ρόλο στο πρόγραμμα προπαγάνδας του Γκέμπελς.

Εικόνα 40: Υπουργείο Προπαγάνδας

Ο Χίτλερ προγραμματίσει ριζικές αλλαγές στην αρχιτεκτονική πολλών πόλεων του Ράιχ. Σύμφωνα με τα σχέδια του, το Αμβούργο θα γινόταν κέντρο του παγκοσμίου εμπορίου, το Μόναχο πρωτεύουσα του κινηματογράφου, η Νυρεμβέργη πόλη των συνεδρίων και, τέλος, το Βερολίνο παγκόσμια πρωτεύουσα. Είπε στον Σπέερ: *"Το Βερολίνο είναι μεγαλούπολη, αλλά δεν είναι Μητρόπολη. Κοιτάζτε το Παρίσι, την ομορφότερη πόλη του κόσμου! Ή ακόμη και την Βιέννη! Αυτές είναι πόλεις με χαρακτήρα! Το Βερολίνο, εντούτοις, δεν είναι τίποτα παρά μια άστατη συσσώρευση κτιρίων. Πρέπει να ξεπεράσουμε το Παρίσι και την Βιέννη!"*.⁹

Εικόνα 41: Η Στόλη της Νίκης, Ανατολικοδυτικός άξονας.

3. «Welthauptstadt Germania»

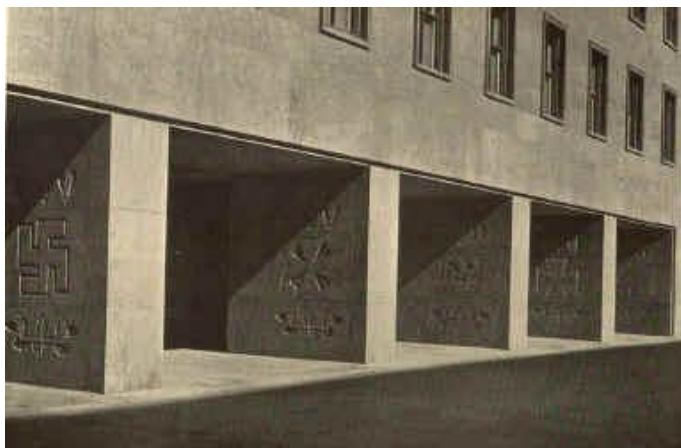
Εάν ο Χίτλερ δεν είχε ηττηθεί, η τοποθεσία στο Wilhelmstrasse και Voss-Strasse δεν θα ήταν τόσο σημαντική. Η αυτοκτονία στο καταφύγιο ίσως να ήταν το καλύτερο τέλος για το Γ' Ράιχ αλλά αυτό σίγουρα δεν συμπεριλαμβανόταν στο σενάριο του. Ο Χίτλερ είχε την Καγκελαρία στο μυαλό του για προσωρινή χρήση. Ένα νέο και μεγαλύτερο "Παλάτι του Φίρερ" είχε προγραμματιστεί να την αντικαταστήσει μέχρι το 1950. Αυτό το κτίριο ήταν μόνο ένα μικρό κομμάτι από τα μεγαλεπήβολα σχέδιά του για την ανοικοδόμηση του Βερολίνου, μια πόλη που είχε λίγα θέληγτρα για αυτόν στην παρούσα μορφή της.

Η εχθροπάθεια του προς την πόλη ήταν ταυτόχρονα ιδεολογική και πολιτική. Ο Χίτλερ και πολλοί από τους πρώτους υποστηρικτές του είχαν παρακινηθεί από μια συλλογική έχθρα και φόβο για το μοντέρνο, έτσι όπως είχε προταθεί από τους καπιταλιστές, σοσιαλιστές, Εβραίους και άλλους "ξενόφερτους", στις μεγάλες πόλεις και ιδιαίτερα στο Βερολίνο. Από την πλευρά του το Βερολίνο δεν είχε πολλούς υποστηρικτές των Ναζί. Αν και ο τοπικός πολιτευτής, Ζόζεφ Γκέμπελς, κατόρθωσε να δημιουργήσει έναν πυρήνα υποστηρικτών, οι περισσότεροι ψηφοφόροι υποστήριζαν Κομμουνιστές και Σοσιαλδημοκράτες. Έτσι όταν οι Ναζί κέρδισαν το 1933 πολλοί από αυτούς είχαν την αίσθηση ότι κατέλαβαν την πρωτεύουσα από τους εχθρούς.

Στη νέα πόλη που ήθελε ο Χίτλερ να μετατρέψει το Βερολίνο, Germania, ήθελε νέα κτίρια για τον εαυτό του και το καθεστώς του. Η ιδέα ότι τα κτίρια παρουσίαζαν την παράδοση προοριζόταν για τους ξένους και όχι για τον ίδιο. Δεν είχε την επιθυμία να μιμηθεί τους αρχηγούς της Μόσχας ή της Πράγας, οι όποιους κατοικούσαν σε παλάτια. *"Είμαι πολύ υπερήφανος για να κατοικήσω σε παλάτια άλλων"* και πράγματι απέφυγε το Πρωσικό παλάτι, όπως απέφυγε επίσης το παλάτι του Ράιχ που ήταν στη Wilhelmstrasse. Εκτός από την Unten den Linden τίποτα άλλο δεν άρεσε στον Χίτλερ από το Βερολίνο. Έβρισκε το Βερολίνο αρκετά πεζό και γήινο, μια πόλη σε *μεγάλη αταξία*. Η ιδέα του για μια ορθή αστική αναμόρφωση ήταν μία σύνθεση των μεγάλων Παρισινών λεωφόρων γεμάτων με ξεχωριστά

⁹ Ladd Brian, 1997, The Ghosts of Berlin, University of Chicago Press.

και μεγαλεπήβολα κτίρια όπως εκείνα της Βιέννης του 19^{ου} αιώνα. Όμως δεν του έφτανε μια απλή σύνθεση των δύο αυτών παραδειγμάτων, ήθελε να οικοδομήσει κάτι μεγαλύτερο.

Εικόνα 42 – 43: Καγκελαρία, τα μεγάλα εμβλήματα αετό και σβάστικα ήταν έργο του γλύπτη Walter Lemcke. Οι κίονες στην είσοδο Wilhelmstrasse ήταν διακοσμημένοι με ναζιστικά σύμβολα από τον Werner Rittich.

Γνωρίζουμε ότι μεγάλα αρχιτεκτονικά σχέδια απασχολούσαν το μυαλό του Χίτλερ πολύ πριν να του δοθεί η δυνατότητα να τα πραγματοποιήσει. Καθώς σταθεροποιείτο στην εξουσία οι σκέψεις του επέστρεφαν στα μεγάλα αρχιτεκτονικά μνημεία που ήθελε να αφήσει πίσω του. Σχέδια για το Βερολίνο είχαν ήδη πάρει μορφή το 1937 όταν τοποθέτησε τον Albert Speer στην κορυφή της ομάδας επανασχεδιασμού της πόλης. Ο Speer και οι συνεργάτες του προσπαθούσαν να βρουν τρόπο να μετατρέψουν τις ιδέες του Χίτλερ σε πραγματικότητα. Μάλιστα τα δύο προεξέχοντα κτίρια του τελικού σχεδίου, το Μέγαρο και η Αψίδα του θριάμβου, βασίστηκαν σε σκίτσα του Χίτλερ που είχε κάνει κατά το 1920. Τοποθέτησε τον Speer στην Ακαδημία καλών τεχνών, στην Pariser Platz, σ' ένα κτίριο το οποίο μπορούσε να επισκέπτεται από την καγκελαρία περπατώντας μέσα από τους υπουργικούς κήπους. Ακολουθώντας τα γούστα του Χίτλερ, τα σχέδια του Speer πρότειναν ένα νέο μνημειακό κέντρο που θα στεκόταν αρκετά μακριά από τον υπάρχοντα πυρήνα του Βερολίνου. Τα βασικά χαρακτηριστικά ήταν δύο μεγάλες λεωφόροι που τέμνονται σε Βορρά-Νότο και Ανατολή-Δύση. Ο Ανατολικοδυτικός άξονας οδηγούσε το σχέδιο στην υπάρχουσα πόλη: αυτό συμπεριλάμβανε την Unten den Linden και την Δυτική του επέκταση στον αυτοκινητόδρομο του Carlottenburg (Carlottenburg Chaussee). Στο Speer δόθηκε η άδεια να πραγματοποιήσει τον άξονα Βορρά-Νότου στο κέντρο της πρωτεύουσας με το να απομακρύνει όλα τα εμπόδια από τον δρόμο του: σταθμούς τραίνων, μία γωνία του

Tiergarten και μια μεγάλη οικοδομημένη περιοχή, η οποία συμπεριελάμβανε δεκάδες χιλιάδες διαμερίσματα. Η περιοχή αυτή θα γέμιζε με νέα μεγάλα κτίρια, κυβερνητικά γραφεία, διοικητήρια, θέατρα και καταστήματα που θα αναδείκνυαν τη δύναμη και τη δόξα της Μεγάλης Γερμανίας. Το μόνο σημείο στο οποίο συμπεριλήφθη μέρος της υπάρχουσας πόλης ήταν προς το Βορρά, η Königsplatz (η οποία αποκαλείτο Platz der Republik, κατά τα χρόνια της Βαϊμάρης). Εδώ υπήρχε ένα κτίριο που θα μπορούσε να παραμείνει στη μεγάλη λεωφόρο: το Reichstag. Στο Χίτλερ άρεσε η αρχιτεκτονική του κτιρίου και ο ίδιος προέβαλε βέτο στην πρόταση του Σπέερ για την κατεδάφισή του.

Εικόνα 44: Άλμπερτ Σπέερ, 1936-41, θέα από βορρά προς νότο, Ράιχσταγκ στο κέντρο.

Από τα τέλη του 1938 το σχέδιο είχε πάρει την τελική του μορφή. Η επανασχεδιασμένη Königsplatz θα ήταν μία τεράστια πλατεία που θα χωρούσε ένα εκατομμύριο ανθρώπους. Το παλάτι του Φίρερ στη δυτική πλευρά θα έβλεπε το νέο Reichstag. Το βόρειο τμήμα της πλατείας θα κυριαρχείτο από μία υπερμεγέθη αίθουσα η οποία θα σκεπαζόταν με έναν θόλο διαμέτρου 252 μέτρων και 29 μέτρων ύψους. Η διάταξη των κτιρίων ξεπερνούσε σε όγκο την πλατεία του Αγίου Πέτρου στη Ρώμη. Ο κύριος σκοπός του ήταν να μπορεί να συγκεντρώνει πλήθος μεγαλύτερο των 150 χιλιάδων στις ομιλίες του Χίτλερ. Η κλίμακα του σχεδίου που έγινε από τον Σπέερ, μας δίνει την αίσθηση όταν βλέπουμε το μέγεθος του θόλου ότι κάνει το Reichstag να φαίνεται σαν νάνος – ένας χωρίς αμφιβολία σαφής συμβολισμός.

Εικόνα 45: Königsplatz 1945

Η μεγάλη λεωφόρος εκτεινόταν 5 χλμ. νότια και όπως υπερηφανευόταν ο Χίτλερ θα μπορούσε να είναι πλατύτερη από τα Ηλύσια Πεδία. Το πλάτος της θα μπορούσε να φιλοξενήσει μεγάλες στρατιωτικές παρελάσεις. Αντίστοιχη της Μεγάλης Αίθουσας στο νότιο τμήμα της πλατείας ήταν η Μεγάλη Αψίδα Ρωμαϊκού τύπου που διέφερε από το πρότυπό της, την Αψίδα θριάμβου των Παρισίων, κυρίως στο ότι ήταν δυόμισι φορές ψηλότερη με πλάτος και βάθος ακόμα μεγαλύτερο από το ύψος της ενώ σε όγκο θα ήταν μεγαλύτερη κατά σαράντα-εννιά φορές από την Παρισινή. Στους τοίχους της θα μπορούσαν να χαραχθούν τα ονόματα 1.800.000 Γερμανών που πέθαναν στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Στα άκρα του μεγάλου άξονα θα ήταν δύο τεράστιοι σιδηροδρομικοί σταθμοί, βόρεια της Μεγάλης Αίθουσας και νότια της Αψίδας, που θα μπορούσαν να αντικαταστήσουν τους υπάρχοντες σταθμούς που ήταν σκορπισμένοι γύρω από την περιφέρεια του κέντρου της πόλης. Όλοι οι επιβάτες που θα αποβιβάζονταν θα μπορούσαν έτσι να ξεκινήσουν την περιήγησή τους με την εικόνα της πιο θαυμαστής (ή της πιο τρομακτικής) θέας του Βερολίνου.

Εικόνα 46: Reichstag

Ο πόλεμος όμως σταμάτησε τα σχέδια του Σπέερ. Οι πιέσεις που δημιούργησε επιβράδυναν και τελικά σταμάτησαν όλες τις εργασίες, αν και οι κατεδαφίσεις των κτιρίων συνεχίστηκαν ως και το 1942. Μέχρι τότε πολλά οικοδομικά τετράγωνα είχαν καθαριστεί για να ανοίξουν το δρόμο στο Βόρειο-Νότιο άξονα με βομβαρδισμούς των Βρετανών να «συνδράμουν» στο

έργο των ομάδων εργασίας του Speer. Η εφημερίδα του γραφείου του ειρωνικά περιέγραφε τις αεροπορικές επιδρομές ως “*Άζια προετοιμασία για τον στόχο της ανάπλασης*”.

Ίχνη από το μεγάλο σχέδιο υπάρχουν και σήμερα, δρόμος «*Strasse der 17 Juni*» που εκτείνεται δυτικά της Πύλης του Βρανδεμβούργου αν και χρονολογείται πριν το Γ' Ράιχ διατηρεί το μεγάλο πλάτος που του είχε δοθεί κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του 1930 καθώς περνά μέσα από το Τιεργκάρντεν (Tiergarten), την περιοχή του Πολυτεχνείου, και συνεχίζει προς τη δυτική άκρη της πόλης. Αλλά και άλλα τμήματα από την ανάπλαση όπως ο μεγάλος άξονας Ανατολής-Δύσης μπορούν να ανιχνευτούν. Στο μέσο του Tiergarten υπάρχει κάθετα ένας μεγάλος κύκλος, γνωστός ως το Μεγάλο Άστρο, το οποίο είχε διαπλατυνθεί από τα 90 στα 200 μέτρα. Το 1938 η Στύλη της Νίκης και άλλα μνημεία της εποχής του Bismarck μεταφέρθηκαν εκεί. Τέσσερα φυλάκια οικοδομήθηκαν τότε στο τυπικό στύλ του Γ' Ράιχ τα οποία ακόμα και σήμερα σηματοδοτούν την περιφέρεια του κύκλου. Στην δυτική άκρη του Tiergarten ένα ογκώδες κτίριο του Γ' Ράιχ, που δεν ολοκληρώθηκε πριν το 1950, στεγάζει τα γραφεία του Οργανισμού των Γερμανικών Πόλεων. Λίγο πιο πέρα υπάρχει μία νεομπάροκ στολισμένη είσοδος η οποία χτίστηκε το 1908 για να επισημάνει τα ανατολικά σύνορα της τότε ανεξάρτητης πόλης του Charlottenburg. Τα δύο μισά της είχαν αποτραβηχτεί για να δημιουργήσουν χώρο για τις παρελάσεις. Κατά μήκος όλου του δρόμου υπάρχουν φανοστάτες οι οποίοι σχεδιάστηκαν από τον Σπέερ ειδικά για τη λεωφόρο.

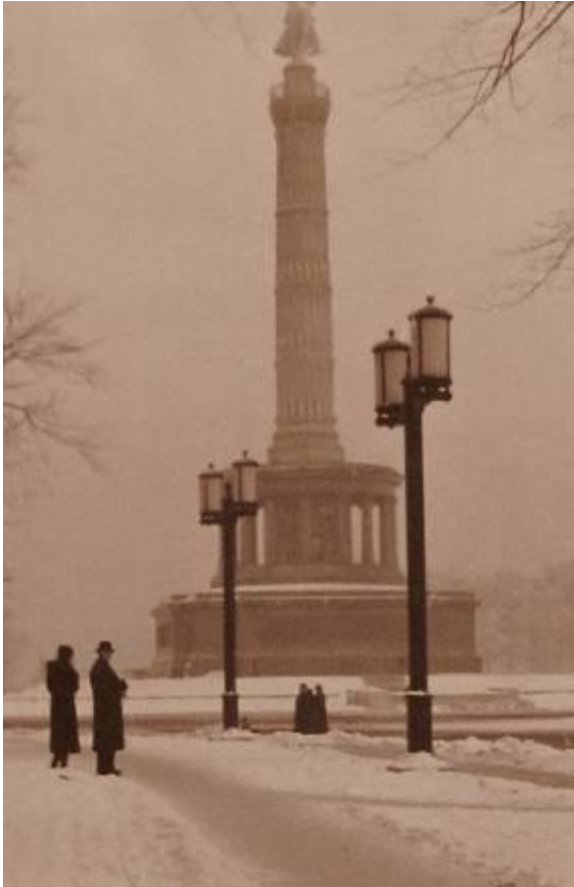
Εικόνα 47: «*Strasse der 17 Juni*», περνάει ανάμεσα από το Tiergarten.

Μια ακόμα μυστηριώδης υπενθύμιση της μεγαλομανίας του Χίτλερ στοιχειώνει στα βάθη της Γης. Όταν οι κατασκευαστές του Νέου Βερολίνου της δεκαετίας του '90 αναγκάστηκαν να σκάψουν στο έδαφος εντόπισαν αναρίθμητα τούνελ που χτίστηκαν και κατόπιν ξεχάστηκαν. Ένα τέτοιο υπόλειμμα είναι πάντα ορατό αν και λίγοι το αναγνωρίζουν. Στην ήσυχη γωνία του Loewenhardttdamm και Generd-Pape-Strasse κοντά στην περιοχή που συνορεύει το Tempelhof με το Schöneberg υπάρχει ένας ογκώδης τσιμεντένιος κύλινδρος λεκιασμένος και ραγισμένος. Αυτή ήταν η περιοχή για την Μεγάλη Αψίδα. Το τσιμέντο έπεσε το 1941 για να δοκιμαστεί η ικανότητα του εδάφους να αντέξει ένα τόσο μεγάλο βάρος. Στη συνέχεια όμως είδαν ότι η απομάκρυνση του ήταν μεγάλο πρόβλημα και έτσι απλά παρέμεινε εκεί σαν ένα μεγάλο κομμάτι σκυροδέματος που φυτρώνουν ζιζάνια, ένα ακούσιο μνημείο του Βερολίνου.

Εικόνα 48: Ογκώδης τσιμεντένιος κύλινδρος.

Υπάρχει κάτι ανησυχητικό γύρω από τα ημιτελή σχέδια του Σπέερ, κάτι περισσότερο από την κλίμακά τους και το όνομα του προστάτη του. Πρότεινε να υποτάξει μια πολύβουη πόλη σε έναν ανώτερο σκοπό. Οι σιδηροδρομικοί σταθμοί για παράδειγμα παρουσιάζουν ένα στοιχείο πρακτικού σχεδιασμού της πόλης, αλλά επίσης συμβάλουν στην απαραίτητη θεατρικότητα του σχεδιασμού. Οι σιδηροδρομικοί σταθμοί θα παράγουν πλήθη, όχι όμως κατά τον ίδιο τρόπο που σιδηροδρομικοί σταθμοί και άλλοι κόμβοι μεταφοράς παράγουν τα πλήθη σε οποιοδήποτε κέντρο μιας πόλης. Το Βερολίνο του Χίτλερ θα μπορούσε να αντικαταστήσει τη χαοτική κίνηση των καταναλωτών και τα αυτόνομα άτομα της πόλης με ανθρώπους στρατιωτικής πειθαρχίας, σε ορδές από επευφημηστές – πράγμα που ακόμα και ο Σπέερ αναγνώρισε κατά την εικοσαετή ποινή φυλάκισής του για εγκλήματα πολέμου. Με την απελευθέρωσή του από τη φυλακή του Spandau το 1966 οδηγούμενος μέσα από τα ερείπια του πολέμου σε ένα κτίριο το οποίο κατασκευάστηκε για τον βόριο-νότιο άξονα το κτίριο Γερμανικού Τουρισμού, κοντά στην Potsdamer Platz (κατεδαφίστηκε αμέσως μετά για να χτιστεί η νέα βιβλιοθήκη): “Είδα μέσα σε λίγα λεπτά ότι δεν έβλεπα τόσα χρόνια, τα σχέδιά μας δεν είχαν καθόλου την αίσθηση του μέτρου”. Σχεδιάζοντας μεγάλα έργα, επηρεάζοντας το πλήθος, Χίτλερ και Σπέερ είχαν χάσει το μέτρο και την ιδιαιτερότητα των ανθρώπων. Ο Χίτλερ στοίχειωσε το Βερολίνο διότι οραματιζόταν μία αιώνια στατική πόλη. Με αυτή την έννοια ήταν ο αντίθετος πόλος σε σχέση με τους μοντερνιστές του 1920. Εκείνοι αγκάλιασαν τη γρήγορη αλλαγή, εκείνος ήθελε να την κοντρολάρει και να την σταματήσει. Η μονιμότητα που έψαχνε είναι φανερή από τις επιλογές του, του απλού κλασικισμού στην αρχιτεκτονική, τις προσόψεις από γρανίτη καθώς και στην περιφρόνηση που έδειξε για τον τρόπο ζωής της αστικής τάξης και τις παραδόσεις που ενσωμάτωναν στους δρόμους και στα κτίρια. Ο Χίτλερ τα αγνοούσε και άλλοτε τα κατεδάφιζε. Πολύ σπάνια να έχει υπάρξει τόσο φανερή σχέση μεταξύ δημιουργίας και καταστροφής. Η δημιουργική εργασία για την οποία ο Χίτλερ ήταν τόσο υπερήφανος ήταν να οικοδομήσει πάνω σε εξαφανισμένες πόλεις.

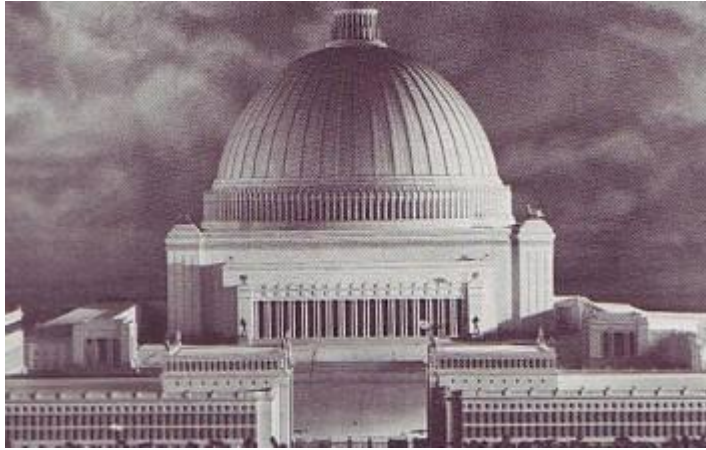

Εικόνα 49: Φανοστάτες, σχεδιασμένοι από τον Άλμπερτ Σπέερ.

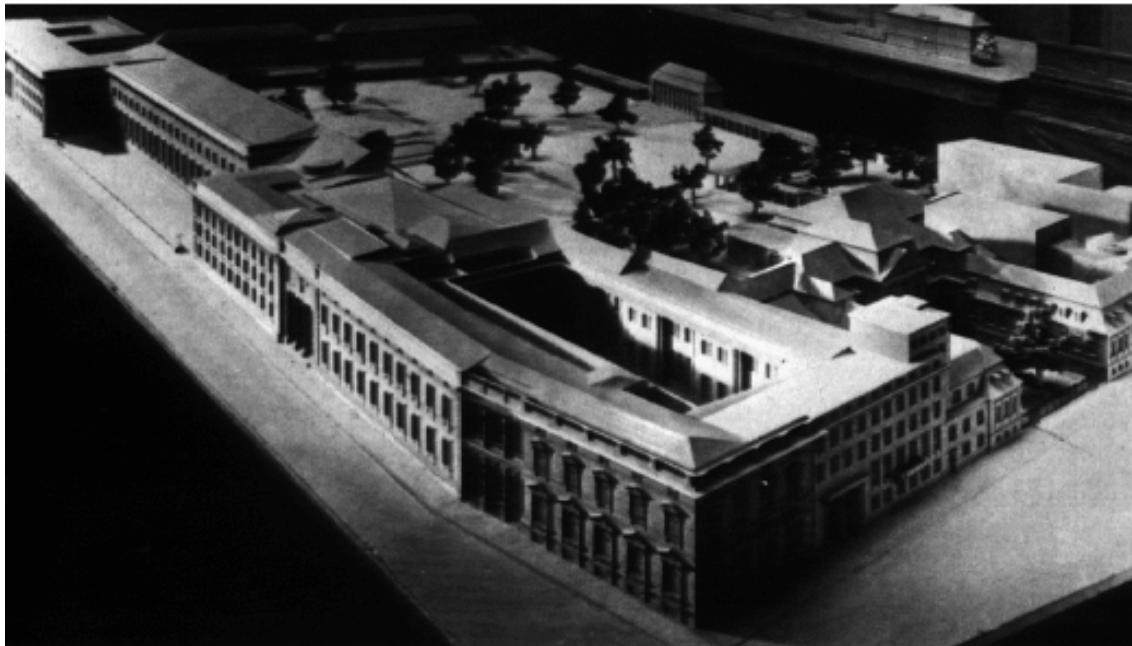
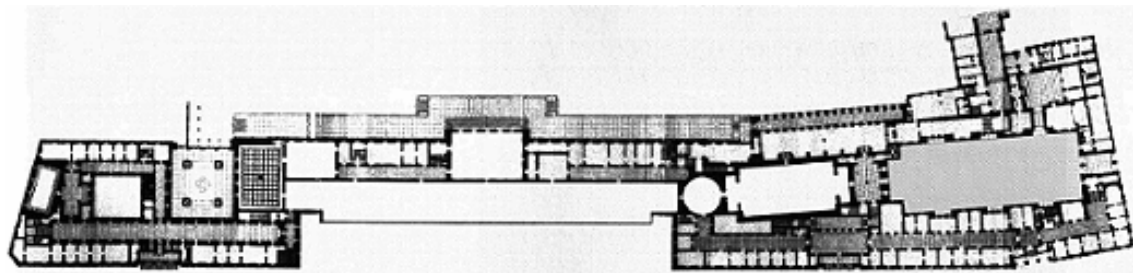
Η εμμονή του Χίτλερ με την αρχιτεκτονική είναι η μία όψη του νομίσματος για την αποκαλυπτική του εμμονή να ξεκινήσει τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο, ο οποίος τελείωσε με την ήττα της Γερμανίας και την δική του καταστροφή. Η επιθυμία του να αφήσει πίσω του μνημεία που θα ξεχωρίζουν παγκοσμίως, σαν τις Πυραμίδες της Αιγύπτου, προδίδουν την επιθυμία του για αθανασία. Η αξίωση του Σπέερ “θεωρία της αξίας των ερειπίων” (ruins), την οποία πρότεινε για τα κτίσματά του, λέει πως «ο σχεδιασμός θα πρέπει να ελκύει τον παρατηρητή ώστε να τα προβάλλει εν μέρει στο βάθος του χρόνου ως ερείπια», αποκαλύπτει την δική του ρομαντική επιθυμία. Αυτή η θεωρία ενδυνάμωσε την απέχθειά του Χίτλερ για το τσιμέντο και το ατσάλι - μοντέρνα υποκατάστατα του γρανίτη, ασβεστόλιθου και μαρμάρου στις οικοδομές.

Εικόνα 50: Γραφείο του Χίτλερ

Εικόνα 51: Große Halle

Εικόνα 52: Κάτοψη και μακέτα Καγκελαρίας.

Εικόνα 53: Μακέτα Δυτικοανατολικός άξονας.

4. Η αρχιτεκτονική κληρονομιά του Γ' Ράιχ

Ένας μεγάλος αριθμός κτιρίων οικοδομήθηκαν για πολλούς και διαφορετικούς σκοπούς μεταξύ 1933 και 1945 και πολλά από αυτά υπάρχουν ακόμη. Η εθνική σοσιαλιστική αρχιτεκτονική δεν έλαβε απλή μορφή. Τα βιομηχανικά κτίρια συνέχιζαν να παραθέτουν ως κύρια κατασκευαστικά υλικά το γυαλί, το ατσάλι και το μπετόν στο τυπικό μοντέρνο ύφος. Στις μικρές πόλεις τα σπίτια χτίζονταν ακόμα σε αγροτικό ύφος, ημιξύλινο. Στο Βερολίνο όμως το Γ' Ράιχ έχτιζε συνήθως κυβερνητικά γραφεία και κτίρια που εξέθεταν τη δύναμη και την εξουσία του κράτους των Ναζί και τα οποία έπρεπε να έχουν συγκεκριμένα πρότυπα. Η μορφή τους είναι ιδιαίτερα διακριτή για αυτό και ένα έμπειρο μάτι μπορεί να τα ξεχωρίσει ανάμεσα στα άλλα κτίρια που κτίστηκαν από νεότερα ή παλαιότερα καθεστώτα. Πέτρινες προσόψεις, μεγάλες αναλογίες, ογκώδης παράθυρα και πόρτες, άκαμπτη συμμετρία, εντελώς απλοποιημένες κολόνες και κλασικές λεπτομέρειες.

Εικόνα 54: Καγκελαρία

Έχει άραγε το ύφος και η εποχή κατασκευής χαρακτηρίσει αυτά τα κτίρια ως “Ναζί”; Μία πιο ουσιαστική ερώτηση είναι: “Μπορούν αυτά τα κτίρια να αποκλειστούν από την κανονική χρήση;” ή “Μπορεί κάποιος να τα αποχαρακτηρίσει ως Ναζί;” Στα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια η ερώτηση σπάνια ετίθετο. Ένα ακέραιο κτίσμα που δεν είχε καταστραφεί ήταν πολύτιμο για να είναι αντικείμενο ηθικού δισταγμού ενώ παράλληλα ήταν εύκολο να παραδοθούν τα κατεστραμμένα κτίρια του Γ' Ράιχ στη λήθη.

Ένα μη αμφιλεγόμενο παράδειγμα είναι η Fehrbelliner Platz, στη δυτική περιοχή του Wilmersdorf, όπου κάτω από έναν χαλαρό συντονισμό κτίστηκαν κυβερνητικά και ιδιωτικά γραφεία κατά τα χρόνια των Ναζί. Οι ιδιωτικές εταιρίες εξέφρασαν την πίστη τους στο καθεστώς με το να ακολουθήσουν. Η δημόσια και ιδιωτική χρήση αυτών των ανέπαφων κτιρίων συνεχίστηκε χωρίς καμία διακοπή από τον πόλεμο και μετά. Αυτή η πλατεία έλαβε λίγη προσοχή από την προπαγάνδα των Ναζί που στέγαζε γραφεία και απλά μέλη του κόμματος, γεγονός που προφανώς βοήθησε και εν μέρει εξηγεί την ομαλή μεταβίβαση της στη Δημοκρατία.

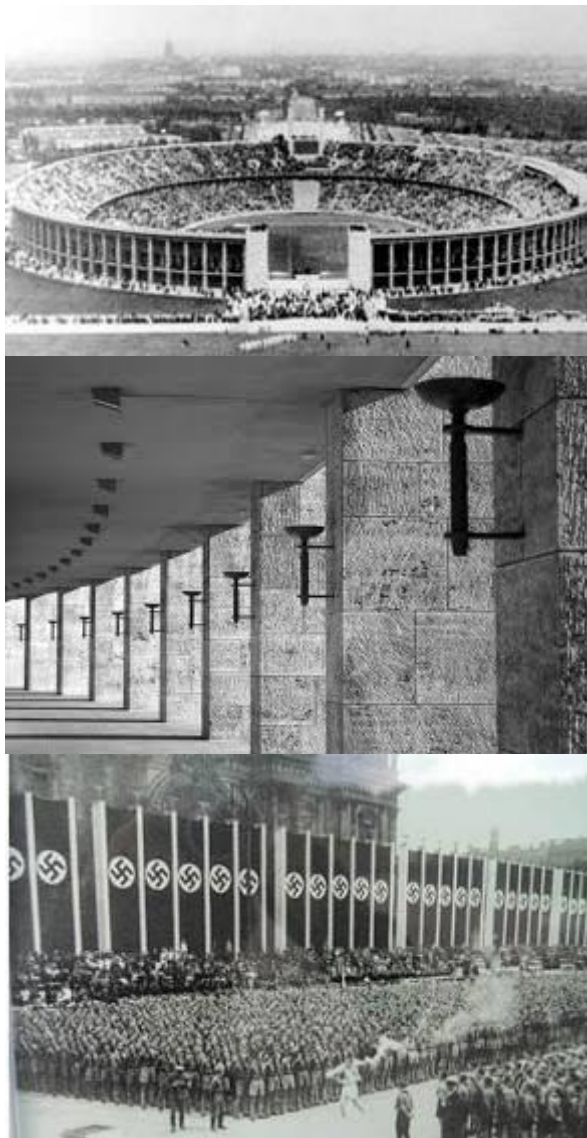

Εικόνα 55: Fehrbelliner Platz, 1955.

Αμφιβολίες εμφανίστηκαν γύρω από την συνεχή χρήση των κτιρίων όπου έμεναν εξέχοντες ενοικιαστές του καθεστώτος ή φιλοξενούσαν εμφανώς ανήθικες δραστηριότητες. Ένα τυπικό και πολύπλοκο παράδειγμα, από τα μεγαλύτερα σχέδια του Γ' Ράιχ, είναι τα γήπεδα των Ολυμπιακών αγώνων του 1936. Ούτε τους αγώνες του 1936 ούτε και τα γήπεδα μπορεί να τα δει κανείς ως έργα Ναζί. Η διεθνής Ολυμπιακή επιτροπή ανέθεσε τους αγώνες στο Βερολίνο πριν έλθουν οι Ναζί στην εξουσία. Από το 1933 ο αρχιτέκτονας Werner March είχε ήδη αναπτύξει ένα σχέδιο για το Ολυμπιακό στάδιο σκεπτόμενος να αντικατασταθεί στην ίδια θέση που είχε σχεδιαστεί από τον πατέρα του, τον Otto March, για τους Ολυμπιακούς αγώνες του 1916. Το τελειωμένο στάδιο και ιδιαίτερα η καθαρή, φαρδιά καμπύλη του εσωτερικού του είχε θαυμαστεί το ίδιο από Ναζί και μη Ναζί. Άλλα η δημιουργία και η ταυτότητά του συνέχιζαν να είναι υπό αμφισβήτηση. Ο Χίτλερ έδειξε μεγάλο ενδιαφέρον για τα σχέδια των γηπέδων και των Ολυμπιακών έργων αλλά οι μελετητές διαφωνούν αν και σε πιο βαθμό είναι ορατή η επιρροή των Ναζί στα αρχιτεκτονικά σχέδια του σταδίου. Μήπως ο Χίτλερ μεσολάβησε και πίεσε τον March να αλλάξει ένα μοντέλο από γυαλί και ατσάλι σε ένα των Ναζί όπως υποστήριζε ο Speer; Μήπως ο March δημιούργησε ένα σχέδιο που εξέφραζε το πνεύμα του Γ' Ράιχ; Ή μήπως το στάδιο του March στην πραγματικότητα εκφράζει ένα συντηρητικό στυλ της μοντέρνας αρχιτεκτονικής η οποία προηγείται του Γ' Ράιχ; Το στάδιο είναι το κεντρικό κομμάτι σε ένα μεγάλο συγκρότημα κτιρίων και αθλητικών γηπέδων. Ένα εντυπωσιακό και σχεδόν άθικτο σύνολο το οποίο ενοποιείται με την αρχιτεκτονική και την τοποθεσία. Τμήματά του αντανακλούν την εμφανή επιρροή των Ναζί.

Οι πιο ξεκάθαρες ναζιστικές επιρροές στην περιοχή είναι η κατασκευή ιδιαίτερων αγαλμάτων υπεράνθρωπων, αθλητικών ηρώων.

Το συγκρότημα με τη δυνατότητα να χωράει ένα τεράστιο αριθμό θεατών δεν ήταν ποτέ στο σχεδιασμό τους μόνο για αθλητική χρήση. Μετά τους αγώνες θα μπορούσε -και το έκανε- να εξυπηρετεί τις εθνικές ανάγκες. Έτσι τα γεγονότα λίγους μήνες πριν την έναρξη του πολέμου ταίριαζαν αδιαμφισβήτητα με τον σκοπό της αρχικής του κατασκευής. Εκατοντάδες κατηγορούμενοι λιποτάκτες είχαν πυροβοληθεί με συνοπτικές διαδικασίες σε μια ρεματιά ενώ όπως συνέβαινε σε όλη την Γερμανία οι πιο νέοι και ηλικιωμένοι συγκεντρώθηκαν εκεί για την ένταξή τους στο “*Volkssturm*”¹⁰, την τελική λύση. Τον Απρίλιο του 1945 οι μάχες άφηναν καθημερινά πίσω τους δύο χιλιάδες νεκρούς, οι περισσότεροι αγόρια δεκατριών και δεκατεσσάρων ετών.

Εικόνα 56-57-58: Ολυμπιακό στάδιο.

Μετά τον πόλεμο πολλές από αυτές τις περιοχές έπεσαν στην αφάνεια με χαρακτηριστικότερη περίπτωση το τμήμα που καταλήφθηκε από τον Αγγλικό στρατό και έγινε το αρχηγείο του από το 1952 έως το 1994. Ωστόσο, το κατεστραμμένο Langemarck

¹⁰ Εθνοφυλακή, ειδικό σώμα ενόπλων πολιτών, το οποίο συγκροτήθηκε στις 25 Σεπτεμβρίου 1944 με ειδική διαταγή του Αδόλφου Χίτλερ.

Hall και το καμπαναριό του κατεδαφίστηκε από τους Άγγλους το 1947 και ξαναχτίστηκε σύμφωνα με τα αρχικά σχέδια το 1963. Το ίδιο το Ολυμπιακό στάδιο παρέμεινε σε χρήση ως το κύριο στάδιο ποδοσφαίρου του δυτικού Βερολίνου και τροποποιήθηκε μόνο για να φιλοξενήσει το παγκόσμιο κύπελλο το 1974.

Μια άλλη ογκώδης κατασκευή που εν μέρει αφήφησε τον Ναζισμό είναι το αεροδρόμιο του Tempelhof. Κατασκευάστηκε αρχικά το 1923, επεκτάθηκε κατά τα μέσα της δεκαετίας του '30 με προοπτική την αύξηση της εναέριας κυκλοφορίας. Ο σταθμός του αντικαταστάθηκε από ένα νέο ογκώδη κτίριο το οποίο σχεδιάστηκε το 1936 από τον αρχιτέκτονα Ernst Sagebiel. Ο Sagebiel, βοηθός του Erich Mendelsohn έως το 1933, ήταν νεωτεριστής που έκανε τους αναγκαίους συμβιβασμούς για να μπορέσει να πάρει προμήθειες από το Γ' Ράιχ. Οι επιθυμίες του Χίτλερ επηρέασαν τα τελικά σχέδια αφού ήθελε να ευθυγραμμίσει την είσοδο του αεροδρομίου με την ανατολική όψη προς την αψίδα του θριάμβου. Ο ατσάλινος σκελετός του κτιρίου ενσωμάτωσε τη μοντέρνα τεχνολογία και η καμπύλη του και η οροφή του εκθέτουν και προδίδουν την επιρροή του μοντερνιστή Mendelsolm. Οι πέτρινες προσόψεις, τα ογκώδη παράθυρα και οι μνημειακές εισοδοί όμως προδίδουν μια συντηρητική αντίθεση στο ριζοσπαστικό μοντερνισμό.

Εικόνα 59: Προοπτικό σχέδιο Tempelhof.

Το αεροδρόμιο ήταν μία από τις μεγαλύτερες κατασκευές του Γ' Ράιχ που επιβίωσε του πολέμου και ο εμφιατικός σύνδεσμος μεταξύ της πρωτεύουσας και της αεροπλοΐας. Καθώς ενσωματώθηκε στο Tempelhof ήταν αναμφισβήτητη μια μεγάλη συνεισφορά των Ναζί στο σχεδιασμό της πόλης. Κατά τη διάρκεια του χωρισμού της πόλης το αεροδρόμιο του Tempelhof συνδέθηκε με την παρουσία του αμερικάνικου στρατού καθώς εξυπηρετούσε τους Αμερικάνους αποκλειστικά από το 1975 έως το 1990 ενώ το αεροδρόμιο Tegel εξυπηρετούσε την πολιτική αεροπλοΐα. Το Tempelhof ήταν σε μία από τις πιο ιδιαίτερες και εξέχουσες περιοχές της αερογέφυρας του Βερολίνου από το 1948-49. Τα βομβαρδιστικά “raisin bombers” που προσγειώνονταν εκεί έφερναν στους δυτικό-Βερολινέζους τα περισσότερα από τα τρόφιμα και τα καύσιμά τους για έντεκα μήνες. Από το 1951 η προσέγγιση του σταθμού, ο οποίος ονομαζόταν “Πλατεία Απογείωσης”, χαρακτηριζόταν από ένα πολύ ψηλό μνημείο. Ένα ακόμη γεγονός σε αυτή την ιστορία του κτιρίου αποκαλύπτει πως έγινε το σύμβολο της Γερμανο-Αμερικάνικης φιλίας. Το 1985 οι Αμερικάνοι επέστρεψαν το κεφάλι ενός μεγάλου πέτρινου αετού το οποίο είχε σχεδιαστεί από τον Sagebiel για την πρόσοψη του σταθμού. Το κεφάλι του αετού ήταν στο μουσείο West Point και τώρα βρίσκεται σε ένα βάθρο μπροστά από το κτίριο στο οποίο παλαιότερα υπήρχε μια συμβολική πλακέτα που έγραφε “Η πλατεία του Αετού”. Έτσι λοιπόν ο αετός των Ναζί έγινε σύμβολο της Γερμανο-Αμερικάνικης συμμαχίας.

Εικόνα 60: Πρόσοψη Tempelhof.

Ένα άλλο σπουδαίο κτίριο του Βερολίνου σχεδιασμένο από τον Sagebiel, το παλαιό υπουργείο αεροπορίας του Ράιχ, διασώθηκε επίσης και τα γεγονότα μετά τον πόλεμο το επαναπροσδιόρισαν. Ο επαναπροσδιορισμός του πήρε διαφορετική κατεύθυνση καθώς ήταν στο ανατολικό Βερολίνο. Όπως το αεροδρόμιο του Tempelhof και αυτό το πρώιμο σχέδιο του Γ' Ράιχ ήταν συνδεδεμένο με την επέκταση της αεροπλοΐας αν και εδώ η έμφαση ήταν εξ ολοκλήρου στρατιωτική.

Το τεράστιο κτίριο εκτείνεται νοτιοδυτικά από την γωνία της Leipziger Strasse και Wilhelmstrasse προς τη νότια άκρη του παραδοσιακού κυβερνητικού καταλύματος. Πολλές πτέρυγες απλώνονται άτακτα σε σειρές από τέσσερις έως επτά ορόφους ύψος, συμπεριλαμβάνουν δύο χιλιάδες δωμάτια, μεταξύ αυτών και μεγαλοπρεπείς αίθουσες στις οποίες ο στρατάρχης Götting του Γ' Ράιχ δεχόταν και διασκεδάζε τους επισκέπτες του. Όπως στο αεροδρόμιο που σχεδιάστηκε από τον Segebiel, έτσι και σε εδώ, η εξωτερική του εμφάνιση είναι μοντέρνα με άκαμπτες και ογκώδεις προσόψεις αλλά παραδοσιακό στην κατασκευή από πέτρα και μνημειακή είσοδο.

Εικόνα 61-62: Υπουργείο Αεροπορίας δεκαετία 1930 και σήμερα.

Μετά τον πόλεμο το μεγάλο μέγεθος και το ότι είχε μείνει ανέπαφο -σε σχέση με το υπόλοιπο της Wilhelmstrasse- έκανε το κτίριο ελκυστικό στη νέα κυβέρνηση της ανατολικής Γερμανίας. Σε μια δωδεκάδα υπουργείων παραχωρήθηκε χώρος γραφείων εκεί, μετονομάστηκε το “Σπίτι των Υπουργείων”, και έτσι παρέμεινε ως το 1990. Σε αυτό διοργανώθηκε η επίσημη τελετή της Γερμανικής Δημοκρατικής Πολιτείας το 1949. Μία τοιχογραφία βόρεια κατά μήκος της περίστυλης στοάς του κτιρίου τιμά τη μνήμη αυτού του

γεγονότος. Η σπουδαιότητα του κτιρίου ως κέντρο της κυβέρνησης το έκανε κέντρο προσοχής κατά την διάρκεια της εξέγερσης το 1953 στην ανατολική Γερμανία όπου απεργοί εργάτες πήγαν στο σπίτι των υπουργείων για να θέσουν τις απαιτήσεις τους για την οικονομική και πολιτική αλλαγή. Δεν εκπλήσσει κανέναν το γεγονός ότι η Γερμανική Δημοκρατική Πολιτεία επέλεξε να μην αφήσει κανένα ίχνος από εκείνη την ημέρα. Πάντως στην 14η επέτειο της εξέγερσης οι νέοι κύριοι του κτιρίου αφιέρωσαν μία αναμνηστική πλάκα, η οποία τοποθετήθηκε σε ένα στύλο ακριβώς μπροστά από τον τοίχο του GDR¹¹. Έτσι λοιπόν το κτίριο χαρακτηρίζεται περισσότερο από την ανάμνηση του GDR παρά από οποιαδήποτε αναφορά της πραγματικής του χρήσης.

Εικόνα 63: Μακέτα Υπουργείου Αεροπορίας

Κατά τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του 1990 το κτίριο εξυπηρετούσε τα κεντρικά γραφεία της Truehand¹², μιας ειδικής κυβερνητικής αντιπροσωπείας επιφορτισμένης με την ιδιωτικοποίηση της κρατικής οικονομίας της ανατολικής Γερμανίας. Το 1992 μετονομάστηκε Detlef-Rohwedder Hans προς τιμήν του προέδρου της αντιπροσωπείας Truehand ο οποίος δολοφονήθηκε. Καθώς οι ενέργειες της Truehand απευθείας ή εμμέσως εξαφάνισαν εκατοντάδες χιλιάδες θέσεις εργασίας έγινε ένα μισητό ίδρυμα στα μάτια πολλών Ανατολικογερμανών. Μερικοί από αυτούς επέλεξαν να δουν το κτίριο ως το κεντρικό οχυρό μιας κατοχικής δύναμης, της καπιταλιστικής δυτικής Γερμανίας. Έτσι το κτίριο του Göding αν και στο μυαλό του λαού είχε αποναζιστοποιηθεί παρέμεινε ένας χώρος γραφειοκρατών που εξέδιδαν εντολές πίσω από τους πέτρινους τοίχους του. Για τον ιδιώτη εργολάβο που ανέλαβε την ανακαίνιση του κτιρίου για την Truehand η ταυτότητα του κτιρίου ήταν απροβληματίστη. Μια πρόσκαιρη διαφημιστική πινακίδα έγραφε “*Το μεγαλύτερο κτίριο γραφείων του Βερολίνου*”.

¹¹ *Deutsche Demokratische Republik*- Η Γερμανική Λαοκρατική Δημοκρατία (ΓΛΔ) ή και Ανατολική Γερμανία ήταν γερμανικό σοσιαλιστικό κράτος. Ιδρύθηκε στις 7 Οκτωβρίου 1949 στη σοβιετική ζώνη κατοχής, συμπεριλαμβανομένου και του σοβιετικού τμήματος του Βερολίνου.

¹² 24:00-33:00 http://www.dailymotion.com/video/xqdvex_catastroika_shortfilms?start=1530 Καταστροφικό πείραμα που άφησε εκατομμύρια ανέργους και ισοπέδωση τη βιομηχανική βάση της Αν. Γερμανίας, μια επιθετική εξαγορά από την Δυτική Γερμανία. Από 4,5 εκ. θέσεις εργασίας στην Αν. Γερμανία έμειναν 1,5 εκ. Τα κριτήρια ιδιωτικοποίησης δεν ήταν πάντα οικονομικά πολλές αποφάσεις παίρνονταν σε πολιτικά γραφεία, αρκετές επιχειρήσεις έκλειναν ώστε να μην απειλούν τους ανταγωνιστές στη Δυτική Γερμανία. Υπήρχαν κατηγορίες ότι κόμματα πήραν χρήματα για να προωθήσουν συγκεκριμένες ιδιωτικοποιήσεις. Το ακαθάριστο εθνικό προϊόν συρρικνώθηκε κατά 30%, η ανεργία από μηδέν έφτασε στο 20%. Δημιούργησε χρέος που έως σήμερα δεν έχει εξοφληθεί στο αντίστοιχο ταμείο.

Εικόνα 64: Reichsbank

Υπουργεία και αντιπροσωπείες του Γ' Ράιχ άφησαν πίσω τους πολλά κτίρια. Μετά τον πόλεμο οι εξουσίες και από τις δύο πλευρές του τείχους επέλεξαν τα άθικτα κτίρια ως χώρους γραφείων παρά τις επιγραφές στις προσόψεις που αποδοκίμαζαν τους ναζί. Για παράδειγμα το πρώτο δημαρχείο του Γ' Ράιχ στο Βερολίνο ήταν το Reichsbank το οποίο χτίστηκε νοτιοδυτικά του βασιλικού παλατιού, ένα σχέδιο το οποίο προτάθηκε πρώτα από τη Δημοκρατία της Βαϊμάρης αλλά τροποποιήθηκε ώστε να ταιριάζει στις επιθυμίες του Χίτλερ. Στη μαρξιστική ματιά η κρατική τράπεζα συμβόλιζε την συμμαχία κυβέρνησης και βιομηχανίας η οποία έφερε στην εξουσία τον Χίτλερ. Αλλά στην ανατολική Γερμανία οι αρχές απομάκρυναν τους αητούς των Ναζί και άλλα διακοσμητικά γλυπτά και χρησιμοποίησαν τα μεγάλα κτίρια πρώτα για να στεγάσουν το υπουργείο οικονομικών και κατοπιν, από το 1959 ως το 1989, τα κεντρικά γραφεία του κομμουνιστικού κόμματος.

Εικόνα 65-66: Υπουργείο Προπαγάνδας

Ένα λιγότερο προφανές αλλά πολύ πιο τρομακτικό παράδειγμα της συνέχειας υπάρχει κοντά στη Wilhelmstrasse. Το 1933 ο Joseph Goebbels δημιούργησε το υπουργείο Λαϊκής Διαφώτισης και Προπαγάνδας σε ένα παλιό παλάτι απέναντι από την Καγκελαρία. Ένα από τα πιο ουσιαστικά, γραφειοκρατικά, μαχητικά υπουργεία του Γ' Ράιχ. Εκεί γεννήθηκαν νέες παραγωγές για το ραδιόφωνο, τον κινηματογράφο και τον έντυπο τύπο που εξυπηρετούσαν το καθεστώς. Στα επόμενα χρόνια το υπουργείο προπαγάνδας επέκτεινε τις εγκαταστάσεις

του με την προσθήκη μεγάλων κτιρίων πίσω από το παλάτι. Το παλάτι δεν επιβίωσε του πολέμου αλλά αρκετές από τις νέες πτέρυγες επέζησαν. Αυτές οι δομές, που βλέπουν προς τις αυλές και τις πλευρές των δρόμων, χρησιμοποιήθηκαν επίσης από τη Γερμανική Δημοκρατική Πολιτεία ως γραφεία κυβερνητικού τύπου (ενημέρωσης) και Υπουργείο Πολιτικής και Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης.

Κάποια ακόμη χαρακτηριστικά μνημεία του Γ' Ράιχ διασώθηκαν όχι γιατί παρέμειναν χρήσιμα, όχι γιατί θεωρήθηκε τιμή και αξία να διατηρηθούν, αλλά γιατί ήταν μεγάλο το κόστος της κατεδάφισής τους. Οχυρά πάνω από το έδαφος κάνουν ηχηρή την παρουσία τους εδώ και εκεί στην πόλη. Άλλοι σιωπηλοί μάρτυρες του πολέμου -ορατοί και αυτοί σε αυτή την τόσο επίπεδη πόλη- είναι οι τεχνητοί λόφοι που δημιουργήθηκαν από χαλάσματα χιλιάδων κατεστραμμένων κτιρίων. Δύο από αυτούς στο ανατολικό Βερολίνο στο Friedrichshain και στο δυτικό Βερολίνο στο Humboldthain Parks εν μέρη καλύπτουν ογκώδεις αντιαεροπορικούς πύργους που ήταν κάποτε απειλή για τις Βρετανικές και Αμερικάνικες ομάδες βομβαρδιστικών. Είναι γνωστό σε πολλούς ότι ο ψηλότερος λόφος του δυτικού Βερολίνου, το "Βουνό του Διαβόλου", έχει επίσης κατασκευαστεί από χαλάσματα. Λίγοι όμως γνωρίζουν ότι τα Αμερικάνικα ραντάρ που τοποθετήθηκαν εκεί βρίσκονται σε ένα κτίριο που ποτέ δεν ολοκληρώθηκε, το στρατιωτικό Πανεπιστήμιο του Βερολίνου που ο Spreer είχε σχεδιάσει. Μετά τον πόλεμο και αυτό το υπόλειμμα της παλιάς δόξας θάφτηκε φυσικά και συμβολικά.

Εικόνα 67: Το "Βουνό του Διαβόλου".

Εικόνα 68-69: Πρόσοψη Καγκελαρίας, οι φρουροί δεν έχουν αφαιρεθεί, αλλά καλύπτονται με τσιμέντο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3: ΔΙΧΑΣΜΕΝΗ ΠΟΛΗ

1. Ψυχρός Πόλεμος

Σύντομα ο μεταπολεμικός σχεδιασμός έγινε αιχμάλωτος της διεθνούς πολιτικής όπως και η ίδια η Γερμανία. Ο Σοβιετικός αποκλεισμός και οι πτήσεις των Δυτικών μεταξύ 1948-49 επιτάχυναν τον διαχωρισμό της πόλης σε δύο ξεχωριστές διοικητικές οντότητες. Μία κάτω από τον έλεγχο των Δυτικών συμμάχων, σε αυξανόμενη σύνδεση με το νέο κράτος της Δυτικής Γερμανίας και η άλλη, το Σοβιετικό τμήμα, πρωτεύουσα του νέου κράτους της Ανατολικής Γερμανίας. Κατά τα τελευταία χρόνια της δεκαετίας του '40 οι σχεδιαστές (αρχιτέκτονες-πολεοδόμοι) εργάζονταν τότε για την μία πλευρά και τότε για την άλλη και τα σχέδια για ολόκληρη την πόλη -τα οποία συνέχιζαν να προβάλλονται από το δυτικό Βερολίνο- πήραν έναν αέρα φαντασίας. Ήταν ολοφάνερο, όχι για πρώτη ή για τελευταία φορά, ότι η οικονομική και η φυσική ανάπτυξη της πόλης εξαρτάτο από αποφάσεις γενικότερης πολιτικής.

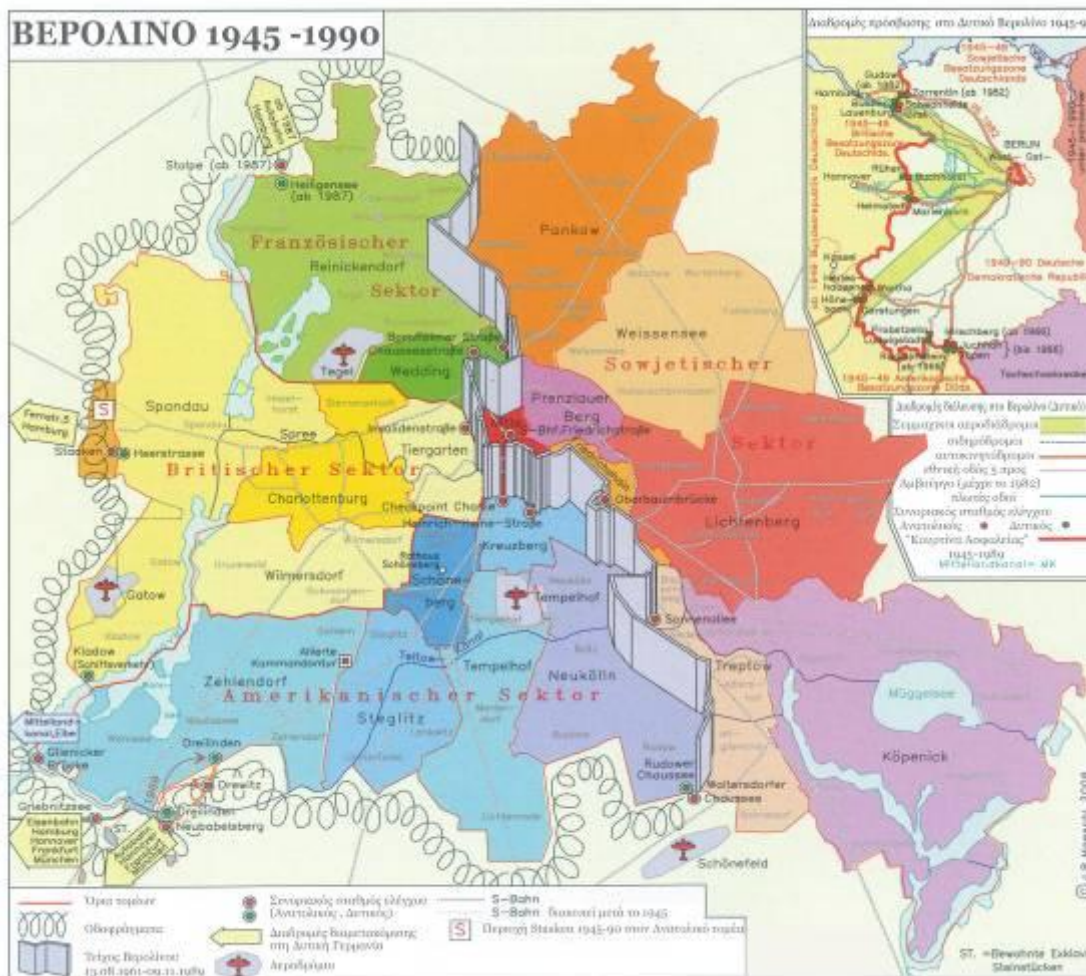

Εικόνα 70: Τείχος Βερολίνου κοιτώντας προς το Ανατολικό, 1968

Το Βερολίνο χωρίστηκε σταδιακά σε δύο κομμάτια. Κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου κάθε πλευρά προσπάθησε να απελευθερωθεί από την εξάρτηση της άλλης πλευράς. Κατά τη διάρκεια του αποκλεισμού ιδρύθηκαν δύο ξεχωριστές διοικήσεις που απαιτούσαν αρμοδιότητες στις δημόσιες υπηρεσίες και στα αντίστοιχα τμήματα της πόλης που κατείχαν.

Μετά τον αποκλεισμό οι επαφές μεταξύ Ανατολικού και Δυτικού Βερολίνου ξανάρχισαν αλλά σε πολλές περιπτώσεις για πολύ λίγο. Το 1952 όταν η κυβέρνηση της Ανατολικής Γερμανίας έκλεισε τα σύνορα μεταξύ Ανατολικής και Δυτικής Γερμανίας απομόνωσε ακόμα περισσότερο το δυτικό Βερολίνο. Ηλεκτρικά δίκτυα διαχωρίστηκαν και τηλεφωνικές γραμμές κόπηκαν. Το αποκορύφωμα του σχίσματος ήλθε το 1961 με την δημιουργία του Τείχους του Βερολίνου το οποίο χώρισε την πόλη σε επίπεδο εδάφους και άφησε το δημόσιο σύστημα μεταφορών εξ ολοκλήρου χωριστό.

Ακόμη και τότε τα δύο τμήματα της πόλης δεν ήταν τελείως απομονωμένα το ένα από το άλλο αν και ο βαθμός επαφής που παρέμεινε ήταν πολύ περιορισμένος. Ταχυδρομική υπηρεσία, ένας τηλετύπος μεταξύ των αστυνομικών δυνάμεων, τηλεφωνικές συνδέσεις μεταξύ των σημείων διέλευσης (τράνζιτ) και της πυροσβεστικής. Ο δυτικός υπόγειος σιδηρόδρομος περνούσε κάτω από την ανατολική περιοχή χωρίς να κάνει στάσεις, ένα σύστημα τρένων στη δύση που διαχειρίζεται από το ανατολικό Βερολίνο, νερό του ανατολικού Βερολίνου που εξυπηρετεί μερικές γωνιές του δυτικού και τα όμβρια λύματα που ρέουν ελεύθερα κάτω από το τοίχος. Το αποτέλεσμα ήταν η ανάγκη για μερικές διακριτικές τεχνικές συζητήσεις και περιστασιακές αψιμαχίες για το κόστος της πληρωμής ή την κυριαρχία. Η αναθέρμανση των σχέσεων μεταξύ Ανατολικού και Δυτικού Βερολίνου γύρω στο 1970 οδήγησε στην επανασύνδεση της τηλεφωνικής υπηρεσίας. Περισσότερες ευκαιρίες για τους ανθρώπους να διασχίσουν το τοίχος και διαπραγματεύσεις για να μοιραστεί η ηλεκτρική ενέργεια, αέριο και απορρίμματα.

Εικόνα 71: Βερολίνο 1945-1990

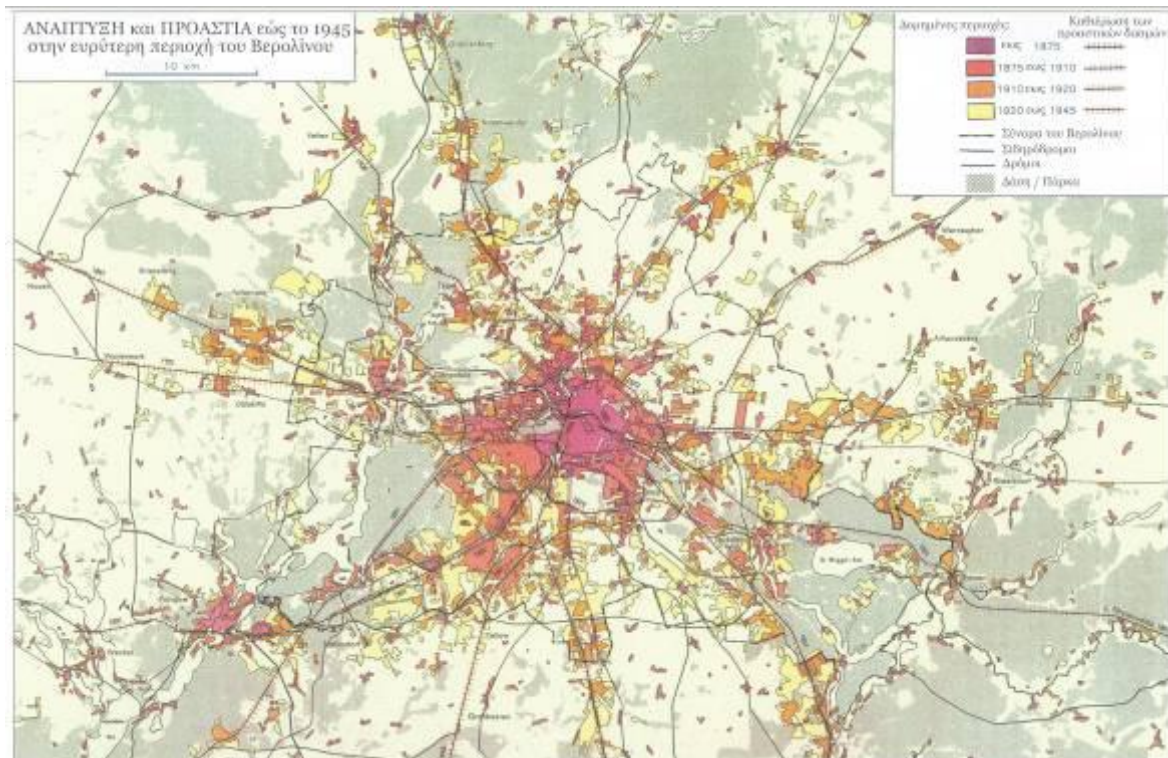
Η διαδικασία της επανασύνδεσης υπήρξε αργή και πολύπλοκη στα πρακτικά της θέματα, στην πολιτική και στον συμβολισμό της. Άρχισε φυσικά από κάθε άποψη με την παραβίαση

του τοίχους το 1989. Από τότε η Δυτική Γερμανία διοχέτευσε μεγάλα χρηματικά ποσά σε προγράμματα για την επανασύνδεση όλων αυτών των νεύρων που είχαν αποκοπεί, δίκτυα κοινής ωφέλειας, τηλεφωνικές γραμμές, δρόμοι και τούνελ του υπόγειου σιδηρόδρομου. Αυτές ήταν οι προϋποθέσεις για την αποκατάσταση μιας ομαλής κοινωνίας. Υπήρχαν όμως και πολλά άλλα να ξεπεραστούν. Όχι μόνο τα ακριβά φυσικά εμπόδια αλλά και οι πολιτιστικές διαφορές μεταξύ των δύο πόλεων, οι οποίες ακολούθησαν η κάθε μία τον δρόμο τους για δεκαετίες.

Εικόνα 72-73: Ψυχρός Πόλεμος Checkpoint Charlie, 1961

Πριν το Τείχος το Βερολίνο υπήρξε ένα μοναδικό πεδίο ιδεολογικής διαμάχης κατά τον Ψυχρό Πόλεμο. Οι πολίτες του Δ. Βερολίνου που ασκούσαν κριτική στην κυβέρνηση του Αν. Βερολίνου μερικές φορές εξαφανίζονταν από τους δρόμους του Δ. Βερολίνου και εμφανίζονταν στις φυλακές του Ανατολικού. Κατά την ίδια περίοδο, κομμουνιστές που ζούσαν στο Δ. Βερολίνο ανακάλυπταν ότι αυτοί και όχι οι πρώην Ναζί αποκλείονταν από τις θέσεις εργασίας. Για όσο καιρό τα εσωτερικά σύνορα της πόλης ήταν ανοιχτά Ανατολικοί και Δυτικοί μοιράζονταν πολλές από τις ίδιες δυσκολίες στη ζωή τους. Έως και τα μέσα του 1950 το βιοτικό επίπεδο δεν είχε μεγάλη διαφορά και στις δύο πλευρές της πόλης. Οι περισσότεροι ήταν φτωχοί και έκαναν ότι μπορούσαν για να κερδίσουν νόμιμα ή με άλλο τρόπο από την αντιπαράθεση των δύο νομισμάτων και των δύο οικονομιών. Είναι σημαντικό επίσης να θυμηθούμε ότι τα χρόνια μετά τον πόλεμο, ακόμη και μετά την απαγόρευση των πτήσεων, πολλοί Γερμανοί έλαβαν σοβαρά τις φιλοδοξίες του Γερμανικού Δημοκρατικού Κράτους (GDR) να είναι το “αντιφασιστικό κράτος”, ένα κράτος ανοιχτό όχι μόνο στους κομμουνιστές αλλά και σε οποιονδήποτε επιθυμούσε να δημιουργήσει μια νέα Γερμανία διαφορετική από το Γ' Ράιχ. Μετά τον διαχωρισμό της κυβέρνησης της πόλης ο Scharoun και μερικοί άλλοι συνεργάτες του στην αρχή συνέχισαν να εργάζονται για το Αν. Βερολίνο. Ούτε αυτοί ούτε κανένας άλλος θα μπορούσε να προβλέψει τους τρόπους που ο ψυχρός πόλεμος θα μπορούσε να δώσει νέα κατεύθυνση στην αρχιτεκτονική μορφή.

Εικόνα 74: Προαστιακή ανάπτυξη του Βερολίνου μέχρι το 1945.

2. Αστικός Σχεδιασμός στο Μεταπολεμικό Βερολίνο

Γρήγορα έγινε κατανοητό σε όλους πως ο ανταγωνισμός Ανατολής και Δύσης θα μπορούσε να διαμορφώσει το σχεδιασμό του μεταπολεμικού Βερολίνου. Καμία πλευρά δεν αναγνώρισε ποτέ εξ ολοκλήρου τη διχοτόμηση της πόλης. Η επίσημη ιδέα σε Ανατολή και Δύση ήταν ότι το Βερολίνο ήταν μία πόλη και η άλλη πλευρά ήταν υπεύθυνη για την άτυχη διχοτόμηση. Πολεοδόμοι σχεδιαστές και από τις δύο πλευρές διατήρησαν απευθείας επαφή έως το 1956 υποστηρίζοντας μία συνεχή συνεργασία προσπαθώντας παράλληλα να αποφύγουν έργα που θα μπορούσαν να αναιρεθούν από τους ομολόγους τους στο μέλλον όταν το Τείχος εξαφανιζόταν. Με άλλα λόγια και οι δύο πλευρές συνέχιζαν σε κάποιο βαθμό τα σχέδια τους σαν να ήταν το Βερολίνο μία ενιαία πόλη. Η επιθυμία της κάθε πλευράς να διατηρήσει όψεις της αστικής μορφής που ήταν κατάλληλες για τα μηνύματα που ήθελε να περάσει διέψευσαν τον ισχυρισμό και των δύο για ένα νέο ξεκίνημα. Παραδόξως, ενώ κάθε πλευρά παραχωρούσε στη άλλη την τιμή να είναι ο πραγματικός διάδοχος του Γ' Ράιχ και οι δύο απαιτούσαν την κληρονομιά του Βερολίνου.

Εικόνα 75: Πύλη του Βρανδεμβούργου, Ανατολικός τομέας 1961.

Η Δύση υποστήριξε επίμονα την ιδέα της ενότητας. Το 1957-58 εισηγήθηκαν σε διεθνή διαγωνισμό να συγκεντρώσουν σχέδια για ολόκληρη την πόλη, σχέδια που σκοπό είχαν να οδηγήσουν στη διαδικασία της επιστροφής της έδρας της κυβέρνησης από τη Βόννη στο επανενωμένο Βερολίνο. Η πολιτική διάμετρος αυτής της κίνησης ήταν φανερή η πρακτική ενέργεια αμελητέα. Ως μία άσκηση στην αρχιτεκτονική φαντασία. Αν και παρείχε μια βιτρίνα για τις μοντέρνες ιδέες της Δύσης, την αστική αποκέντρωση, τα αποτελέσματα ήταν το ίδιο εφήμερα με εκείνα των άλλων διαγωνισμών αρχιτεκτονικής του Βερολίνου.

Εικόνα 76: Europa Center και ο κατεστραμμένος πύργος της εκκλησίας Kaiser Wilhelm, 2010.

Μετά την ανέγερση του Τείχους όλα αυτά τα μεγάλα σχέδια έμειναν σε αναμονή. Δυτικοί επισκέπτες έστρεψαν την προσοχή τους στην περιοχή γύρω από την αναμνηστική εκκλησία του Κάιζερ Βίλχελμ (Kaiser Wilhelm) και την Kurfürstendamm που ήταν ότι καλύτερο θα μπορούσε να προσφέρει το Δυτικό Βερολίνο. Καθώς το επίσημο κέντρο ήταν στο Ανατολικό Βερολίνο αυτή η περιοχή έγινε η γνήσια βιτρίνα του καπιταλισμού. Χωρίς φανερή κυβερνητική παρουσία, χωρίς βασιλικούς κήπους με λίγα μόνο παλαιά κτίρια. Κατά τη διάρκεια της ημέρας κυριαρχούσαν πλήθη τουριστών, ακριβά μαγαζιά και καφέ ενώ κατά τη διάρκεια της νύχτας κινηματογράφοι, νυχτερινά κέντρα διασκέδασης και γυναίκες ελευθέρων ηθών. Από το 1965, το ψηλότερο κτίριο στην περιοχή ήταν το είκοσι δύο ορόφων γυάλινο Europa Center, περισσότερο γνωστό για το άστρο της Mercedes-Benz που περιστρέφεται στην οροφή του.

Το Γερμανικό Δημοκρατικό Κράτος που δημιουργήθηκε το 1949 απαίτησε το Βερολίνο ως πρωτεύουσά του αλλά δεν χρονοτρίβησε σε σχέδια επέκτασης πέρα από το Σοβιετικό τομέα τον οποίο είχε υπό έλεγχο. Τα πρώτα σχέδια έδιναν έμφαση στην ανάπτυξη κατά το μήκος του ανατολικού άξονα εκτεινόμενα ανατολικά από την Πύλη του Βρανδεμβούργου. Εδώ η συνέχεια με το Γ' Ράιχ καθώς και με προηγούμενα καθεστώτα είναι φανερή. Εκτός από την κατεδάφιση του παλατιού το ίδιο το ιστορικό κέντρο ήταν παραμελημένο προς όφελος της Friedrichshain, της κατεστραμμένης περιοχής ακριβώς στα ανατολικά του. Το κεντρικό σχέδιο για την Friedrichshain ήταν μια ανατολικοδυτική λεωφόρος, η Frankfurter Allee, η οποία μετονομάστηκε προς τιμήν του Josef Stalin για τα εβδομηκοστά του γενέθλια το 1949. Τα πρώτα κτίρια στη Stalinalle χτίστηκαν το 1949-1950 και ήταν σχεδιασμένα από τον Ludmilla Herzenstein έναν από τους συνεργάτες του Scharoun. Ήταν μεγάλου μήκους με απέρριπτα πενταόροφα κτίρια ακριβώς ίδια με τη μοντερνιστική παράδοση της Γερμανίας του 1920.

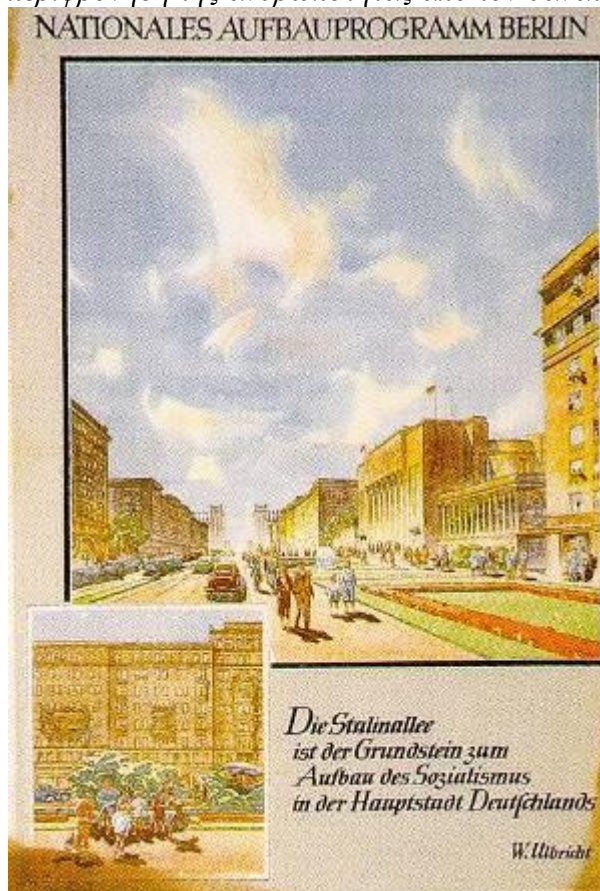
Εικόνα 77: Ένα από τα κτίρια του νεωτεριστή Ludmila Herzenstein 1950.

Αλλά η απότομη αλλαγή στην αρχιτεκτονική και στο σχεδιασμό ακολούθησε κατά την διάρκεια του 1950. Μοντέρνα αρχιτεκτονική και λειτουργικός σχεδιασμός απέκτησε ένα ίχνος της Δυτικής καπιταλιστικής παρακμής. Η Σοβιετική επιρροή ήταν αποφασιστική: Η Σοβιετική Ένωση κάτω από τον Στάλιν είχε απορρίψει μοντέρνα πειράματα προς όφελος των φανταχτερών, μεγάλων κτιρίων σχεδόν είκοσι χρόνια πριν.

Κατά τη διάρκεια αυτών των χρόνων έχτιζε τους πιο πομπώδεις ουρανοξύστες και υπόγειους σταθμούς στη Μόσχα. Ανατολικογερμανοί πολιτικοί και αρχιτέκτονες ήταν βέβαιοι γνώστες αυτού του στυλ. Την άνοιξη του 1950 η κυβέρνηση της Ανατολικής Γερμανίας έστειλε μία αντιπροσωπία σχεδιαστών και αρχιτεκτόνων στη Μόσχα να ανταλλάξουν απόψεις με τους συναδέλφους τους. Τα διδάγματα που έφεραν πίσω φαίνεται να είχαν σφραγίσει -για λίγο- την μοίρα του αρχιτεκτονικού ύφους που εκπροσωπείτο από την δεκαετία του 1920. Συγκροτήματα κατοικιών διάσπαρτα σε Ανατολικό και Δυτικό Βερολίνο. Σύμφωνα με την νέα επίσημη γραμμή ο σχεδιασμός μιας πρωτεύουσας έπρεπε να επιδεικνύει συγκεντρωτισμό, ιεραρχία και πελώρια κτίρια. Επιπρόσθετα, καθώς η Γερμανική Δημοκρατία κατά τη διάρκεια των πρώτων χρόνων αναζητούσε την ένωση όλης της Γερμανίας, η εμφάνιση της πρωτεύουσας έπρεπε να αντανakλά την εθνική παράδοση.

Ο Walter Ulbricht, γραμματέας του κομμουνιστικού κόμματος, έδειξε αμέσως ενδιαφέρον για θέματα σχεδιασμού της πόλης. Η νέα πολιτική σαφώς ταίριαζε στις επιθυμίες του. Σε μία ομιλία στο τρίτο συνέδριο του κόμματος (Third Party Congress) τον Ιούλιο του 1950 κατηγόρησε χωρίς να ονομάσει αρχιτέκτονες που ήθελαν να μειώσουν τη σημασία της Γερμανικής πρωτεύουσας με το να ξαναχτίσουν χαμηλά κτίρια. Στην *“κοσμοπολίτικη φαντασία τους”*, συνέχισε, *“οι αρχιτέκτονες πίστευαν ότι κάποιος θα μπορούσε να οικοδομεί σπίτια στο Βερολίνο, τα οποία θα μπορούσαν να γίνουν αποδεκτά από ένα τοπίο όπως της Νοτίου Αφρικής”*. Τον επόμενο χρόνο ο εκδότης της εφημερίδας του κομμουνιστικού κόμματος κατήγγειλε την πρακτική της εγκατάστασης ανθρώπων σε *“αυγοθήκες”*. Αυτή η

μαζική παραγωγή κουτιών “είναι τα φυσικά προϊόντα της απληστίας για κέρδος και περιφρόνηση της ανθρωπότητας από τον θάνατο του καπιταλιστικού συστήματος”.¹³

Εικόνα 78: Εθνικό Πρόγραμμα Ανάπτυξης Βερολίνου. “Η Stalinallee είναι ο θεμέλιος λίθος για την οικοδόμηση του σοσιαλισμού στη γερμανική πρωτεύουσα.” W. Ulbricht.

Στο Σταλινικό λεξιλόγιο “φορμαλισμός” (τυποκρατία) και “κοσμοπολιτισμός” χαρακτήριζε το διεθνή μοντερνισμό και ήταν αντιθετικά στη νίκη της εργατικής τάξης καθώς και στο Γερμανικό έθνος. “Φορμαλισμός”, το αντίθετο του “ρεαλισμού,” σήμαινε μια έμφαση επάνω σε ένα καθαρά καλλιτεχνικό τύπο ώστε να αποκλεισθούν κοινωνικά και οικονομικά συμφέροντα. Η κατηγορία του “κοσμοπολιτισμού” ήταν ένας ακόμη δυνατότερος απόηχος των πολέμων των Ναζί. Διότι οι Ναζί “κοσμοπολίτες” ονόμαζαν τους Εβραίους οι οποίοι με τη σειρά τους συχνά συνδέονται είτε με τον κομμουνισμό είτε τον καπιταλισμό ανάλογα με την περίπτωση. Για τους Ανατολικογερμανούς κομμουνιστές ο όρος υπονοούσε πάνω απ’ όλα τις τάσεις ισοπέδωσης του Αμερικάνικου καπιταλισμού. Σκέπτονταν ότι θα μπορούσαν να σώσουν την εθνική τους κουλτούρα, συμπεριλαμβανομένης και της αρχιτεκτονικής, από τα νύχια των Ναζί. Η εφημερίδα του κόμματος συζητώντας την κληρονομιά του Bauhaus προσπάθησε να εξηγήσει τη διαφορά: “Εμείς δεν πρέπει να μπερδευτούμε από το γεγονός ότι οι Ναζί χειρίστηκαν λάθος την υγιή αποστροφή των ανθρώπων προς αυτή την βαρβαρική Αμερικάνικη κουλτούρα για τον σοβινιστικό σκοπό της αγανάκτησης, μια ανήθικη αναταραχή εναντίον των κομμουνιστών, τους οποίους κατηγορήσαν για αυτές τις εκδηλώσεις του εκφυλισμού”.

¹³ Ladd Brian, 1997, The Ghosts of Berlin, University of Chicago Press.

Εικόνα 79: Stalinallee

Εικόνα 80: Λεπτομέρεια κτιρίου της πρώην Stalinallee.

Η Λαϊκή Δημοκρατία της Γερμανίας (GDR) καλωσόρισε επισήμως την “προοδευτική” Γερμανική παράδοση η οποία χωρίς αμφιβολία υπογράμμισε το αίτημα της να είναι αυτή που θα κτίσει την πρωτεύουσα όλης της Γερμανίας. Στην αρχιτεκτονική αυτή η πολιτική άνοιξε τον δρόμο για μια συνειδητή επιστροφή στο εθνικό και τοπικό στυλ, εννοώντας πάνω απ’ όλα το Βερολινέζικο νεοκλασικισμό του Karl Friedrich Schinkel. Το 1951 κατασκευές ξεκίνησαν σε κτίρια στο νέο ύψος ένα σύμπλεγμα Schinkel και Stalin. Οι εργασίες σε αυτά τα επταώροφα ως και δεκαώροφα κτίρια στη λεωφόρο Stalinallee μοιράστηκε σε περίπου έξι από τους πιο διακεκριμένους αρχιτέκτονες της ΛΔΓ (GDR). Σε οξεία αντιπαράθεση με τα απλά μακρόστενα διαμερίσματα του Herzenstein, οι προσόψεις των νεότερων και μεγαλύτερων πολυκατοικιών (συγκροτήματα κατοικιών) είναι γενναιόδωρες σε μέγεθος, με ευκρίνεια, αρθρωτά καθέτως και οριζοντίως και υπερβολικά διακοσμημένα με κλασική λεπτομέρεια. Οι βάσεις είναι επιστρωμένες με πέτρα και υπάρχουν πολλοί κίονες. Οι από πάνω όροφοι επενδύονται με κεραμικές πλάκες από το Meissen. Σκοπίμως ώστε να θυμίζουν την εποχή πριν από τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο, τα κτίρια ενσωμάτωσαν την υπόσχεση μιας νέας κοινωνίας στην οποία απλοί εργάτες μπορούσαν να ευχαριστηθούν τις ανέσεις των παλαιών αστικών τάξεων.

Όχι μόνο η αρχιτεκτονική αλλά και ο πολεοδομικός σχεδιασμός απομακρύνονται από τον μοντερνισμό. Οι “Δεκαέξι Αρχές Πολεοδομικού Σχεδιασμού” εκδόθηκαν από την κυβέρνηση

το 1950 δίνοντας έμφαση στην πολιτική και οπτική σπουδαιότητα του κέντρου της πόλης διαφωνώντας με το μοντερνιστικό ιδεώδες της αποκέντρωσης της πόλης. Η Stalinallee καταδεικνύει αυτή την επιστροφή στις κλασικές και μπαρόκ παραδόσεις. Σχεδιάστηκε ως μία εξαιρετικά φαρδιά, δεντρόφυτη λεωφόρος όπως η Unten den Linden ή η Champs Élysées. Τα μεμονωμένα κτίρια επιδεικτικά όπως είναι λειτουργούν ως τοίχοι περικλείοντας το δρόμο ο οποίος είναι το κέντρο της προσοχής. Με χώρο για εστιατόρια, καταστήματα και πολιτιστικά ιδρύματα, είχε δημιουργηθεί με σκοπό να είναι ένας δρόμος για ψώνια, για περιπάτους καθώς και διαμονή. Η επιβλητική παρουσία του δρόμου χαρακτηρίζεται κυρίως από το ζεύγος των πύργων, σχεδιασμένοι από τον Herman Henselmann που πλαισιώνουν κάθε άκρη της μεγάλης λεωφόρου. Ο Henselmann (1905-1995), ένας πολιτικός χαμαιλέον, ο οποίος ως το 1951 υπήρξε υποστηρικτής του μοντέρνου ύφους, έγινε ο γνωστότερος αρχιτέκτονας της ΛΔΓ και συχνά λανθασμένα πιστώνεται για τον σχεδιασμό ολόκληρης της Stalinallee.

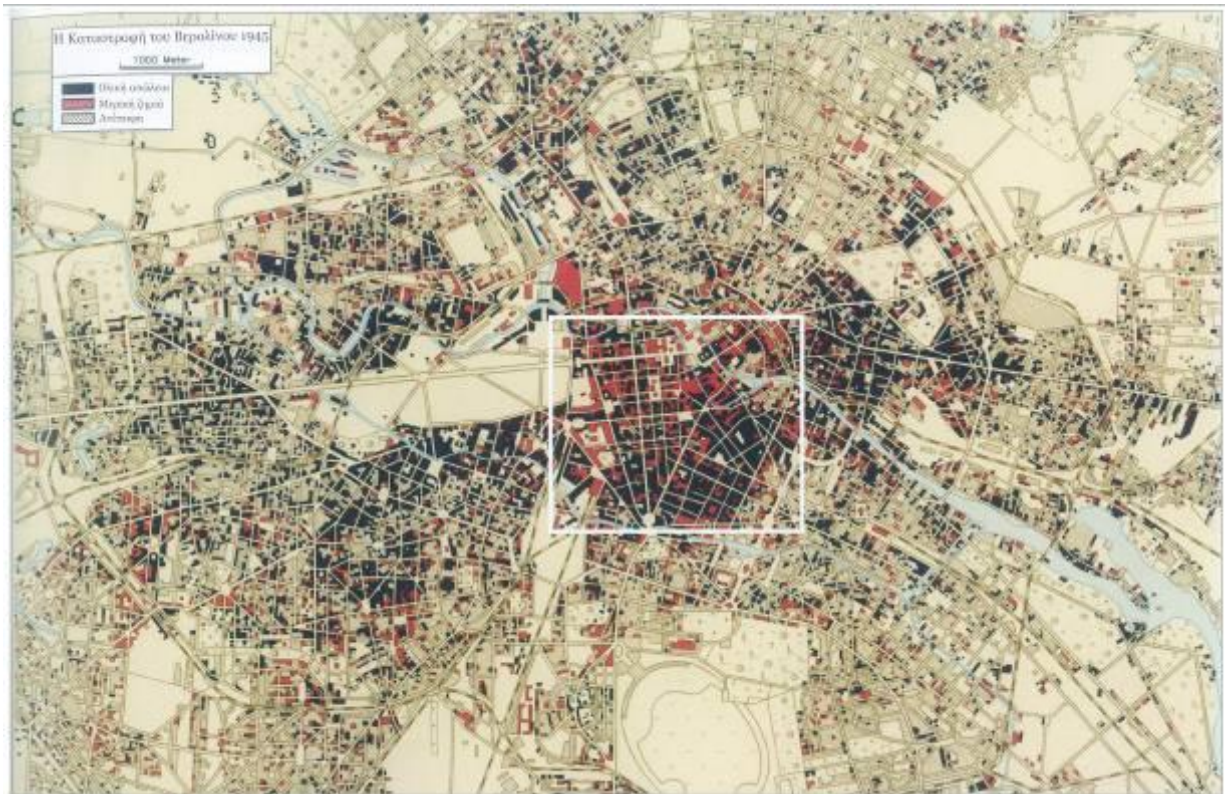

Bundesarchiv - Bild 183-13301-6009
Foto: Martin | 17. Januar 1952

Εικόνα 81: Κατεστραμμένα κτίρια επί της Stalinallee, 1952.

Εικόνα 82: Η πρώην Stalinallee, κοιτώντας ανατολικά από τη Strausberger Platz, 1968.

Εικόνα 83: Οι καταστροφές του πολέμου στο Βερολίνο 1945

2.1 Stalinallee

Η ιστορία της φήμης της Stalinallee είναι ένα θέμα μελέτης για την πολιτική ερμηνεία της αρχιτεκτονικής. Καθώς το Βερολίνο μετατρέπεται σε πρώτη γραμμή κατά τον Ψυχρό Πόλεμο, η Αν. Γερμανία γίνεται η πρώτη να παρουσιάσει ένα καθαρό αστικό προφίλ. Μια σύγχρονη Ανατολικογερμανική έκδοση είναι διαπεραστικά διεκδικητική ακόμη και στον τίτλο της: Stalinallee – “ο πρώτος Σοσιαλιστικός δρόμος της Γερμανικής πρωτεύουσας”. Και συνεχίζει: “Στην έβδομη επέτειο μιας από τις πιο σοβαρές τρομοκρατικές επιθέσεις στην Γερμανική πρωτεύουσα από Αγγλο-Αμερικάνους αεροπόρους, στις 3 Φεβρουαρίου το 1952, ο πρωθυπουργός Otto Grotewohl έθεσε τα θεμέλια στο μπλοκ νοτιοανατολικά της Stalinallee για τα κτίρια του προγράμματος Εθνικής Ανοικοδόμησης στο Βερολίνο”.¹⁴

Εικόνα 84: Εργοτάξιο στη Stalinallee 1953.

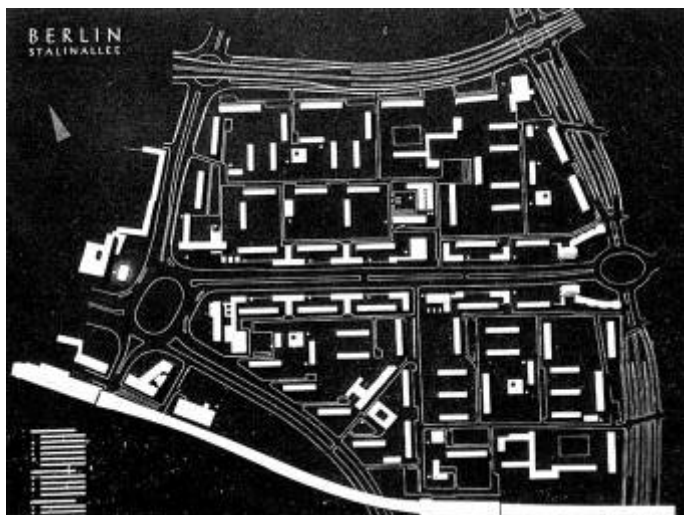
¹⁴ Barnstone Deborah Ascher, 2005, *The Transparent State: Architecture and politics in postwar Germany*

Εικόνα 85: Βουλή του Αθλητισμού 1950.

Έτσι μεγάλο μέρος των τοπικών επαίνων της Stalinallee δεν έκανε καμία αναφορά στο ιδιαίτερο της ύφος. Η λεωφόρος ήταν το πρώτο βήμα στη “σοσιαλιστική” αποκατάσταση του Βερολίνου και πάνω απ' όλα παροχή νέων κατοικιών. Τα ευρύχωρα και ωραία διαμερίσματα παρέμειναν τα πιο επιθυμητά στο Αν. Βερολίνο σε όλη την ιστορία της ΛΔΓ. Τα περισσότερα δόθηκαν σε εκείνους που είχαν διακριθεί στις τέχνες και τα γράμματα, σε εκείνους που αντιστάθηκαν στους Ναζί και σε εκείνους που ανοικοδόμησαν την πόλη. Δεν ήταν φτηνά στην ανέγερσή τους, το γεγονός αυτό βοήθησε στο να εγγυηθεί ότι η Stalinallee θα παρέμενε σε μοναδική ανάπτυξη. Το 1954, τη χρονιά του θανάτου του Stalin, ο Nikita Khrushchev άρχισε να μιλά δημόσια εναντίον της σταλινικής αρχιτεκτονικής. Τα επέκρινε με βάση την αποτελεσματικότητά τους: *“ο καλύτερος τρόπος να εγκατασταθούν οι μάζες σε σπίτια, έλεγε, ήταν να αναπτυχθούν προκατασκευασμένα βιομηχανικού τύπου οικοδομήματα για διαμερίσματα”*¹⁵. Αυτή η γραμμή γρήγορα αντιγράφηκε από τους Ανατολικογερμανούς αν και η κατασκευή των περίτεχνων κτιρίων της Stalinallee συνεχίστηκε για αρκετά χρόνια ακόμη. Για τους Ανατολικούς η κριτική του Khrushchev συνέπεσε βολικά με την παραδοχή ότι η επανένωση της Γερμανίας δε θα ήταν άμεση, η οποία και οδήγησε στον περιορισμό των Γερμανικών εθνικών παραδόσεων συμπεριλαμβανομένης και της αρχιτεκτονικής. Μέχρι το τέλος της δεκαετίας του 1950 λιτές πολυκατοικίες σκυροδέματος και χάλυβα ήταν ο κανόνας του Αν. Βερολίνου. Για παράδειγμα, η δυτική πλευρά της Stalinallee που οδηγούσε προς την Alexanderplatz και προς το κέντρο της πόλης είχε οικοδομηθεί με πολυκατοικίες στο νέο ύφος των πρώτων χρόνων της δεκαετίας του '60. Τα κτίρια αυτά ήταν ευθυγραμμισμένα σε παράλληλες σειρές, δεν έβλεπαν προς το δρόμο και περιελάμβαναν μόνο κατοικίες. Με λίγα λόγια το “*διεθνές στυλ*” της μοντέρνας αρχιτεκτονικής επέστρεψε στο Αν. Βερολίνο μόνο μια δεκαετία αφότου είχε κατηγορηθεί ως παρηκμασμένο και απάνθρωπο. Η αλλαγή στο ύφος συνοδεύτηκε από το πρόγραμμα αποσταλινοποίησης του Khrushchev. Τα τελευταία συμβολικά βήματα πάρθηκαν το 1961: ο δρόμος ονομάστηκε ξανά Karl-Marx-Allee, και μέσα σε μία νύχτα το άγαλμα του Stalin απομακρύνθηκε μαζί με το βάθρο μη αφήνοντας έτσι κανένα ίχνος την επόμενη μέρα ότι κάτι υπήρχε εκεί.

¹⁵ Ladd Brian, 1997, The Ghosts of Berlin, University of Chicago Press.

Εικόνα 86: Δεύτερη φάση οικοδόμησης της Stalinallee, από την Strausberger Platz έως την Αλεξάντερπλατς, 1958.

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '50 και για αρκετό καιρό, οι Δυτικοί κριτικοί διαπόμπευαν αδυσώπητα την αρχιτεκτονική και τον πολεοδομικό σχεδιασμό της Stalinallee. Οι μοντερνιστές, που κυριαρχούσαν στη δύση, ως αναφορά την αρχιτεκτονική χαρακτήρισαν τα κτίρια αυτά ως το χειρότερο είδος υπερβολικού κίτς (υπερβολικής κακογουστιάς). Αλλά η ασχήμια τους ήταν πολιτική όσο και αισθητική: εξέφραζαν την επιτομή του συγκεντρωτικού κομμουνισμού, την αυστηρή πειθαρχία και εσφαλμένη μεγαλοπρέπεια. Ήταν εύκολο να απარიθμηθούν οι ομοιότητες με τη δουλειά του Speer: τα κλασικά διακοσμητικά στοιχεία επηρεασμένα από τον Schinkel, τα σχέδια του άξονα και η μνημειακή κλίμακα των κτιρίων και του δρόμου. Ακόμα και οι φανοστάτες είχαν μια ομοιότητα με εκείνους που σχεδιάστηκαν από τον Speer και υπάρχουν ακόμη από την άλλη πλευρά της Πύλης του Βρανδεμβούργου. Το θέμα ήταν καθαρό και συνήθως κατηγορηματικό. Η Stalinallee αποκάλυπτε την ουσιαστική ομοιότητα του ολοκληρωτικού συστήματος του Χίτλερ και του Στάλιν (ή του Ulbricht).

Εικόνα 87: Stalinallee περίπου το 1959.

Όταν αυτό το στυλ ήρθε σε δεύτερη μοίρα από την Ανατολή η Stalinallee έπαψε να τραβάει τόσο μεγάλη προσοχή. Δεν προσέφερε πια ένα τρέχον ιδεολογικό σκοπό, βρισκόταν όσο μακριά έπρεπε από το κέντρο του Αν. Βερολίνου ώστε να το δουν λίγοι επισκέπτες και παραμελήθηκε μαζί με την υπόλοιπη πόλη. Αλλά ένα περίεργο γεγονός ξεκίνησε αφού έγινε η επανένωση: Δυτικοί κριτικοί αρχιτεκτονικής έγιναν θαυμαστές της Stalinallee. Μιλώντας στο Βερολίνο το 1993 ο Αμερικάνος αρχιτέκτονας Philip Johnson ανέφερε ότι ακόμη και τη

δεκαετία του '50 έβρισκε πως η Stalinallee είναι “αληθινός πολεοδομικός σχεδιασμός με σπουδαίο ύφος”. Ο Johnson, αρχιτεκτονικός χαμαιλέον του υψηλού καπιταλισμού, είδε καθαρά ένα συγγενικό πνεύμα στο σύγχρονό του Heselmann, ο οποίος είχε διαπραγματευτεί την αλλαγή στη μόδα του κομμουνισμού. Για τον Ιταλό αρχιτέκτονα και θεωρητικό Aldo Rossi, η Stalinallee είναι “ο τελευταίος μεγάλος δρόμος της Ευρώπης”. Αυτοί οι μεταμοντέρνοι αρχιτέκτονες που απογοητεύτηκαν με την τυπική καθαρότητα του μοντερνισμού, είδαν τη Stalinallee ως ένα σπάνιο παράδειγμα του εικοστού αιώνα που επιδίωξε ένα είδος αναβίωσης της αστικής διακόσμησης, ανεξάρτητα της κομμουνιστικής του προέλευσης και της ομοιότητάς της με το έργο του Albert Speer.

Εικόνα 88: Stalinallee 1955.

Μια ημέρα πριν την επανένωση της Γερμανίας το 1990, η κυβέρνηση του Αν. Βερολίνου ανακοίνωσε ότι ολόκληρη η πρώην Stalinallee είναι μία προστατευμένη ιστορικά διατηρητέα τοποθεσία. Η συντήρηση πάντως είχε παρεμποδιστεί στην προσαρμογή του καπιταλιστικού κόσμου, τουλάχιστον για λίγο. Με τις απαγορευτικές νέες κακόγουστες βιτρίνες, ο μεγάλος αλλά παλαιός δρόμος δεν προσέλκυε νέα καταστήματα. Χρόνια μετά την επανασύνδεση η εμφάνιση του παρέμεινε ίδια με ελάχιστες αλλαγές, μια άδεια και ήσυχη λεωφόρος (εκτός από τα αυτοκίνητα εκείνων που πήγαιναν στις δουλειές τους) με τις παλαιές επιχειρήσεις κλειστές ή να προσπαθούν να επιβιώσουν. Ήταν μια μη ελκυστική εμπορική τοποθεσία εν μέρη διότι οι κάτοικοι του δρόμου ήταν φτωχοί, πολλοί ήταν συνταξιούχοι που ζούσαν εκεί για δεκαετίες και δεν επιθυμούσαν να φύγουν από τα διαμερίσματά τους. Ένα άλλο πρόβλημα για τους καταστηματάρχες ήταν το γεγονός ότι σε αυτόν τον τόσο φαρδύ δρόμο δεν υπήρχε πουθενά χώρος στάθμευσης - μία κατάσταση αδιανόητη για την Δύση - αλλά προσωρινά παγωμένη σε ολόκληρο το δρόμο κάτω από το καθεστώς (του αξιοθέατου) της περιοχής. Παρ' όλα αυτά, το αρχιτεκτονικό γόητρο του δρόμου είχε δώσει ένα λαμπρό μέλλον. Οι σχεδιαστές του Δυτικού Βερολίνου εγκαταλείψαν τις μνησικακίες τους για τον Ψυχρό πόλεμο ενάντια στην πρώην Stalinallee. Όταν θα βρεθούν τα απαραίτητα χρήματα θα βρεθεί και η λύση με κάποιους συμβιβασμούς για τους κανόνες συντήρησης, ο οραματισμός τους για τον “πρώτο σοσιαλιστικό δρόμο” του Βερολίνου θα γίνει ένα μεγάλο θέμα μελέτης και καπιταλιστικής επίδειξης.

Εικόνα 89: Κατοικίες στη Stalinallee 1958.

2.2 Περιοχή Hansa

Κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '50, οι αρχηγοί του Δ. Βερολίνου αγωνίζονταν να παρουσιάσουν μια αξιόλογη εναλλακτική λύση σε σχέση με τη Stalinallee και ποτέ δεν πρότειναν να τη μιμηθούν. Σκοπό είχαν να παρουσιάσουν ένα “ελεύθερο” Βερολίνο ως μία καθαρή εναλλακτική του κομμουνισμού. Το πρώτο μεγάλο αστικό σχέδιο ήταν η διεθνής οικιστική έκθεση Interbau το 1957, η οποία αφιερώθηκε στην ανοικοδόμηση της περιοχής Hansa, μια γειτονιά ερειπίων του πολέμου, τοποθετημένη κεντρικά στη βορειοδυτική γωνία του Tiergarten. Η πόλη προσκάλεσε διεθνούς φήμης αρχιτέκτονες (Le Corbusier, Gropius, Scharoun, Aalto, Niemeyer και πολλούς άλλους) να σχεδιάσουν επιμέρους χαμηλά και ψηλά κτίρια διασκορπισμένα στη γειτονιά. Όλα λίγο πολύ σε μοντέρνο ύφος και κανένα να μην έχει την ελάχιστη ομοιότητα με τις διακοσμημένες προσόψεις της Stalinallee. Έχοντας συναίσθηση της εναρμόνισης με την Stalinallee ο σχεδιασμός της Hansaviertel αντανακλούσε εσκεμμένα την αποποίηση του προσανατολισμού του άξονα, τη συγκεντρωτική κατηγορία ή οποιοδήποτε άλλο ίχνος αναγνώρισης ή ολοκληρωτισμού.

Εικόνα 90: Hansaviertel, 1962.

Δυτικοί πολιτικοί και κριτικοί αρχιτεκτονικής για καιρό υμνούσαν την περιοχή Hansa ως μια ενσάρκωση των δυτικών αρχών ελευθερίας, της ιδιαιτερότητας και της μη απολυταρχικής θέσης της δημοκρατίας. Σε αντίθεση με την αντίπαλη πόλη απέναντί της, ποτέ δεν αντιμετώπισε συζήτηση αμφισβήτησης. Πολλά από τα χαρακτηριστικά της που έκαναν τον σχεδιασμό της διαφορετικό από της Stalinallee - χώρος στάθμευσης, ιδιαίτερα κτίρια χωρίς προσδιορισμό (προσανατολισμό) το ένα προς το άλλο, ο διαχωρισμός των κατοικιών, των καταστημάτων και των δρόμων, είχε ως συνέπεια να πέσει σε δυσμένεια όταν τα

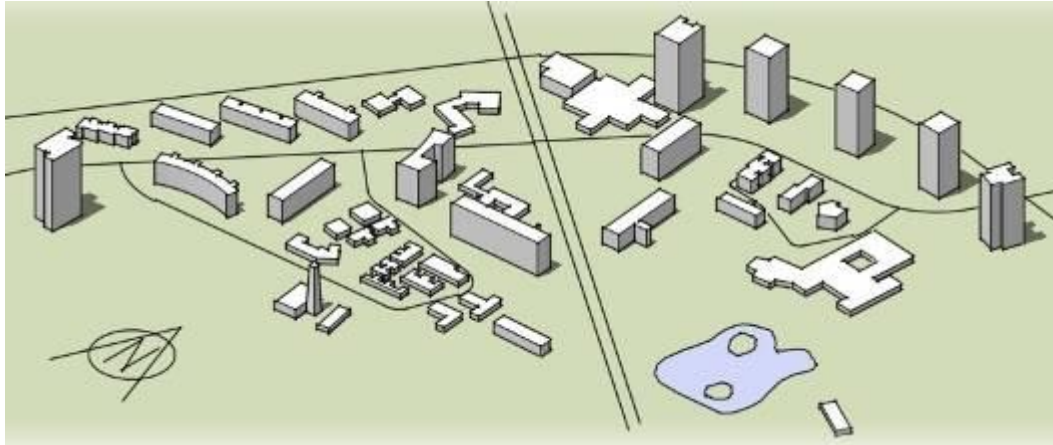
Mietskasernen (οι εργατικές πολυκατοικίες), οι δρόμοι, οι αυλές και οι άλλες όψεις του παραδοσιακού Βερολίνου έγιναν μόδα τη δεκαετία του 1980. Η περιοχή Hansa μοιραζόταν ένα πιο πρακτικό πρόβλημα με την Stalinallee: σε αντίθεση με τον σκοπό της, το κατασκευαστικό της κόστος ήταν πολύ υψηλό ώστε να γίνει μοντέλο για τα δεκάδες επιδοτούμενα διαμερίσματα που έπρεπε να χτιστούν τα επόμενα χρόνια. Κανένα από τα δύο παραδείγματα δεν κατάφερε να δώσει ουσιαστική λύση στο μείζον στεγαστικό πρόβλημα εκείνης της εποχής.

Εικόνα 91: Παραδείγματα κατοικιών στη περιοχή Hansa.

Εικόνα 92: Κάτοψη 1ου ορόφου κατοικίας της περιοχής Hansa

Εικόνα 93: Σκίτσο Hansaviertel από τη διεθνή έκθεση Interbau, 1957.

Εικόνα 94: Συγκρότημα κατοικιών.

Reuter Platz / Alexanderplatz

Κανείς θα περίμενε η κατασκευή του Τείχους να ενθάρρυνε περισσότερο τις αποκλίσεις στην αστική μορφή μεταξύ ανατολής και δύσης. Κτίρια από τη δεκαετία του '60 και του '70 στο ανατολικό και δυτικό Βερολίνο σε καμία περίπτωση δεν είναι πανομοιότυπα, αλλά σε έναν ξένο παρατηρητή η γενική ομοιότητα είναι εντυπωσιακή. Μια καλή επεξήγηση είναι ένα ζεύγος διασταυρώσεων το οποίο θα μπορούσε κανείς να πει ότι επισημαίνει τα εξωτερικά όρια του άναρχα δομημένου κέντρου της πόλης του Βερολίνου: η Ernst-Reuter-Platz στα δυτικά και η Alexanderplatz στα ανατολικά. Και οι δύο αποκτούν την τρέχουσα μορφή τους κυρίως κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '60. Και οι δύο κυριαρχούνται από αδιευκρίνιστης μορφής πολυώροφα κτίρια από γυαλί και μέταλλο. Αν και στην Alexanderplatz εδώ και καιρό

δεν επιτρέπονται τα αυτοκίνητα, σε αντίθεση η Ernst-Reuter-Platz κυριαρχείται από την κίνηση τους. Και οι δύο αχανείς πλατείες φαίνονται να είναι ερημωμένες κατά τέτοιο τρόπο που κάνει τους πεζούς να θέλουν γρήγορα να συνεχίσουν για τον προορισμό τους. Καμία τοποθεσία δεν ευχαρίστησε τους ειδικούς πολεοδόμους της δεκαετίας του '80 και '90. Η Ernst-Reuter-Platz είναι απίθανο να δει σημαντικές αλλαγές, ενώ σχεδιαστές (πολεοδόμοι) σκοπεύουν να μεταμορφώσουν την Alexanderplatz σε ένα τοπίο με νέους ουρανοξύστες.

Εικόνα 95: Ernst Reuter Platz 1966.

Το τοπίο με τους σκόρπιους πύργους στην Alexanderplatz διευκρίνιζε τις νέες πολιτικές της ΛΔΓ προς την αστική μορφή. Οι αρχηγοί της είχαν δει το 1957 τον δυτικό διαγωνισμό πολεοδομικού σχεδιασμού για όλο το Βερολίνο ως μια πρόκληση στην εξουσία τους. Αντεπιτέθηκαν το 1958 με δική τους έκθεση για το κέντρο του Βερολίνου ακριβώς το ίδιο επιδεικτικά όπως η δύση αγνόησε το γεγονός του χωρισμού. Οι συμμετοχές επιδίωξαν να πετύχουν συγκεντρωτισμό και μνημειακότητα, που υπήρξε αλώστε η πολιτική της ΛΔΓ από το 1950. Ιδιαίτερως, ο γραμματέας του κόμματος εννόησε τη δημιουργία ενός αστικού σημείου εστίασης με τη μορφή μεγάλων κυβερνητικών κτιρίων επί της Marx Engels Platz, στην περιοχή του βασιλικού παλατιού. Το πιο αμφιλεγόμενο σχέδιο που προτάθηκε, από τον Hermann Henselmann, ήταν η κυρίαρχη κατασκευή ενός τηλεοπτικού πύργου. Το πολιτικό γραφείο (Politbüro) αρνήθηκε αμέσως την ιδέα, για το λόγο ότι η οπτική εστίαση της πόλης θα γινότανε ένα σύμβολο της μοντέρνας τεχνολογίας χωρίς ιδιαίτερα Γερμανικά ή σοσιαλιστικά χαρακτηριστικά. Μια δεκαετία αργότερα, ωστόσο, η μοντέρνα τεχνολογία έγινε αποδεκτή στην αρχιτεκτονική γλώσσα της Ανατολής και ο τηλεοπτικός πύργος με βάση τα σχέδια του Henselmann κατασκευάστηκε. Στέκεται ανατολικά της Marx Engels Platz, κοντά στην Alexanderplatz, φτάνοντας τα 370 μέτρα ύψος είναι σίγουρα η ψηλότερη κατασκευή στο Βερολίνο. Έγινε ένα από τα πιο γνωστά σύμβολα του Αν. Βερολίνου το οποίο αναπόφευκτα σήμαινε ότι μετά την επανένωση υπήρχαν φωνές υπέρ της κατεδάφισής του.

Εικόνα 96: Alexanderplatz 1977.

2.4 Kulturforum

Ένα από τα σημαντικότερα έργα που έγιναν εκείνη την εποχή στο Δυτικό Βερολίνο, ήταν το νέο πολιτιστικό κέντρο, το Kulturforum το οποίο αποτελεί ακόμα και σήμερα έναν από τους πιο βασικούς προορισμούς στο Βερολίνο. Αποτελείται από αρκετά κτίρια που στεγάζουν λειτουργίες πολιτιστικού χαρακτήρα.

Ένα από τα πιο σημαντικά, είναι η Φιλαρμονική του Χανς Σαρόν, που χτίστηκε το 1963. Χαρακτηριστικότερο στοιχείο του κτιρίου, είναι η κεντρική αίθουσα συναυλιών, της οποίας η σκηνή βρίσκεται στο κέντρο και οι θέσεις των θεατών περιμετρικά. Έτσι, η έννοια της ιεραρχίας ελαχιστοποιείται, καθώς όλοι οι θεατές έχουν ισότιμη οπτικοακουστική επαφή με την ορχήστρα, και η μουσική είναι κυριολεκτικά και μεταφορικά το κέντρο του κτιρίου.

Εικόνα 97: Φιλαρμονική του Χανς Σαρόν.

Εικόνα 98: Κεντρική αίθουσα συναυλιών.

Σημαντικότερο όμως κτίριο στο Kulturforum, θεωρείται η Νέα Εθνική Πινακοθήκη του Mies van der Rohe, που ολοκληρώθηκε το 1968. Το χαρακτηρίζουν η διαφάνεια και η λιτότητα, στοιχεία δηλαδή, που αντιτίθενται στη μνημειακότητα. Με αυτόν τον τρόπο, το κτίριο εκπλήρωνε εκείνη την εποχή, ένα πολύ βασικό μέλημα της δυτικογερμανικής κυβέρνησης.

Εικόνα 99: Περιοχή Kulturforum

Κυριότερος όμως σκοπός της, ήταν να δημιουργήσει μία περιοχή αντίστοιχη με αυτή του Νησιού των Μουσείων, η οποία ανήκε πλέον στο Ανατολικό Βερολίνο. Η περιοχή που επέλεξαν για το έργο αυτό ήταν κι αυτή ολοσχερώς κατεστραμμένη και βρισκόταν ακριβώς δίπλα στο τείχος, δηλαδή στην άκρη του Δυτικού Βερολίνου. Εκείνη την εποχή, η επιλογή αυτή έμοιαζε παράλογη. Σήμερα όμως μετά την επανένωση της πόλης, δείχνει πως η δυτικογερμανική κυβέρνηση ήταν αρκετά διορατική, καθώς το Kulturforum βρίσκεται τώρα σε ένα από τα κεντρικότερα σημεία του Βερολίνου. Και εκτός από τον κόσμο που ελκύει για τις λειτουργίες που φιλοξενεί, πάρα πολλοί το επισκέπτονται μόνο για να δουν και να φωτογραφίσουν τα κτίρια που το αποτελούν.

Εικόνα 100: Νέα Εθνική Πινακοθήκη.

Εικόνα 101: Kulturforum

2.5 Μέγαρο ΛΔΓ

Την ίδια περίοδο το αντίστοιχο πολιτιστικό κέντρο του Ανατολικού Βερολίνου ήταν το κτίριο που στέγαζε το κοινοβούλιο και είναι γνωστό ως Μέγαρο της Δημοκρατίας. Παράλληλα όμως στέγαζε μεγάλες αίθουσες συναυλιών και εκδηλώσεων, καφετέριες, εστιατόρια, μπούλινγκ κ.α. Τον σχεδιασμό του ανέλαβε μία ομάδα με επικεφαλής τον αρχιτέκτονα Heinz Graffunder και τελικά, το κτίριο ολοκληρώθηκε το 1976. Είχε φανερές επιρροές από τη μοντέρνα αρχιτεκτονική αλλά και από την δυτική αρχιτεκτονική εκείνης της εποχής. Έτσι, το κτίριο κατάφερε να δώσει ένα νέο – σύγχρονο για εκείνη την εποχή – στίγμα στην εικόνα της πόλης και σύντομα έγινε βασικός τόπος συνάντησης και ψυχαγωγίας για πάρα πολλούς κατοίκους του Ανατολικού Βερολίνου.

Εικόνα 102: Πρωσικά ανάκτορα, δυτική όψη.

Τελικά όμως, αυτό που κάνει το κτίριο αυτό να έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον είναι τα γεγονότα που εκτυλίχθηκαν γύρω από αυτό. Στο σημείο που χτίστηκε, βρίσκονταν μέχρι και το 1950 τα πρωσικά ανάκτορα τα οποία είχαν υποστεί μεγάλες ζημιές από τους βομβαρδισμούς. Εκείνη τη χρονιά η ανατολικογερμανική κυβέρνηση αποφάσισε να τα κατεδαφίσει, καθώς για εκείνη συμβόλιζαν τα απολυταρχικά καθεστώτα του παρελθόντος. Στη θέση του έγινε μία μεγάλη πλατεία, η Marx Engels Platz, στην οποία χτίστηκε, μαζί με άλλα δύο κτίρια, το Μέγαρο της Δημοκρατίας. Μετά την επανένωση όμως του Βερολίνου, και συγκεκριμένα το 2003, η νέα κυβέρνηση αποφάσισε να κατεδαφίσει το κτίριο αυτό και στη θέση του να ξαναχτίσουν το παλιό παλάτι.

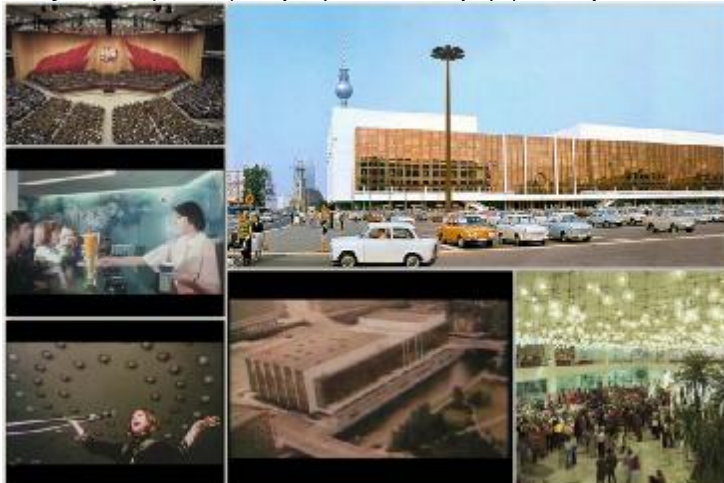

Εικόνα 103: Το Palast der Republik 2003-2006

Είναι λοιπόν φανερό πως τα δύο αυτά έργα (το Kulturforum και το Μέγαρο της Δημοκρατίας) δέχτηκαν τελείως διαφορετική αντιμετώπιση από την κυβέρνηση της ενωμένης Γερμανίας. Από τη μία το Kulturforum προβάλλεται συστηματικά σε τουριστικούς οδηγούς και άλλα βιβλία, με αποτέλεσμα να αποτελεί σήμερα βασικό πόλο έλξης για τους τουρίστες. Ενώ από την άλλη, το Μέγαρο της Δημοκρατίας αντιμετωπίστηκε μονάχα σαν πρόβλημα. Ήταν ένα απομεινάρι του σοσιαλιστικού παρελθόντος της Γερμανίας, που βρισκόταν μάλιστα σε μία περιοχή, την οποία η κυβέρνηση σκόπευε να εκμεταλλευτεί για τουριστικούς λόγους αλλά και για να προβάλλει την εικόνα που εκείνη επιθυμούσε για το επανενωμένο Βερολίνο. Έτσι, το κατεδάφισε, κάνοντας το ίδιο λάθος που είχαν κάνει και οι Ανατολικογερμανοί όταν γκρέμισαν τα Πρωσικά Ανάκτορα. Μία πράξη για την οποία επανειλημμένα τους κατηγορούσαν οι Δυτικοί και που αποτέλεσε βασικό επιχείρημα υπέρ της κατεδάφισης του Μεγάρου της Δημοκρατίας.

2.6 Δορυφορικές Πόλεις

Ο Erich Honecker, που διαδέχτηκε τον Ulbricht ως γραμματέας του κόμματος το 1971 δεν έδειξε ποτέ το ίδιο ενδιαφέρον για τον σχεδιασμό της πόλης και ούτε παρουσίασε νέες πολιτικές. Αν και ήταν υπεύθυνος για την κατασκευή του Παλατιού της Δημοκρατίας (Palast der Republik) στη Marx Engels Platz η προτεραιότητα του ήταν καθαρά η άμεση ανάγκη κατασκευής νέων σπιτιών. Αρχίζοντας στη δεκαετία του '70 και συνεχίζοντας έως ότου κατάρρευσε το καθεστώς της ΛΔΓ έκτισε τεράστιες δορυφορικές πόλεις μεσαίου ύψους και ψηλά κτίρια διαμερισμάτων κατασκευασμένα από προκατασκευασμένα πανέλα σκυροδέματος. Συναντάμε την χαρακτηριστική εμφάνισή τους σε κάθε άκρη των μεγάλων πόλεων της Αν. Γερμανίας. Έως το 1989 σχεδόν το ένα τρίτο των κατοίκων του Αν. Βερολίνου ζούσε σε αυτές τις δορυφορικές πόλεις, Marzahn, Hohenschönhausen, και Hellersdorf. Μόνο το Marzahn είχε πενήντα έξι χιλιάδες διαμερίσματα. Το Δ. Βερολίνο, επίσης έκτισε δορυφορικές πόλεις (satellite cities) κατά τη διάρκεια των δεκαετιών '60 και '70, συγκεκριμένα το Märkisches Viertel και το Gropius-Stadt αλλά ήταν κατά πολύ μικρότερα και κατά τη διάρκεια της δεκαετίας του '80 η δύση ξόδεψε εκατομμύρια για να τους δώσει μια λιγότερο μονολιθική εμφάνιση.

Εικόνα 104: Το Palast der Republik 1976-1989

Οι δορυφορικές πόλεις παρουσιάζουν ένα από τα πιο σημαντικά κληροδοτήματα της ΛΔΓ στο νέο Βερολίνο, όσον αναφορά την κοινωνική όσο και τη φυσική παρουσία. Πολλοί δυτικοί τα βρίσκουν άσχημα και μετά την επανένωση κάποιοι απέτισαν να κατεδαφιστούν – μια ιδέα ολοκληρωτικά μη πρακτική, σε μια πόλη που είδη υπέφερε από έλλειψη κατοικιών. Οι δυτικοί έκαναν λάθος υποθέσεις ότι τέτοια συγκροτήματα ήταν φτωχογειτονιές και κατοικούνταν από τα κατακάθια της κοινωνίας. Στην πραγματικότητα τα διαμερίσματα τους

ήταν περιζήτητα και άρεσαν πολύ σε ειδικευμένους εργάτες και επαγγελματίες. Ωστόσο, υπάρχει μια σημαντική αιτία να ανησυχεί κανείς για το μέλλον αυτών των περιοχών σε μία “ελεύθερη” καπιταλιστική κοινωνία. Η ομαλή τους λειτουργία εξαρτάτο από αρκετούς όρους οι οποίοι γρήγορα εξαφανίστηκαν μετά το 1990: πλήρης απασχόληση, μια μεγάλη γκάμα κρατικών παροχών, κοινωνικές παροχές (ιδιαίτερα στη φροντίδα παιδιών και δραστηριοτήτων νέων) και μια κοινωνία στην οποία η συνεργασία μεταξύ των γειτόνων ήταν δεδομένη.

Εικόνα 105: Marzahn.

Εικόνα 106: Marzahn, 1987.

Εικόνα 107: Gropius-Stadt

Εικόνα 108: Märkisches Viertel

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η ανάγκη να τίθεται η αρχιτεκτονική και η πολεοδομία στην υπηρεσία της πολιτικής παρατηρείται συχνότερα σε χώρες όπου οι μορφές της πολιτικής είναι νεοσύστατες.¹⁶ Αυτό συνέβη και στην πόλη του Βερολίνου, όπου και υπήρξε έντονη εναλλαγή πολιτικών καθεστώτων. Εκεί, η αρχιτεκτονική δεν χρησιμοποιήθηκε μόνο για να επιλύσει πρακτικά ζητήματα όπως αυτό της έλλειψης στέγης, αλλά και σαν μέσο για να εδραιωθεί η εκάστοτε κυβέρνηση.

Όπως γίνεται κατανοητό και από την ανάλυση των παραδειγμάτων οι κυβερνήσεις των δύο Γερμανικών κρατών μεταπολεμικά αλλά και το Ναζιστικό καθεστώς προσπάθησαν να επιτύχουν τους στόχους τους όσον αναφορά το πεδίο αυτό, με μεγάλα αρχιτεκτονικά και πολεοδομικά έργα. Κι ενώ τα έργα που χτίστηκαν και ο τρόπος με τον οποίο εξελίχθηκαν μοιάζει να διαφέρουν, τελικά οι προθέσεις των κυβερνήσεων είναι σχεδόν όμοιες. Το ίδιο συνέβη και μετά την επανένωση της χώρας, οπότε η νέα κυβέρνηση προσπάθησε και πάλι μέσω μεγάλων αρχιτεκτονικών και πολεοδομικών έργων να προβάλλει τη νέα εικόνα που επιθυμούσε.

Τα σχέδια, Χίτλερ – Σπέερ και των μετέπειτα κυβερνήσεων, αρχιτεκτόνων και πολεοδόμων φαίνονται επαρκή σε σχέση με την υπάρχουσα πόλη όχι όμως ιδιαίτερα πρωτότυπα. Ο άξονας βορρά-νότου παρουσιάστηκε ως νέα εκδοχή ενός δρόμου ο οποίος είχε προταθεί αρκετές φορές στο παρελθόν από τον Karl Mächler. Μετά την πτώση του Χίτλερ όταν η κυβέρνηση του Δυτικού Βερολίνου πρότεινε έναν ταχείας κυκλοφορίας δρόμο στην ίδια κατεύθυνση η αντιπολίτευση το αρνήθηκε ως επιστροφή στα σχέδια του Χίτλερ. Οι πολεοδόμοι επίσης πίεζαν επίμονα για την αναδιοργάνωση των σιδηροδρομικών συνδέσεων της πόλης μέχρι την αλλαγή του αιώνα. Η διαίρεση της πόλης μετά το 1945 απέτρεψε το να το πράξουν, άλλα με την επανένωση το θέμα επανήλθε. Σχέδια για την νέα πρωτεύουσα το 1990 προβλέπουν ξανά μια κεντροποίηση των σιδηροδρομικών γραμμών κατά μήκος του άξονα βορρά-νότου. Ένα βόριο-νότιο τούνελ σιδηροδρομικών γραμμών κάτω από το Tiergarten που αρχικά προτάθηκε από τον Σπέερ τελικά θα κατασκευαστεί. Με λίγα λόγια πολλά από τα σχέδια του Ναζιστικού Βερολίνου μοιράστηκαν την τεχνοκρατική ορθολογικότητα του συνόλου των μοντέρνων αστικών κοινωνιών. Το Γ' Ράιχ διαφοροποιείται από τους μεταγενέστερους ίσως μόνο κατά το γεγονός ότι αυτοί είχαν την δύναμη να επιβάλουν τα σχέδια σε μία νέα, μεγάλη και πολύπλοκη πόλη. Όλος ο αστικός σχεδιασμός εγγενώς περιέχει ένα απολυταρχικό στοιχείο. Πολεοδομικός σχεδιασμός και αρχιτεκτονική είναι πάντα συνδεδεμένα στενά με την εξουσία. Σε αυτή την πρακτική των κυβερνήσεων, πέρα από την κατασκευή νέων οικοδομημάτων, μεγάλο ρόλο παίζει επίσης και η διαχείριση του ήδη δομημένου περιβάλλοντος. Ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζουν τα κτίρια και τα μνημεία του παρελθόντος της πόλης είναι ένα ακόμα μέσο για να εκφράσουν την ιδεολογία τους. Σημαντικό ρόλο έπαιξε και η μεγάλη υλική καταστροφή της πόλης από τους βομβαρδισμούς του Β' Παγκοσμίου πολέμου. Ήταν συγχρόνως τραγωδία αλλά και ευκαιρία για αλλαγή. Δηλαδή ενώ δεν έπαψε να αποτελεί ένα μεγάλο πλήγμα, κυρίως οικονομικό, παράλληλα φαίνεται πως έκανε το έργο των κυβερνήσεων πιο εύκολο. Η δημιουργία νέων κέντρων στην πόλη που θα μπορούσαν να προβάλλουν την επιθυμητή εικόνα του κράτους δεν θα ήταν εύκολο εγχείρημα αν δεν υπήρχαν τόσες ισοπεδωμένες περιοχές. Το ίδιο ισχύει και για την ανοικοδόμηση που ξεκίνησε στο Βερολίνο τη δεκαετία του 1990.

Παρόλο όμως που η κάθε κυβέρνηση προσπάθησε να επιβάλει στην πόλη μέσω της αρχιτεκτονικής και της πολεοδομίας την εικόνα που εκείνη επιθυμούσε, τελικά η ίδια «η

¹⁶ I- Vale Lawrence J., 1992, Architecture Power And National Identity, Μασαχουσέτη: Yale University, σ.9

πόλη το αντιμάχεται αυτό» και «αυτοπροσδιορίζεται μέσα από αντιθέσεις».¹⁷ Το γεγονός αυτό είναι περισσότερο φανερό σήμερα που η νέα κυβέρνηση προσπαθεί άλλοτε κατεδαφίζοντας και άλλοτε ανοικοδομώντας παλιά κτίρια να διασώσει τα συγκεκριμένα τεκμήρια του παρελθόντος που εκείνη επιθυμεί να αναδείξει και συγχρόνως επιδιώκει μέσω των νέων κατασκευών να δημιουργήσει μία νέα πόλη σύμφωνα με τα πρότυπα της σύγχρονης δυτικής πρωτεύουσας.

Τέλος, μελετώντας το παράδειγμα το Βερολίνου, που αποτελεί μία ακραία περίπτωση λόγω της ιστορίας του, μπορεί κανείς να συμπεράνει πως παρ' όλο που μια υλική καταστροφή σε συνδυασμό με την διαχείριση της αρχιτεκτονικής από την εξουσία, επηρεάζουν σε πολύ μεγάλο βαθμό την εικόνα μιας πόλης, η ίδια η πόλη δεν παύει να διατηρεί στοιχεία από κάθε σημαντική περίοδο της ιστορίας της. Η πόλη δεν διαμορφώνεται μονάχα από την εκάστοτε εξουσία, διαμορφώνεται συγχρόνως και από τους πολίτες, την καθημερινή τους ζωή, τις κοινωνικές αντιθέσεις και τις ανάγκες της κάθε εποχής. «Η πόλη μέσα από τις χρήσεις των χώρων της από τους κατοίκους της, γίνεται ένας άλλος σημαντικός τόπος»¹⁸ μέσω του οποίου εκφράζονται ιδεολογίες που δεν αποβλέπουν σε οικονομικές αποδοχές και διεθνή αναγνωσιμότητα, αλλά στη διατήρηση της ιδιαίτερης ταυτότητας της συγκεκριμένης πόλης. Αποτελούν πηγές ενίσχυσης του διαφορετικού, αντίστασης στην ομογενοποίηση και στην ισοπέδωση που προωθεί η κυρίαρχη ιδεολογία.

¹⁷ Kollhoff Hans – Wenders Wim, 1993, Μια συζήτηση για την πόλη, μετφρ. Μαρία Σόλμαν, Αθήνα: Ανεπίκαιρες Εκδόσεις, σ. 37

¹⁸ Stevenson Deborah, 2007, Πόλεις και αστικοί πολιτισμοί, μετφρ. Ι. Πεντάζου, Αθήνα: Κριτική

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βιβλία

- Annalie Schoen, Dietmar Bartholome, 2007, Hauptstadt Berlin – 15 Jahre Entwicklungsmaßnahme, Berlin
- Barnstone Deborah Ascher, 2005, The Transparent State: Architecture and politics in postwar Germany, Νέα Υόρκη: Routledge
- Berning Maria, Gudrun Matthes, 2009, Historical City in New Quality, Berlin
- Dufrenne Mikel, 1981, Έννοιες της Τέχνης – Ανώτατη Σχολή Καλών Τεχνών, Πούλος Παναγιώτης (επιστημονική επιμ.), σελ. 387-398
- Frampton Kenneth, 1981, Μοντέρνα Αρχιτεκτονική Ιστορία και Κριτική, London, σελ.8, 120, 195, 201, 263-281
- Gerb Heinrich und Joachim Robert Moeschl, 2007, KULTURATLAS BERLIN, Ein Stadtschicksal in Karten und Texten, Berlin
- Giebel Wieland, 2011, The History of Berlin, Berlin
- Hirst Paul, 2005, Space and Power: politics, war and architecture, Cambridge: Polity Press
- Kollhoff Hans – Wenders Wim, 1993, Μια συζήτηση για την πόλη, μετφρ. Μαρία Σόλμαν, Αθήνα: Ανεπίκαιρες Εκδόσεις
- Ladd Brian, 1997, The Ghosts of Berlin, University of Chicago Press.
- Stevenson Deborah, 2007, Πόλεις και αστικοί πολιτισμοί, μετφρ. Ι. Πεντάζου, Αθήνα
- Vale Lawrence J., 1992, Architecture Power And National Identity, Μασαχουσέτη: Yale University
- Verlag Jaron, 2010, Berlin Wall Art, Berlin, σελ. 14-30
- Zimmerman Claire, 2006, Mies van der Rohe 1886-1969: The Structure of Space, Köln: TASCHEN
- Ράπτη Παναγιώτα, 1994, Αρχιτεκτονική-Περιβάλλον και Πολιτική, Αθήνα: Εκδόσεις Καρδαμίτσα, σελ. 208-214

Άρθρα

- Jones Peter Blundell, 2008, “The lure of the Orient: Scharoun and Häring’s East-West connections”, Cambridge Journals, Vol. 12, No.1 σ. 29-42
- Ladd Brian, 2004, “Ghosts on Display: Reconstruction and meanings of History in Berlin since 1989” ` , DISP, 156, σ. 30-34
- Taverne Edd, 2005, “The last avenue of the ‘Other’ Europe: The Stalinist universe of the Karl-Marx-Allee in Berlin”, European Review, Vol.13, No. 2, σ. 207–218
- Zeller Ursula (επιμ. έκθεσης), 2004, Two German Architectures 1949-1989, An exhibition by Institut für Auslandsbeziehungen e.V., ifa, Stuttgart
- Σωτήρης Λυκουριώτης, 2011, «[Το αισθητικό και το πολιτικό: θεωρητικό και ιστορικό πλαίσιο μιας συζήτησης](#)», Αντιστροφή Πολιτικής

Διαδίκτυο

- www.alt-berlin.info
- www.architectureinberlin.wordpress.com
- www.aviewoncities.com
- www.berlin.de
- www.bpb.de
- www.commentarymagazine.com
- eng.archinform.net
- www.kulturforum-berlin.com
- www.smb.museum

- www.wikipedia.org

- Ντοκιμαντέρ, http://www.dailymotion.com/video/xqdvex_catastroika_shortfilms?start=1530

ΠΗΓΕΣ ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΗΣΗΣ

Εικόνα 1: <http://www.prolog-berlin.de/de/berlin-geschichte.htm>

Εικόνα 2, 3: <http://www.all-art.org/Architecture/25-3.htm>

Εικόνα 4: <http://janolofbengtsson.com/category/arts/architecture/page/2/>

Εικόνα 5, 9, 10, 33, 71, 74, 83: Gerb Heinrich und Joachim Robert Moeschl, 2007, KULTURATLAS BERLIN, Ein Stadtschicksal in Karten und Texten, Berlin

Εικόνα 6, 7: <http://thiscircularparade.com/2011/11/30/photographic-views-of-berlin-ca-1900/>

Εικόνα 8, 22: <http://www.geo.de/GEO/fotografie/fotogalerien/54943.html?t=img&p=3>

Εικόνα 11, 13: <http://edoc.hu-berlin.de/dissertationen/reitzig-markus-2006-02-10/HTML/chapter3.html>

Εικόνα 12: <http://architectureasurbancatalyst.blogspot.com/2012/02/axonometric-section-across-typical.html>

Εικόνα 14, 28, 30, 106: <http://de.wikipedia.org>

Εικόνα 15: Γερμανικό Ιστορικό Μουσείο του Βερολίνου

Εικόνα 16: <http://www.germany.travel/gr/towns-cities-culture/towns-cities/galerie-berlin.html>

Εικόνα 17, 18: <http://www.all-art.org/Architecture/25-4.htm>

Εικόνα 19: <http://www.zvab.com/buch-suchen/textsuche/hansaviertel-berlin>

Εικόνα 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27: <http://auguststrasse-berlin-mitte.de/tag/Geschichte/page/2/>

Εικόνα 29: http://www.bilderbuch-berlin.net/Fotos/sch%C3%B6neberg_u_bahnhof_wittenbergplatz_historisch_308722

Εικόνα 31: <http://rotefahne.eu/geschichte/>

Εικόνα 32, 35, 36: <http://www.holocaustresearchproject.org>

Εικόνα 34: <http://www.adassjisroel.de/en/foundation-and-function-of-the-adass-yisroel-congregation-1869-1933.php>

Εικόνα 37: <http://www.jmberlin.de/berlin-transit/en/orte/synagogue.php>

Εικόνα 38: <http://www.axishistory.com/index.php?id=10485>

Εικόνα 39, 42, 43, 48, 50, 51, 52, 54, 61, 62, 65, 66, 68, 69: <http://www.german-architecture.info/GERMANY/TEN/TEN-NS-01.htm>

Εικόνα 40: <http://sitemaker.umich.edu/artunderfascism/architecture>

Εικόνα 41: <http://culturearea.blogspot.com/2012/02/germania-hitlers-dream-capital.html>

Εικόνα 44, 87: <http://www.flickrriver.com>

Εικόνα 45: <http://forum.panzer-archiv.de/viewtopic.php?p=142323&sid=bded891a486972e17d023d6a5180c888>

Εικόνα 46: <http://alpentraum.wordpress.com/2010/05/03/a-priori/>

Εικόνα 47: <http://www.skyscrapercity.com/showthread.php?p=59591089>

Εικόνα 49: <http://www.erikvanderweijde.com/albert%20speer.htm>

Εικόνα 53: <http://www.answers.com/topic/welthauptstadt-germania>

Εικόνα 55: <http://www.u-bahn-archiv.de/aufnahmen/fehrbellinerplatz.html>

Εικόνα 56, 57, 58: <http://www.dw.de/dw/article/0,,1575988,00.html>

Εικόνα 59: <http://sketchup.google.com/3dwarehouse/details?mid=cb1f8c97b58e44f93f203788b782787b>

Εικόνα 60: <http://www.lesliehossack.ca/berlinstudien/tempelhofairport.html>

Εικόνα 63: <http://www.macalester.edu/courses/geog261/ebrandt/berlin%20today.html>

Εικόνα 64:

<http://www.flickr.com/photos/psulibscollections/5540172267/in/photostream/lightbox/>

Εικόνα 67: <http://seeker401.wordpress.com>

Εικόνα 70: <http://www.3ad.com/history/cold.war/feature.pages/berlin.2.htm>
Εικόνα 72, 73: <http://blog.best-bookings.com/en/berlin-museum-haus-am-checkpoint-charlie/>
Εικόνα 75: <http://www.faqs.org/espionage/Ba-BI/Berlin-Wall.html>
Εικόνα 76: <http://www.zimbio.com/pictures/FcD46aAwS2s/Profile+Kaiser+Wilhelm+Memorial+Church>
Εικόνα 77: <http://de.picolodia.com/jolanta/mqacs7.html>
Εικόνα 78: <http://mitglied.multimania.de/roterulbricht/foto.htm>
Εικόνα 79: <http://blog.common-places.net/2012/04/27/the-rise-and-the-fall-of-the-stalinallee/>
Εικόνα 80: <http://matheamillman.wordpress.com/tag/stalinallee/>
Εικόνα 81: http://www.v-like-vintage.net/en/photo_details/9325_photo_Berlin+Stalinallee+ruins/
Εικόνα 82: <http://www.casa-statik.de/seiten/strauss.htm>
Εικόνα 84: <https://www.in-die-zukunft-gedacht.de/print-de/page/68/epochen-abschnitt/33/dokument/455/epochen.htm>
Εικόνα 85: <http://www.dailysoft.com/berlinwall/photographs/berlin1950/berlin-1950-008.htm>
Εικόνα 86: <http://www.stadtentwicklung.berlin.de/planen/staedtebau-projekte/alexanderplatz/en/geschichte/nachkriegsplanungen/seite2.shtml>
Εικόνα 88: <http://www.opendemocracy.net/john-hoyland/delegation-to-berlin>
Εικόνα 89: <http://www.zoonar.de/photo/ostberlin-stalinallee2213336.html>
Εικόνα 90: http://www.stadtentwicklung.berlin.de/aktuell/pressebox/archiv_volltext.shtml?arch_0705/nachricht2655.html
Εικόνα 91: http://web.ard.de/galerie/content/nothumbs/default/51/html/54_338.html
Εικόνα 92: <http://file.alvaraalto.fi/search.php?id=561>
Εικόνα 93: <http://eng.archinform.net/projekte/6176.htm>
Εικόνα 94: <http://defekt-tw.tumblr.com/post/7265843590/betonbabe-eugene-beaudouin-and-raymond-lopez>
Εικόνα 95: <http://www.urbanophil.net/staedtebau-architektur/noch-immer-mit-volldampf-gegen-die-norm-ralf-schuler-zum-80/>
Εικόνα 96: <http://www.skyscrapercity.com/showthread.php?t=655858&page=9>
Εικόνα 97, 98: http://www.andreas-praefcke.de/carthalia/germany/berlin_philharmonie.htm
Εικόνα 99: <http://www.stadtentwicklung.berlin.de/planen/staedtebau-projekte/kulturforum/de/einrichtungen/index.shtml>
Εικόνα 100: http://figure-ground.com/neue_nationalgalerie/0006/
Εικόνα 101: <http://www.berlin.citysam.de/fotos-berlin/kulturforum-3.htm>
Εικόνα 102: <http://www.eahn.org/site/en/urbanphotographyandfilm.php>
Εικόνα 103, 104: <http://eng.archinform.net/projekte/8764.htm>
Εικόνα 105: <http://flickrhivemind.net/Tags/marzahn/Interesting>
Εικόνα 107: <http://www.fr-online.de/architektur/urbanes-leben-komm--gehen-wir-nach-chinatown,1473352,2758128.html>
Εικόνα 108: <http://billpriceweb.com/mari76.html>